

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO

Opole, dnia 8 grudnia 2025 r.

Poz. 3111

UCHWAŁA NR XIII/130/25 RADY GMINY KAMIENNIK

z dnia 26 listopada 2025 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kamiennik na lata 2025-2028”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15, ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1153), oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) po uzyskaniu opinii Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Kamiennik uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kamiennik na lata 2025-2028”, stanowiący załącznik do niniejszej Uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Kamiennik.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego.

Przewodniczący
Rady Gminy

Krzysztof Tkacz

Załącznik do Uchwały Nr XIII/130/25
Rady Gminy Kamiennik
z dnia 26 listopada 2025 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KAMIENNIK

NA LATA 2025–2028

KAMIENNIK 2025

Tekst i opracowanie Programu:

*Pracownia Dokumentacji Zabytków ALMA
Al. Kasztanowa 31
53-125 Wrocław
tel. 792 634 309, 691 325 400
e-mail: pdzalma@gmail.com*

SPIS TREŚCI

I. Wstęp	4
II. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Ochrony nad Zabytkami	6
III. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce	8
III.1. Podstawowe normy prawne warunkujące kwestie ochrony dziedzictwa w Polsce	9
III.2. Międzynarodowe dokumenty określające zasady i metody ochrony dziedzictwa	9
III.3. Krajowe prawo powiązane z ochroną zabytków	10
III.4. Zadania i kompetencje organów gminnych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami	18
IV. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	20
IV.1. Polityka państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	20
IV.2. Relacje GPOnZ z programami i dokumentami strategicznymi na poziomie województwa ...	22
V. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	26
V.1. Dokumenty o charakterze strategicznym i programowym	26
V.2. Opracowania wyznaczające kierunki polityki przestrzennej gminy	30
VI. Charakterystyka krajobrazu kulturowego gminy Kamiennik	33
VI.1. Charakterystyka gminy	33
VI.2. Krajobraz kulturowy gminy	36
VI.3. Miejscowości Gminy Kamiennik	39
VI.4. Zabytki Gminy Kamiennik	54
VI.5. Niematerialne dziedzictwo kulturowe Gminy	58
VI.6. Kulturowe szlaki turystyczne i ścieżki rowerowe na terenie Gminy	61
VI.7. Stowarzyszenia i związki propagujące tradycję i dziedzictwo kulturowe	63
VII. Ocena szans i zagrożeń dla środowiska kulturowego gminy Kamiennik	65
VIII. Założenia GPOnZ dla gminy	68
IX. Instrumentarium realizacji GPOnZ	75
X. Źródła finansowania GPOnZ	78
XI. Postanowienia końcowe	85
Materiały wykorzystane w tekście	86
ZAŁĄCZNIK NR 1: Obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych.	88
ZAŁĄCZNIK NR 2: Gminna Ewidencja Zabytków.	89
ZAŁĄCZNIK NR 3: Wykaz stanowisk archeologicznych.	95
ZAŁĄCZNIK NR 4: Obiekty wpisane do rejestru zabytków ruchomych.	100
ZAŁĄCZNIK NR 5: Weryfikacja Gminnej Ewidencji Zabytków.	101

WSTĘP

W wielu pracach teoretycznych dotyczących *ochrony zabytków* pojęcie to definiuje się znacznie szerzej – jako ogół działań podejmowanych wobec środowiska dla zapewnienia zachowania substancji zabytkowej i umożliwienia społeczeństwu korzystania z wartości, których nośnikami są zabytki. Pojęcie *dziedzictwa kulturowego* kształtowało się przez lata, ewoluując i poszerzając swoje znaczenie i objętość. W rozumieniu Konwencji UNESCO z 1972 r.¹ *dziedzictwo kulturowe* to zabytki, zespoły i miejsca zabytkowe, wyróżniające się uniwersalną, wyjątkową wartością z punktu widzenia historii, sztuki, lub nauki. W następnych latach, definicję tę wzbogacano o nowe znaczenia. Wyodrębnione zostało pojęcie „dziedzictwa materialnego” i „dziedzictwa niematerialnego” a do składników dziedzictwa kulturowego włączono także krajobraz historyczny i kulturowy².

Współcześnie, pojęciem *dziedzictwa kulturowego* określamy „odziedziczony z przeszłości, wartościowy zasób, obejmujący wszystkie aspekty oddziaływania w czasie człowieka na jego otoczenie, który różne społeczności uznają za odbicie i wyraz swoich wartości, wierzeń, sztuki, historii, wiedzy i tradycji, godne przekazania następnym pokoleniom”.

Skomplikowana i wieloaspektowa problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego wymaga strategicznego zarządzania zabytkami opartego na długookresowej wizji rozwoju. Obowiązująca w Polsce od 2003 r. ustawa *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*³ odróżnia **ochronę zabytków**, która ma być sprawowana przez organy państwowe i **opiekę nad zabytkami**, sprawowaną przez właścicieli i użytkowników zabytków⁴. **Ochrona zabytków** w rozumieniu ustawy oznacza działania organów administracji publicznych podejmowane w celu:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobiegania zjawiskom niepożądanym: niszczeniu i niewłaściwemu korzystaniu z zabytków, ich kradzieżom, zaginięciom, nielegalnemu wywozowi za granicę;
- kontrolowania stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględniania zadań ochronnych w procesie planowania, zagospodarowania przestrzennego oraz kształtowania środowiska.

Narzędziem umożliwiającym ich realizację są programy opieki nad zabytkami – dokumenty określające całościowo problematykę dziedzictwa kulturowego i problemów związanych z jego ochroną na

¹ Podstawowy dokument UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego, przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r.

² Uznano że zagrożenia dla zachowania krajobrazów kulturowych w Polsce są na tyle istotne, że ich ochronę zagwarantowano odrębną ustawą – tzw. ustawą krajobrazową (ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*).

³ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U.2018.0.2067 t.j. z dnia 3 października 2018 r.).

⁴ Op. cit.: art. 4, 5; takie ujęcie problematyki ochrony zabytków stanowi naśladownictwo niemieckich wzorców legislacyjnych, w których odróżnia się *Denkmalschutz* od *Denkmalpflege*.

danym terenie. Baza, jaką stanowi rzetelnie opracowany Gminny Program Opieki nad Zabytkami umożliwia prowadzenie przez władze samorządowe efektywnej polityki na tym polu⁵.

Zasady określone w Ustawie włączają ochronę zabytków w Polsce w europejski system ochrony dziedzictwa kulturowego zakładający wykorzystywanie walorów i potencjału dziedzictwa kulturowego w różnych działach gospodarki. Projekty kulturalne finansowane z europejskich funduszy strukturalnych traktowane są jako istotny czynnik ekonomiczny wpływający na wzrost konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców. Kultura, w tym zabytki, traktowana jest tym samym jako istotny element wspierania rozwoju regionu, podnoszenia jego atrakcyjności, tworzenia miejsc pracy, generowania dochodów, itd.

⁵ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na samorządy obowiązek cyklicznego opracowywania programów opieki nad zabytkami (art. 87, ust. 1).

II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KAMIENNIK

Niniejszy program opieki nad zabytkami gminy Kamiennik na lata 2025–2028 został opracowany w oparciu o obowiązujące przepisy prawa, w tym **główny akt prawny regulujący zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce – Ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2022 r. poz. 840, z późn. zm.) z uwzględnieniem zmian wprowadzonych po roku 2020.**

Ustawa definiuje podstawowe pojęcia, określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz zasady opieki nad nimi a także wskazuje możliwości i sposoby finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach. Ustala także organy odpowiedzialne za ochronę zabytków i określa ich kompetencje.

W imieniu państwa pieczę nad dziedzictwem narodowym, w którego skład wchodzi obiekty materialne oraz całe spektrum zjawisk składających się na dziedzictwo niematerialne, sprawują: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego a w jego imieniu zadania w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków i podlegający mu wojewodowie, których przedstawicielami w tym względzie są wojewódzcy konserwatorzy zabytków⁶.

Jednak pierwsze i podstawowe działania związane z kwestią ochrony dziedzictwa kulturowego podejmują władze samorządowe, które jako organy dysponujące największą wiedzą na temat obiektów dziedzictwa znajdujących się na podległym im terenie oraz dysponujące odpowiednim aparatem administracyjno-finansowo-organizacyjnym, mają wszelkie narzędzia aby włączyć dziedzictwo kulturowe w samorządową politykę zrównoważonego rozwoju.

Gminny program opieki nad zabytkami to dokument o charakterze strategicznym, obowiązkowo opracowywany raz na cztery lata i przyjmowany uchwałą przez radę gminy, której też wójt (burmistrz, prezydent miasta) co dwa lata przedkłada sprawozdanie z jego realizacji⁷.

Program wyznacza politykę samorządu wobec dziedzictwa lokalnego – kierunki działań służących:

- zachowaniu zabytków i krajobrazu kulturowego,
- zarządzaniu dziedzictwem materialnym i niematerialnym tak, aby służyło rozwojowi gminy (społecznemu i gospodarczemu),
- współpracy lokalnej w tym zakresie, zwłaszcza z właścicielami i zarządcami zabytków i liderami lokalnymi,
- upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa gminy.

Dokument taki kreuje długookresowo politykę gminy w kwestii dziedzictwa, określa to, w jaki sposób będzie ono chronione i wykorzystywane w życiu gminy.

W dalszych ustępach art. 87 określono procedurę nadawania programowi opieki nad zabytkami mocy prawnej, sposób jego realizacji i tryb monitorowania. I tak: program, po uzyskaniu pozytywnej opinii

⁶ art. 89 Ustawy

⁷ art. 87 Ustawy ust. 2

Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu, podlega uchwaleniu przez radę gminy i z dniem podjęcia uchwały wchodzi w życie. Dokument ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym a jego realizacja podlega ocenie, której efektem jest sporządzane co dwa lata sprawozdanie, przedstawiane na sesji rady gminy.

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI W POLSCE

Ochrona dziedzictwa kulturowego w Polsce jest regulowana zarówno przez prawo Unii Europejskiej, jak i przepisy krajowe. Zależność między polskim prawem a regulacjami UE w kwestii ochrony zabytków jest złożona i opiera się na wzajemnym uzupełnianiu się.

Kluczowe aspekty tej relacji są następujące:

- **uzupełnianie, a nie zastępowanie:** prawo UE, a zwłaszcza Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE), nie tworzy kompleksowego systemu ochrony zabytków, który zastępowałby przepisy krajowe. Artykuł 167 TFUE stanowi, że Unia przyczynia się do rozkwitu kultur państw członkowskich, z poszanowaniem ich różnorodności narodowej i regionalnej, a także uwzględnia dziedzictwo kulturowe w swoim działaniu. Oznacza to, że UE wspiera i uzupełnia działania podejmowane przez państwa członkowskie, w tym Polskę;
- **harmonizacja przepisów:** w pewnych obszarach, prawo UE wprowadza pewien stopień harmonizacji przepisów krajowych, szczególnie w odniesieniu do:
 - **handlu dobrami kultury:** Regulacje UE mają na celu ułatwienie legalnego handlu dobrami kultury między państwami członkowskimi, a jednocześnie zwalczanie nielegalnego wywozu dóbr kultury;
 - **zwrotu bezprawnie wywiezionych dóbr kultury:** dyrektywa 2014/60/UE w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z terytorium państwa członkowskiego ma na celu ustanowienie mechanizmów współpracy między państwami członkowskimi w celu odzyskiwania dóbr kultury, które zostały nielegalnie wywiezione. Polska dostosowała swoje prawo krajowe do tej dyrektywy poprzez Ustawę o restytucji dóbr kultury;
- **finansowanie:** UE udostępnia fundusze, które mogą być wykorzystywane przez Polskę na projekty związane z ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego;
- **konwencje międzynarodowe:** zarówno Polska, jak i kraje UE są stronami wielu konwencji międzynarodowych (np. UNESCO), co zapewnia spójność działań na różnych poziomach.

Podsumowując, **polskie prawo dotyczące ochrony zabytków pozostaje podstawowym instrumentem regulującym tę kwestię**. Prawo UE wpływa na nie, głównie poprzez regulacje dotyczące handlu dobrami kultury, ich restytucji oraz poprzez wsparcie finansowe i promowanie współpracy między krajami członkowskimi.

III.1. PODSTAWOWE NORMY PRAWNE WARUNKUJĄCE KWESTIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W POLSCE.

Dziedzictwo narodowe zostało objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Mówią o tym **artykuły 5, 6 i 73 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej** w następującym brzmieniu:

Art. 5: *Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.*

Art. 6: *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*

Art. 73: *Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.*

Ogólne założenia doczekały się uszczegółowienia na poziomie ustawodawstwa zwykłego. Kodyfikacja Ogół, pełnia, suma, zespół,

Odbiciem idei ochrony dziedzictwa w Polsce jest zbiór przepisów zawartych we wspomnianej już dokument odnoszący się do tej kwestii, a mianowicie **ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**. powiązał ochronę zabytków z ochroną szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście polskiego uczestnictwa w kulturze i historii Europy.

III.2. MIĘDZYNARODOWE DOKUMENTY OKREŚLAJĄCE ZASADY I METODY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

Porządek prawny ukształtowany przez Unię Europejską stał się integralną częścią polskiej rzeczywistości polityczno-społecznej. Każdego roku traktaty unijne stają się źródłem licznych decyzji, które mają decydujący wpływ na funkcjonowanie państw członkowskich i życie ich mieszkańców. Od dawna Europejczycy nie są jedynie obywatelami swoich miast, gmin czy państw, ale również obywatelami Unii Europejskiej. Unia traktuje kulturę jako obszar należący do sfery narodowej suwerenności, nie dążąc do ujednolicenia kulturalnego, ani do wprowadzenia w tym zakresie wspólnego dla państw unijnych prawa. Stawia sobie jednak za zadanie podejmowanie działań zmierzających do rozkwitu kultur państw członkowskich przy jednoczesnej akceptacji ich różnorodności narodowej i regionalnej. Standardy i normy unijne w tej dziedzinie określone są w *konwencjach*⁸, które po ratyfikowaniu stają się dokumentami o wiążącej

⁸ I. akty prawne UNESCO i innych instytucji europejskich:

1) Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z późn. zm., podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r. 2) Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r. 3) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji. 4) Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. 5) Konwencja UNESCO sporządzona

mocy prawnej dla państwa-strony oraz w *rekomendacjach i deklaracjach*⁹, które nie mając mocy prawnej, stanowią jednak zbiór wskazań dla państw-sygnatariuszy.

III.3. KRAJOWE PRAWO POWIĄZANE Z OCHRONĄ ZABYTEKÓW.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2022 poz. 840) to dokument obejmujący całość problematyki związanej z ochroną dziedzictwa kulturowego. Pierwotny dokument podlegał nowelizacjom wprowadzającym istotne zmiany, których potrzebę wykazywała codzienna praktyka służb konserwatorskich i władz samorządowych lub te, które determinowane były wymogami umów międzynarodowych.

Ustawa precyzuje podstawowe pojęcia i zagadnienia związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, podaje definicję „zabytku”¹⁰ oraz różnicuje pojęcie **ochrony zabytków**¹¹, jako domeny organów władzy publicznej i **opieki nad zabytkami**¹² stanowiącej obowiązek właścicieli obiektów zabytkowych. Ustawodawca ustanowił cztery **prawne formy ochrony zabytków**¹³ :

w Paryżu dnia 20 października 2005 r. w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego. 6) Europejska Konwencja Kulturalna, sporządzona w Paryżu dnia 19 grudnia 1954 r. 7) Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. 8) Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. 9) Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. 10) Konwencja ramowa Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 27 października 2005 r. 11) Warsaw recomandatin on recovery and reconstruction of cultural heritage. Warszawa, 8 maja 2018 r.

II. Międzynarodowe dokumenty doktrynalne:

Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych (Karta Wenecka), Wenecja 1964; Międzynarodowa Karta Ogrodów IFLA-ICOMOS (Karta Florencka), Florencja 1981; Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS, Toledo-Waszyngton 1987; Karta Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym, Lozanna 1990; Karta Ochrony i Zarządzania Podwodnym Dziedzictwem Kulturowym, Sofia 1996; Międzynarodowa Karta Turystyki Kulturowej, Mexico 1999; Zasady Ochrony Historycznych Budynków Drewnianych, Mexico 1999; Charter on the Built Vernacular Heritage, Mexico 1999; Charter on principles for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage, Victoria Falls 2003; Zasady ochrony i konserwacji malowideł ściennych, Victoria Falls 2003; Principles for the recording of monuments, groups of buildings and sites, Sofia 1996; Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas, Xi'an 2005; The Burra Charter - The Australia ICOMOS charter for the conservation of places of cultural significance, Burra 1979.

⁹ *rekomendacje i deklaracje UNESCO* dotyczą, m.in.: opieki nad tradycyjną kulturą i folklorem, zabezpieczenia ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego, ochrony historycznych przestrzeni oraz ochrony piękna i charakteru krajobrazów kulturowych i miejsc historycznych, określają międzynarodowe reguły badań archeologicznych, zwracają uwagę na zjawiska umyślnej destrukcji dziedzictwa, podkreślają szacunek do kulturowego zróżnicowania społeczeństw, podkreślają wagę odpowiedzialności współczesnej generacji wobec przyszłych pokoleń w aspekcie pielęgnacji dziedzictwa kulturowego

¹⁰ definicje pojęć związanych z dziedzictwem kulturowym zawarto w art. 3 ust. Ustawy; wg Ustawy zabytek to: *nieruchomość lub rzecz ruchoma, jej części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.*

¹¹ Ustawa: art. 4: Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

¹² ibidem: art. 5: Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

¹³ ibidem: art. 7, pkt 1–4

- 1) wpis do rejestru zabytków,
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Podstawowa i najstarsza forma ochrony prawnej – **wpis do rejestru zabytków**¹⁴ – została w 2016 r. rozszerzona przez wprowadzenie szczególnego reżimu ochrony dla najcenniejszych zabytków ruchomych – **Listy Skarbów Dziedzictwa**¹⁵. Stworzono ją po to, by zapewnić ochronę zabytkowym ruchomym dobrom kultury o szczególnym znaczeniu dla dziedzictwa narodowego. Lista prowadzona jest przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, co stanowi novum wobec dotychczasowych form ochrony, gdzie moc decyzyjną posiadają samorządy lub państwowe służby konserwatorskie i wskazuje na rangę tej, nowo powołanej formy ochrony. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytki ruchome o szczególnej wartości dla kultury, zaliczane do jednej z kategorii określonych w art. 14a ust. 2 Ustawy, m.in.: zabytki archeologiczne, elementy stanowiące integralną część zabytków architektury, które mają więcej niż 100 lat, kolekcje, których wartość jest wyższa niż 50 000 euro, itd. Minister dokonuje wpisu decyzją wydaną z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku ruchomego¹⁶. Wpis taki wyklucza wywóz obiektu na stałe za granicę a decyzję o czasowym wywozie podejmuje właściwy Minister.

Szczególne regulacje dotyczą również ochrony **dziedzictwa archeologicznego**. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek archeologiczny (art. 3 pkt 5) i kompleksowo reguluje kwestie związane z badaniami archeologicznymi (Art. 30-34), w tym procedurę uzyskiwania zezwoleń, zasady postępowania w przypadku odkryć przypadkowych oraz obowiązki podmiotów prowadzących prace ziemne. Kluczową rolę w nadzorze nad badaniami i ochroną stanowisk archeologicznych pełnią Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków, a odkryte zabytki archeologiczne podlegają ochronie prawnej i są przekazywane do właściwych muzeów, które odpowiadają za ich przechowywanie, konserwację i udostępnianie. Warto zaznaczyć, że Ustawa z dnia 13 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. poz. 1904), która ma zliberalizować zasady poszukiwań amatorskich zabytków ruchomych

¹⁴ rejestr utworzony został na mocy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz.U. z 1928 r. nr 29, poz. 265, z późn. zm.). Również późniejsza ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach (Dz.U. z 1962 r. nr 10, poz. 48, z późn. zm.) określała zasady prowadzenia rejestru zabytków.

¹⁵ ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach z dnia 4 listopada 2016 r. (Dz.U. 2016 nr 0 poz. 1887 z 25.11.2016)

¹⁶ wpis rodzi określone konsekwencje dla właściciela zabytku, który jest zobowiązany, m.in.: do powiadomienia ministra o przypadku uszkodzenia, kradzieży, zmiany miejsca przechowywania zabytku, itp. Obiekt powinien być odpowiednio zabezpieczony przed kradzieżą i innymi zagrożeniami; posiadacz zabytku wpisanego na Listę może otrzymać dotację celową z MKiDN na wyposażenie pomieszczenia, w którym zabytek ten będzie przechowywany, nawet w wysokości 100% koniecznych nakładów (Ustawa: art. 43 ust. 2, 3; art. 45 ust. 2; art. 83a; art. 80) Uprawnienie kontrolne ministra kultury i dziedzictwa narodowego w stosunku do zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa określają artykuły: 29 w ustępie 3 i 38 w ustępie 1, w punktach 1a i 1b. Minister ma uprawnienie do badania zabytku w miejscu, w którym się on znajduje oraz obowiązek prowadzenia przynajmniej raz na 2 lata kontroli stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Kontrolę taką prowadzi na polecenie ministra Wojewódzki Konserwator Zabytków.

(wprowadzając system zgłoszeń zamiast zezwoleń), została ponownie przesunięta do wejścia w życie na **1 stycznia 2027 r.** (na mocy Ustawy z dnia 4 kwietnia 2025 r. zmieniającej ustawę o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz. U. poz. 647).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nałożyła na władze administracji publicznej obowiązek prowadzenia **ewidencji zabytków**¹⁷ a także zobowiązała władze samorządowe wszystkich szczebli do cyklicznego sporządzania **programów opieki nad zabytkami**¹⁸.

Celem programu opieki nad zabytkami jest powiązanie kwestii związanych z zabytkami i dziedzictwem kulturowym z lokalną polityką zrównoważonego rozwoju, dostrzeżenie, docenienie i wykorzystanie potencjału społecznego i gospodarczego zawartego w dziedzictwie.

Zapisy GPONZ powinny skutkować aktywnym zarządzaniem zasobem dziedzictwa kulturowego a wskazane w nim działania muszą być skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie ich dostępności dla mieszkańców i przyjezdnych. Niezwykle istotne jest położenie nacisku na edukację i rozwój świadomości społeczności lokalnych, których codzienne działania i zachowania wpływają bezpośrednio na stan środowiska kulturowego regionu.

Gmina ewidencja zabytków ma status instrumentu ochrony prawnej obiektów zabytkowych na danym terenie i stanowi podstawę do prowadzenia planowych działań konserwatorskich. Traktowana jest również jako główna wytyczna dla wszelkich prac związanych z zagospodarowaniem przestrzennym gminy¹⁹. Przepisy Ustawy stanowią, że wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Zgodnie z zapisami, w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, co nakłada na władze gminne obowiązek jej okresowej aktualizacji. Jakiegokolwiek zmiany w ewidencji wymagają uzgodnienia z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Zapisy artykułu 22 Ustawy dotyczące gminnej ewidencji zabytków stały się jednak źródłem poważnych kontrowersji. Ustawa nie określa bowiem, jak powinna przebiegać procedura wpisu nieruchomości do GEZ. Skutkowało to włączaniem nieruchomości do ewidencji bez udziału właściciela i bez możliwości odwołania się od tej decyzji. Rozstrzygnięcie wątpliwości przyniosło orzeczenie Trybunału

¹⁷ ibidem: art. 22.

¹⁸ ibidem: art. 87 ust. 2.

¹⁹ artykuły od 21 do 24 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami poświęcone są ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 21. ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami. Celem ewidencji jest rozpoznanie obiektów zabytkowych w terenie i ich udokumentowanie przez zebranie o nich podstawowych informacji merytorycznych. Zbiór ten obejmuje obiekty architektoniczne, zespoły budowlane, zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, stanowiska archeologiczne oraz zabytkowe parki i cmentarze. Rzetelnie prowadzona ewidencja, stanowi podstawowe narzędzie do planowej polityki konserwatorskiej w zakresie wpisów do rejestru zabytków, współpracy konserwatora przy opracowywaniu planów zagospodarowania przestrzennego, prac remontowo-budowlanych, dofinansowania prac konserwatorskich, przygotowywania szczegółowej dokumentacji wybranych obiektów zabytkowych, tworzenia zbioru informacji o zabytkach na określonym terenie. Ewidencja, rozumiana jako stały monitoring zasobu zabytkowego, jest działaniem ciągłym.

Konstytucyjnego z 11 maja 2023 r. (syg. akt P12/18). Trybunał Konstytucyjny orzekł, że ujmowanie nieruchomości w gminnej ewidencji zabytków bez zapewnienia jej właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia jest niekonstytucyjne. W ocenie TK jest to nadmierna ingerencja w prawo własności. W treści orzeczenia Trybunał uznał, że postępowanie to narusza prawo własności, ponieważ nie zapewnia właścicielowi zabytku nieruchomego odpowiedniej ochrony prawnej w trakcie jego trwania. W związku z tym, zaproponowano wprowadzenie do Ustawy następujących zmian:

- wprowadzenie obowiązku powiadomienia właściciela zabytku nieruchomego o wszczęciu postępowania w sprawie wpisu do GEZ oraz o możliwości zgłoszenia uwag i zastrzeżeń;
- wprowadzenie obowiązku uzyskania zgody właściciela zabytku nieruchomego na wpis do GEZ lub przeprowadzenia postępowania administracyjnego w przypadku braku takiej zgody;
- wprowadzenie obowiązku uzasadnienia decyzji o wpisie do GEZ oraz możliwości odwołania się od niej do sądu administracyjnego.

Wyrok ten nie oznacza jednak likwidacji gminnej ewidencji zabytków, ani nie dotyczy zabytków, które zostały do niej włączone na podstawie wcześniejszego wpisu do rejestru zabytków lub do ewidencji wojewódzkiej. Należy podkreślić, że Trybunał za niekonstytucyjne uznał niedostateczne uregulowanie procedury wpisu obiektu do GEZ, która nie daje właścicielowi nieruchomości gwarancji ochrony prawnej, a nie gminną ewidencję zabytków jako taką.

Zdaniem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dopóki nie dojdzie do zmian legislacyjnych zapewniających ochronę prawa własności właściciela nieruchomości, przede wszystkim przez umożliwienie mu uczestnictwa w procedurze wpisu do GEZ, to dokonywanie kolejnych wpisów do ewidencji „innych zabytków nieruchomych wyznaczonych przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków”²⁰ jest **bezprawne**.

Na podstawie ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. *o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*²¹ utworzono **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków** (NFOZ). Jego dysponentem jest minister kultury i dziedzictwa narodowego. NFOZ to fundusz celowy zasilany wpływami z administracyjnych kar pieniężnych na podstawie art. 107a-107d i nawiązkami zasądzanymi przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku (art. 108 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Od 2020 r. z Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków finansowane są projekty związane z montażem w zabytkach instalacji przeciwpożarowej oraz gaszenia mgłą wodną (FOG).

Istotną rolę w ochronie zabytków pełni **instytucja „ochrony tymczasowej”**, która zakłada objęcie obiektu ochroną od momentu wszczęcia postępowania wpisu do rejestru zabytków (art.10a) lub na Listę Skarbów Dziedzictwa (art. 14aa). Rozwiązanie to zapobiegnie m.in. wyburzaniu zabytków i celowemu ich niszczeniu, np. dla pozyskania działki budowlanej pod zabudowę.

Rozporządzenia ministerialne. Działanie ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* precyzują **akty wykonawcze**, zawarte m.in. w następujących rozporządzeniach ministerialnych:

²⁰ art. 22 Ustawy pkt 5 ppkt 3

²¹ ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. *o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 2017 r. poz. 1595)

1. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2017, poz. 1674).
2. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz.U. 2017 nr 0, poz. 1384).
3. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2018, poz. 1609).
4. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz.U. 2017 nr 0, poz. 928).
5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytku wpisanym Na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2017 poz. 1674).
6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 września 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania pomocy na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020 (Dz.U. 2017 nr 0, poz. 1800)
7. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019, poz. 1886)
8. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Budownictwa z dnia 1 lipca 2016 r. w sprawie zakresu projektu miejscowego planu rewitalizacji w części tekstowej oraz zakresu i formy wizualizacji ustaleń miejscowego planu rewitalizacji (Dz.U. 2016, poz. 1032)
9. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 nr 30 poz. 259)

Pozostałe ustawy istotne dla kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami tworzy trzon zespołu regulacji prawnych dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego. Problematyka ta znajduje także swoje miejsce w innych ustawach, których zapisy w istotny sposób wpływają na działania związane z ochroną dziedzictwa. Wśród nich poczesne miejsce zajmuje **tzw. „ustawa krajobrazowa”**²² dająca władzom samorządowym możliwość ochrony historycznych krajobrazów kulturowych. Dokument wprowadza konieczność przeprowadzenia na poziomie regionalnym tzw. „audytów

²² ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu. (Dz.U. z dnia 5 maja 2020 r. poz. 802)

krajobrazowych”, których celem jest zdefiniowanie obszarów krajobrazów priorytetowych. Przez pojęcie krajobrazu priorytetowego²³ należy rozumieć krajobraz szczególnie cenny dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe i jako taki, wymagający zachowania lub określenia zasad i warunków jego kształtowania.

Równocześnie z ustawą krajobrazową uchwalono **ustawę rewitalizacyjną**²⁴, traktującą rewitalizację jako szerszy proces zwalczania degradacji, m.in. społecznej czy przestrzennej, prowadzony w celu polepszenia jakości życia mieszkańców w różnych aspektach życia. Założenia ustawy opierają się na szerokiej partycypacji społecznej w procesie rewaloryzacji rejonów zdegradowanych, gdzie jednym z zadań są działania chroniące zabytki, krajobraz historyczny, dziedzictwo kulturowe materialne i niematerialne.

Przepisy zawarte w ustawie *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* wpływają na różne dziedziny życia społecznego, co musiało znaleźć odzwierciedlenie w zmianach przepisów niektórych innych aktów prawnych tej rangi. Wśród nich wymienić należy następujące:

1. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. *Prawo budowlane* (t.j. Dz.U. 2020 r., poz. 1333);
2. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. *o gospodarce nieruchomościami* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 65);
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 293);
4. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1219);
5. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 55);
6. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. *o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 194);
7. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. *o działalności pożytku publicznego i wolontariacie* (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 688);
8. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. *o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 283);
9. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. *o muzeach* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 902);
10. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. *o bibliotekach* (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1479);
11. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. *o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 164);
12. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym* (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 713);
13. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. *o podatkach i opłatach lokalnych* (t.j. Dz. U. 2019 poz. 1170);
14. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. *o lasach* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 6);
15. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz.U. z 2003 r. Nr 164, poz. 1587);

²³ Ibidem art. 7 pkt 1): definicje pojęć: reklama, tablica reklamowa, urządzenie reklamowe, krajobraz, krajobraz priorytetowy.

²⁴ ustawa z dn. 9 października 2015 r. *o rewitalizacji I* (t.j. Dz.U. 2021 r. poz. 485)

16. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 28 kwietnia 2004 r. w sprawie zakresu projektu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy (Dz.U. z 2004 r. Nr 118, poz. 1233);

17. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 26 sierpnia 2003 w sprawie sposobu ustalania wymagań dotyczących nowej zabudowy i zagospodarowania terenu w przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz.U. z 2003 r. Nr 164, poz. 1588).

Dziedzictwo niematerialne. Dziedzictwo kulturowe każdego narodu to nie tylko materialne świadectwa jego przeszłości ale również idee, które tworzą naszą zbiorową pamięć. Termin „dziedzictwo niematerialne” zawiera w sobie wszystkie przekazane nam przez przodków, nieuchwytne przejawy tego, co tworzy naszą grupową, narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Są to więc odziedziczone po przeszłych pokoleniach praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee i wartości, umiejętności, przekazy.

Ustawa z dn. 23 lipca 2003 r. dotyczy całości problematyki związanej z zarządzaniem dziedzictwem kulturowym we wszystkich jego przejawach. Należy jednak pamiętać, że geneza dokumentu wywodzi się z **Dekretu Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury, podpisanego 31 października 1918 r. i z Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami**, uchwalonych w celu ochrony dóbr dziedzictwa kulturowego Polski po odzyskaniu niepodległości. Oba te akty prawne ukierunkowane były ze względów oczywistych, na ochronę zabytków dziedzictwa materialnego. Konsekwencją tego faktu są zapisy aktualnej ustawy, które w konkretnych działaniach praktycznych, kładą większy nacisk na obiekty materialne. Ochrona dziedzictwa niematerialnego stanowi trudniejszy i bardziej złożony problem, w związku z jego naturą, którą właśnie jest niematerialność, ulotność, wrażliwość na zagrożenia świata współczesnego. Kluczem działań ochronnych w obrębie dziedzictwa niematerialnego jest pamięć ludzka i zapewnienie trwania przekazu międzypokoleniowego.

Podstawowym dokumentem, na którym opierają się działania Państwa Polskiego jeśli chodzi o ochronę dziedzictwa niematerialnego jest, ratyfikowana przez Polskę **Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego**²⁵, która nakłada na państwa-strony **obowiązek inwentaryzacji przejawów dziedzictwa niematerialnego**, zgodnie z zaleceniami i standardami Konwencji. Działania te polegają na: identyfikacji, dokumentacji, badaniu, zachowaniu, zabezpieczeniu, promowaniu i przekazywaniu oraz rewitalizacji elementów dziedzictwa. Dziedzictwo niematerialne zagrożone jest bowiem przez liczne zjawiska, wśród których należy wymienić: globalizację, migracje ludności, postępujący proces urbanizacji i industrializacji, osłabienie więzi międzypokoleniowych, nadmierny ruch turystyczny.

Należy przypomnieć domeny, w których przejawiają się elementy dziedzictwa niematerialnego:

1. Tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego (przysłowia, zagadki, opowieści, rymowanki, legendy, mity, poematy i pieśni epickie, zaklęcia, modlitwy, śpiewy, recytacje, wyliczanki, przedstawienia dramatyczne, bajki, przysłowia, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe oraz zawołania pasterskie i handlowe).

²⁵ Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003.

2. Sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne (muzykę wokalną i instrumentalną, taniec, teatr, pantomimę, poezję śpiewaną, widowiska religijne, karnawałowe i doroczne).

3. Praktyki społeczno-kulturowe (zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne religijne i świeckie: chrzciny, wesela, pogrzeby; ceremonie lokalne i środowiskowe; zwyczaje odpustowe i pielgrzymki; gry i zabawy; folklor dziecięcy)

4. Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata (np.: meteorologia ludowa; wiedza i praktyki dotyczące przyrody, tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania miłosne)

5. Wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym (rzemiosło i rękodzieło tradycyjne, dotyczy przede wszystkim umiejętności i wiedzy, których rzemiosło to wymaga, a nie samych wykonanych produktów).

Dokumentacja przejawów dziedzictwa niematerialnego ma na celu stworzenie **centralnego inwentarza zasobów** tego dziedzictwa obecnych na terenie naszego kraju, wciąż uzupełnianego i aktualizowanego, który stanowiłby odpowiednik istniejącej od dziesięcioleci krajowej ewidencji zabytków. Prowadzona jest przez **ośrodki akademickie i instytucje kulturalne, organizacje pozarządowe, badaczy indywidualnych, regionalistów, urzędy**.

Wskutek działań podjętych w obszarze ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego powstała **Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego**, która ma charakter informacyjny i stanowi podstawę do dalszych działań, m. in.: do wnioskowania o umieszczania konkretnych przejawów dziedzictwa niematerialnego na międzynarodowych listach prowadzonych w ramach Konwencji przez UNESCO. Tekst Konwencji UNESCO oraz wszelkie dane na temat działań podjętych w kwestii ochrony polskiego dziedzictwa niematerialnego oraz zasady i kryteria wpisu na Krajową Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego znaleźć można na specjalnej stronie internetowej przygotowanej przez MKiDN – niematerialne.nid.pl

Planowanie przestrzenne. Dbanie o ład przestrzenny jest zadaniem samorządów²⁶, które wraz z przepisami ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, w art. 19, otrzymały wytyczne dla opracowania studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Tak więc w studiach i planach miejscowych uwzględnia się ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

Ochrona zabytków wpisanych do rejestru i ujętych w GEZ obowiązuje również przy wydawaniu decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W uchwałach określających zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, oprócz wymienionych wyżej obiektów rejestrowych i obiektów

²⁶ ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 596 z późn. zm.); ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 595 z późn. zm.); ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 594 z późn. zm.).

znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, uwzględnia się również wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

Przy opracowywaniu studiów i planów uwzględnia się ustalenia, które zostały zapisane w programach opieki nad zabytkami. Gdy zachodzi potrzeba, w dokumentach tych ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Właściwe służby konserwatorskie zobowiązane są do wydania wniosków konserwatorskich zarówno do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego jak również miejscowych planów. Celem tych wniosków jest umożliwienie samorządom realizacji obowiązku wprowadzenia do opracowań planistycznych zasad ochrony wartości zabytkowych obiektów i obszarów znajdujących się na obszarze działania tego samorządu.

III.4. ZADANIA I KOMPETENCJE ORGANÓW GMINY W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI.

Samorząd gminny pełni podstawową rolę w kreowaniu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Zakres działania i zadania samorządu gminnego w kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego określają ustawy: *o samorządzie gminnym*²⁷, *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*²⁸ oraz tzw. „ustawa krajobrazowa”²⁹.

Prerogatywy władz gminnych wynikające z Ustawy stwarzają ogromne możliwości aktywnego i kompleksowego kreowania polityki ochrony dziedzictwa kulturowego:

- **po pierwsze** – w gestii władz gminnych pozostają dwie spośród pięciu form ochrony prawnej zabytków, a mianowicie: **inicjatywa utworzenia parku kulturowego** oraz **wprowadzenia stref chronionych pod względem konserwatorskim do opracowań planistycznych**;
- **po drugie** – samorząd gminny otrzymał **możliwość udzielania dotacji** na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, na zasadach określonych w uchwale podjętej przez organ stanowiący gminy;
- **po trzecie** – „ustawa krajobrazowa” daje gminom uprawnienia, dzięki której lokalne samorządy mogą kształtować politykę reklamową w przestrzeni publicznej³⁰;
- **po czwarte** – gminy, na mocy „ustawy rewitalizacyjnej”, za pośrednictwem Gminnego Programu Rewitalizacji, mogą w obszary rewitalizowane włączyć zabytki i elementy dziedzictwa kulturowego.

Niektóre z **historycznych obiektów** znajdujących się na terenie **gminy są jej własnością**. Wobec takich obiektów **władze gminne mają obowiązki właścicielskie** określone w Ustawie ogólnym pojęciem

²⁷ ustawa *o samorządzie gminnym* z dnia 8 marca 1990 r. (t.j. Dz.U. z 2022 poz. 559)

²⁸ ustawa: art. 16 – 20; art. 87; art. 81; art. 22 ust. 4, 5; art. 96 ust. 2.

²⁹ ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*.

³⁰ uchwała krajobrazowa przyjmowana przed radę gminy, ma na celu ustalenie warunków i zasad usytuowania małej architektury, tablic reklamowych, urządzeń reklamowych i ogrodzeń a także gabaryty, standardy jakościowe i rodzaj materiałów z jakich mogą być one wykonane. Ustawa krajobrazowa przewiduje przepisy pozwalające egzekucję tych uchwał, nakładania opłat.

„opieki nad zabytkami”. Obowiązki te obejmują utrzymywanie obiektów we właściwym stanie, prowadzenie w uzgodnieniu z WKZ prac konserwatorskich i restauratorskich, inicjowanie badań naukowych i dokumentacyjnych oraz popularyzowanie ich roli w lokalnej społeczności.

Działalność edukacyjna i popularyzatorska. Ustawa wielokrotnie wspomina o dominującym znaczeniu edukacji, popularyzacji i promowania lokalnej kultury oraz materialnych i niematerialnych przejawów życia poprzednich pokoleń. Działania w tym zakresie są głównym czynnikiem prowadzącym do **rozwoju świadomości i tożsamości kulturowej lokalnych społeczności**. Rola władz samorządowych w tym zakresie, jest nie do przecenienia. Z problemem tym wiąże się ściśle prowadzenie **działalności zwiększającej atrakcyjność obiektów zabytkowych**, co sprzyja rozwojowi turystyki, która w wielu regionach ma szansę stać się alternatywą dla tradycyjnych gałęzi gospodarki.

W kontekście edukacji i popularyzacji, kluczowe jest również zaangażowanie społeczności lokalnej w procesy decyzyjne i aktywne działania na rzecz ochrony dziedzictwa. Partycypacja społeczna, w tym konsultacje publiczne i wsparcie dla lokalnych inicjatyw, umożliwia mieszkańcom bezpośredni wpływ na kształtowanie polityki konserwatorskiej. Należy także podkreślić rosnącą rolę wolontariatu oraz organizacji pozarządowych, które poprzez swoją aktywność uzupełniają działania instytucji publicznych, często ratując i utrzymując zabytki dzięki własnym zasobom i zaangażowaniu.

Koordinacja działań międzyinstytucjonalnych. Wszystkie wymienione działania i kompetencje wymagają efektywnej **koordynacji międzyinstytucjonalnej**. Współpraca pomiędzy organami gminy, powiatu, województwa, a w szczególności z Wojewódzkimi Konserwatorami Zabytków i Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jest niezbędna do stworzenia spójnego i skutecznego systemu ochrony zabytków. Wzajemne uzupełnianie się działań, wymiana informacji i wspólne planowanie strategiczne pozwalają na optymalne wykorzystanie dostępnych zasobów i osiągnięcie celów Programu opieki nad zabytkami.

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Władze samorządowe, dla których ochrona dziedzictwa kulturowego jest jednym z zadań własnych, opierają działania w tej sferze na wytycznych państwa. Dyrektywy, wskazania i zalecenia dotyczące tej problematyki zawarte są w dokumentach strategicznych opracowanych na poziomie krajowym.

IV.1. POLITYKA PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI.

Kierunki polityki krajowej i zasady działania państwa w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego określają kolejne, uchwalane przez Radę Ministrów, krajowe programy opieki nad zabytkami. Pierwszy program krajowy z lat 2014–2017 zainicjował zmianę wcześniejszej filozofii działania w sferze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zakładając koordynację wszystkich działań i wdrażając na poziomie centralnym programowanie strategiczne. Dzięki temu udało się wprowadzić w tym zakresie wieloletnią perspektywę celową i budżetową oraz stworzyć warunki umożliwiające bieżącą weryfikację i korektę planów. Ideą przewodnią kolejnego programu obejmującego lata 2019–2022, było „stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego. Szczególną rolę w tym względzie przypisano Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa³¹, który pełni rolę podmiotu wiodącego i koordynującego działania w ramach realizacji kolejnych programów. Aktualnie obowiązujący program obejmuje lata 2023–2026 i został przyjęty Uchwałą Rady Ministrów nr 242 z dnia 8 grudnia 2023 r.³²

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026.

Nadrzędnym celem *Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026* jest: „*zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, a także zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce*”. Cel ten jest realizowany poprzez trzy główne filary:

- weryfikację zasobu zabytków,
- wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków,
- intensyfikację działań edukacyjnych i partycypacji społecznej.

³¹ Narodowy Instytut Dziedzictwa to państwowa instytucja kultury, która stanowi eksperckie i opiniotwórcze wsparcie dla Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz dla instytucji publicznych działających w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami; misją NID jest tworzenie podstaw dla zrównoważonej ochrony dziedzictwa kulturowego w celu jego zachowania dla przyszłych pokoleń poprzez wyznaczanie i upowszechnianie standardów ochrony oraz konserwacji zabytków, kształtowanie świadomości społecznej w zakresie wartości i zachowania dziedzictwa kulturowego, a także gromadzenie i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie; aktualne informacje na temat ochrony dziedzictwa kulturowego i szeroko zakrojonej działalności NID, obejmującej m.in.: gromadzenie dokumentacji, edukację, propagowanie i upowszechnianie standardów konserwatorskich, sprawowanie patronatu nad cyklicznymi wydarzeniami związanymi z dziedzictwem, wdrażanie projektów i kampanii społecznych, działalność archiwalną i wydawniczą można znaleźć na stronach internetowych instytutu: www.nid.pl.

³² Uchwała Rady Ministrów nr 242 z dnia 8 grudnia 2023 r. opublikowana w Monitorze Polskim z dnia 28 grudnia 2023 r. pod pozycją 1470.

Program definiuje pięć kluczowych celów strategicznych, z których każdy jest wspierany przez sprecyzowane kierunki działań:

1. Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości.

Wprowadzenie modelu i systemu wartościowania zabytków jest strategiczną odpowiedzią na ogromną skalę polskiego dziedzictwa. Dysproporcja między ponad 80 tysiącami obiektów nieruchomych w państwowym rejestrze zabytków a 600 tysiącami obiektów w ewidencji zabytków prowadzonej przez samorządy jasno wskazuje, że niemożliwe jest zastosowanie tego samego poziomu intensywnej ochrony do każdego pojedynczego obiektu.

2. Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych.

Skupienie się na cyfryzacji i poprawie jakości postępowań administracyjnych stanowi bezpośrednią odpowiedź na zidentyfikowane wąskie gardła operacyjne, takie jak: przewlekłość postępowań, brak decyzyjności, kontrowersje dotyczące niektórych przepisów, itp. Cyfryzacja ma być jedną z podstaw budowania odporności funkcji administracyjnych i poprawy publicznego dostępu do kluczowych informacji związanych z ochroną dziedzictwa.

3. Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków.

Ten cel wykracza poza cyfryzację procesów administracyjnych, koncentrując się na bezpośrednim zastosowaniu technologii do zarządzania, dokumentowania i udostępniania samego dziedzictwa. Kluczowe kierunki działań obejmują: wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+); digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego, czemu służy, m.in. rozwój portalu zabytek.pl.

4. Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Cel ten podkreśla kluczową rolę społeczeństwa w ochronie dziedzictwa. Kierunki działań obejmują: włączenie edukacji o ochronie zabytków do programów nauczania w szkołach; organizowanie kampanii społeczno-edukacyjnych dotyczących zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego; oraz wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

5. Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych.

Ten cel stanowi odpowiedź na globalne wyzwania, jakim są zmiany klimatyczne, które stanowią bezpośrednie zagrożenie dla trwałości zabytków. Program podkreśla potrzebę adaptacji i wzmocnienia odporności dziedzictwa. Kierunki działań obejmują: wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami, organizację warsztatów konserwatorskich z praktyką prac konserwatorskich, wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych, szkolenia dla samorządów z zakresu inwestycji w obiektach zabytkowych.

W treści programu zwrócono uwagę na fakt, że zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego są zróżnicowane i wykraczają poza tradycyjne obawy (np. zaniedbania, niewłaściwe remonty), obejmując szersze wyzwania środowiskowe i zjawiska globalne, także polityczne, które mogą nieść poważne konsekwencje dla bezpieczeństwa zabytków.

Finansowanie programu zapewnia budżet państwa, z części *Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego*. Zgodnie z informacjami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach programu *Ochrona zabytków*, **prognozowana kwota wydatków na 2025 rok wynosi 201 625 000 zł**. Kwota ta ma zostać podzielona na dwa główne priorytety:

- **100 625 000 zł** na ochronę zabytków nieruchomych i ruchomych (zarówno na planowane prace, jak i refundacje);
- **100 000 000 zł** na usuwanie skutków powodzi w zabytkach.

Dodatkowo, w ramach programu *Ochrona zabytków archeologicznych*, dofinansowano 33 projekty, z czego 23 zadania będą realizowane w tym roku a 10 w systemie dwuletnim (2025-2026). Całkowita kwota przeznaczona na ten cel również pochodzi ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

IV.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z PROGRAMAMI I DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA.

Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego „Opolskie 2030”³³. Opracowanie przedstawia ogólną wizję i główne założenia rozwoju województwa. W kilku miejscach w treści dokumentu poruszono bezpośrednio lub pośrednio kwestie dziedzictwa kulturowego w szerszym kontekście wzrostu aktywizacji społecznej, poprawy jakości życia, rozwoju infrastruktury turystycznej i ochrony środowiska.

Podkreślono, że atutem Opolszczyzny jest jej **wielokulturowe środowisko** stanowiące konglomerat, wytworzony wskutek wielowiekowej konfrontacji i przenikania się różnych wpływów kulturowych, politycznych i gospodarczych. W treści dokumentu zwrócono uwagę na atrakcyjność turystyczną województwa, podkreślając potencjał regionu do rozwoju krótkoterminowej turystyki, czemu sprzyjają: bogactwo przyrodnicze, interesujące miejsca oraz dziedzictwo kulturowe regionu, w tym m.in. liczne zabytki czy historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne. Dodatkowo od lat atrakcyjność kulturowa województwa budowana jest na bazie ponadregionalnych, jak i ogólnopolskich imprez oraz wydarzeń kulturalnych realizowanych na obszarze całego województwa.

Ważną rolę w kreowaniu życia kulturalnego odgrywają samorządy, w tym ich instytucje kultury oraz liczne organizacje pozarządowe przygotowujące atrakcyjną ofertę dla mieszkańców, ale także dla przybyszów. Samorządy podejmują działania zmierzające do rozszerzenia oferty turystyczno-kulturalnej poprzez modernizację, rozbudowę i propagowanie obiektów dziedzictwa kulturowego. Przejawem tej działalności jest zwiększanie liczby szlaków turystycznych, rozwijanie bazy noclegowej, usługowej i rekreacyjnej ale także organizacja lokalnych i ponadlokalnych zdarzeń i imprez kulturalnych: festynów, imprez, konkursów, kiermaszów, pokazów, itp.

Strategia podkreśla podstawową rolę samorządów w ochronie dziedzictwa kulturowego. Bez ich zaangażowania, zachowanie dziedzictwa w odpowiednim stanie nie będzie możliwe, natomiast przy odpowiednim wsparciu władz państwowych ma ono szansę stać się kołem napędowym regionalnej kultury,

³³ przyjęta uchwałą Nr XXXIV/355/2021 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 4 października 2021 roku

edukacji i turystyki. Podkreślono również rolę audytu krajobrazowego zabezpieczającego obszary szczególnie cenne dla lokalnych społeczności i jego skutecznego wdrażania.

Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Opolskiego: Fundusze Europejskie dla Opolskiego 2021-2027 to dokument programowy, który określa konkretne obszary działań władz wojewódzkich, korelując je z założeniami strategii rozwojowej regionu. RPO został przyjęty przez Komisję Europejską Decyzją Wykonawczą z dnia 29 listopada 2022 r. a Szczegółowy Opis Priorytetów tego Programu został zatwierdzony przez Zarząd Województwa Opolskiego 8 października 2024 r.³⁴

W dokumencie tym znalazł się, m.in. **Priorytet 10: Fundusze Europejskie na wzmacnianie potencjałów endogenicznych Opolskiego**, a w jego ramach **Działanie 10.4: Dziedzictwo kulturowe i kultura, rozwój turystyki na obszarach innych niż miejskie - 4 subregiony**.

To działanie obejmuje inwestycje w:

- **Rozwój obiektów dziedzictwa kulturowego**, w tym poprawę dostępności poprzez likwidację barier fizycznych dla osób z niepełnosprawnościami (budowa towarzyszącej infrastruktury technicznej, zagospodarowania terenów wokół dziedzictwa kulturowego oraz naturalnego możliwa jedynie jako element projektu).
- **Rozwój działalności kulturalnej i aktywności kulturalnej** (poprzez rozwój infrastruktury m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury, muzea), w tym wspieranie zaplecza dla utrzymania niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz rzemiosła i dawnych zawodów.
- **Konserwację zabytków ruchomych** oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochronę i udostępnienie, także poprzez proces digitalizacji.
- **Projekty dotyczące nowych i innowacyjnych produktów w dziedzinie kultury i turystyki** wynikające ze współpracy uczelni i szkół artystycznych i instytucji sektora kultury z przedsiębiorstwami i klastrami przemysłów kreatywnych.
- **Inwestycje w obiekty/miejsca tworzące turystyczne szlaki tematyczne** (obiekty/miejsca odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych) lub turystyczne szlaki rodzajowe.

Program "Fundusze Europejskie dla Opolskiego 2021-2027" przewiduje znaczne dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej. Maksymalny poziom dofinansowania w projekcie może wynosić **do 80% lub 85% wydatków kwalifikowalnych**. Konkretnie stawki i warunki finansowania są określone w szczegółowych regulaminach naborów dla poszczególnych działań.

Jeśli chodzi o finansowanie zadań w ramach wymienionego wyżej Działania 10.4, to wysokość alokacji ogółem wyniesie 21 344 400,00 (EUR), z czego 18 142 740,00 (EUR) stanowi wsparcie UE.

³⁴ uchwała nr 1181/2024

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa opolskiego³⁵. Plan poprzez jego ścisłe powiązanie ze strategią rozwoju województwa, stanowi kluczowy element zintegrowanego planowania strategicznego. Obowiązujący aktualnie dokument podkreśla kwestię *przestrzeni* jako ograniczonego dobra, wymagającego zrównoważonego wykorzystywania zasobów środowiska naturalnego i kulturowego. Współczesne podejście do problemu środowiska życia człowieka nie ogranicza się wyłącznie do zachowania krajobrazów odziedziczonych i zapobiegania ich niepożądanym zmianom, ale na wywoływaniu zmian przekształcających, które oprócz zachowania *status quo* powodują również twórcze wzbogacenie krajobrazu kulturowego. W odniesieniu do kwestii środowiska kulturowego zwrócono uwagę na **zasadę budowania tożsamości regionalnej poprzez zachowanie dziedzictwa kulturowego**.

Aktualne kierunki polityki przestrzennej w zakresie dziedzictwa kulturowego obejmują:

- 🏰 **zachowanie ciągłości dziedzictwa regionalnego** (ochronę i przywracanie wartości dziedzictwa materialnego, eksponowanie w strukturze przestrzennej najcenniejszych zasobów dziedzictwa, podniesienie rangi obiektów o wysokich walorach historycznych, architektonicznych i kulturowych, ochronę i kształtowanie struktur przestrzennych historycznych miast i wsi, kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca, kształtowanie i ochronę krajobrazów kulturowych zachowujących tożsamość i walory tradycyjnego krajobrazu wiejskiego, ochronę dziedzictwa archeologicznego, zachowanie różnorodności kulturowej regionu, popularyzację i zwiększanie dostępności do zasobów dziedzictwa, w tym wprowadzanie nowych form zwiedzania zabytków, wykorzystanie nowych technologii);
- 🏰 **umiejętne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego** (wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej, adaptację obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji, kreowanie produktów turystyki kulturowej w oparciu o tradycje historyczne, zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową w celach dydaktycznych, naukowych i turystycznych, tworzenie płaszczyzn współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej w zakresie zachowania i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki kulturowej);
- 🏰 **kształtowanie tożsamości regionalnej i budowanie klimatu społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego** (zasada ochrony i racjonalnego wykorzystania zasobów przyrodniczo-krajobrazowych i dziedzictwa kulturowego – kontynuacja rewitalizacji historycznych zespołów staromiejskich i układów wiejskich, odnowa zabytkowych zespołów wraz z adaptowaniem do nowych funkcji, rozwój nowych form obszarowej ochrony krajobrazu kulturowego, w tym systemu pomników historii i parków kulturowych).

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego. Obecnie nadal obowiązuje Program Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2020-2023. Zaawansowane są już jednak prace nad przyjęciem nowego dokumentu obejmującego perspektywę lat 2025–2028. Gotowy projekt **Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2025-2028** poddany został konsultacjom społecznym, które trwały od 21 maja do 4 czerwca bieżącego roku.

³⁵ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego - Uchwała Nr VI/54/2019 (publ. Dz. Urz. Woj. Opolskiego z 2019 r., poz. 1798 z dnia 14 maja 2019 r.).

Na podstawie dostępnych informacji, projekt Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2025-2028, ma na celu kontynuację ogólnych założeń strategicznych poprzedniego programu. Aktualne pozostaje także motto z poprzedniego programu:

WIELE KULTUR, JEDNO DZIEDZICTWO

W projekcie nowego programu nakreślono cele strategiczne, priorytety i kierunki działań nawiązujące do założeń poprzedniego programu:

CEL STRATEGICZNY I: SKUTECZNA OCHRONA I OPIEKA NAD REGIONALNYM DZIEDZICTWEM KULTUROWYM.

Priorytety:

- 1) utrzymanie i poprawa stanu zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego;
- 2) badanie, dokumentowanie i monitoring zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego;
- 3) ochrona krajobrazu regionu uwzględniającego wartości kulturowe i przyrodnicze;
- 4) profesjonalna i nowoczesna ochrona i zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego

CEL STRATEGICZNY II: – ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ŹRÓDŁO TOŻSAMOŚCI I WYZNACZANIA KIERUNKÓW ROZWOJU WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO

Priorytety:

- 1) zachowanie wielokulturowości regionu oraz tożsamości lokalnej i regionalnej;
- 2) rozwijanie współpracy regionalnej i integracji w obszarze dziedzictwa kulturowego;
- 3) edukacja na rzecz aktywnej odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe;
- 4) świadome wykorzystywanie walorów dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionu.

Powyższe cele wskazują na dążenie do zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami regionu oraz wykorzystania dziedzictwa kulturowego jako elementu budującego tożsamość i wspierającego rozwój województwa. Program koncentruje się na zadaniach zmierzających do zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego przy współpracy różnych podmiotów odpowiedzialnych za wdrażanie zintegrowanych form ochrony, które umożliwiają efektywne i zarazem racjonalne korzystanie z zasobów różnym grupom odbiorców. Aby realizacja wyzwań w obszarze dziedzictwa kulturowego była możliwa, mieszkańcy muszą być świadomi wartości i znaczenia dziedzictwa. Stąd istotnym zadaniem są działania edukacyjne i popularyzujące bogactwo regionalnych zasobów, ich poszanowanie i zachowanie dla przyszłych pokoleń.

V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Koncepcja polityki zrównoważonego rozwoju koncentruje się na podniesieniu jakości życia społeczności przez zaspokojenie najważniejszych potrzeb i zabezpieczenie jej żywotnych interesów. Model takiej gospodarki zakłada odpowiednio i świadomie ukształtowane relacje pomiędzy wzrostem gospodarczym, dbałością o środowisko (nie tylko naturalne ale także wytworzone przez człowieka) i jakością życia. To nakłada na władze wymóg harmonijnych działań we wszystkich dziedzinach życia społecznego, a więc zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi, odpadami, dziedzictwem kulturowym, kulturą, edukacją, opieką społeczną i zdrowotną, przestrzenią i wszystkim tym, co składa się na otoczenie człowieka. Wszelkie diagnozy, programy, opracowania i projekty sporządzane na poziomie samorządowym muszą więc zakładać synergę działań prowadzących do celu. Dotyczy to także *Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kamiennik na lata 2025–2028*. Dokument opiera się na idei wypracowania propozycji działań współgrających z wytycznymi zawartymi w innych dokumentach strategicznych i planistycznych opracowanych na poziomie gminy.

V.1. DOKUMENTY O CHARAKTERZE STRATEGICZNYM I PROGRAMOWYM

Strategia Rozwoju Gminy Kamiennik. W październiku 2023 r. Rada Gminy przyjęła uchwałę w sprawie określenia szczegółowego trybu i harmonogramu opracowania Strategii Rozwoju Gminy Kamiennik 2030, w tym trybu konsultacji. Ostateczna wersja projektu strategii rozwojowej powstała w marcu 2024 r. i zgodnie z przyjętymi zasadami, projekt został poddany konsultacjom. Końcowy dokument zostanie przyjęty osobną uchwałą.

W projekcie *Strategii Rozwoju Gminy Kamiennik 2030* kwestia ochrony dziedzictwa kulturowego stanowi jeden z głównych kierunków rozwoju, co świadczy o jego strategicznym znaczeniu dla gminy. Ochrona dziedzictwa jest uwzględniona w obszarze MIESZKAŃCY, w ramach celu szczegółowego *Poprawa standardu życia mieszkańców gminy*, co podkreśla jej integralny charakter w podnoszeniu ogólnego dobrostanu i jakości życia mieszkańców. Strategia nie tylko przedstawia szczegółową diagnozę istniejących zasobów dziedzictwa, ale również wyznacza klarowne cele strategiczne oraz precyzuje konkretne, możliwe do realizacji kierunki działań na rzecz ochrony, promocji i rozwoju zarówno dziedzictwa materialnego, jak i niematerialnego. Ponadto, dokument wykazuje spójność z planami rozwoju utworzonymi na wyższych szczeblach – regionalnym i ogólnopolskim, co wskazuje na dobrze skoordynowane podejście do zarządzania dziedzictwem. Władze Gminy hołdują nowoczesnemu podejściu do problematyki dziedzictwa, które wykracza poza zwykłe przestrzeganie przepisów i zakłada strategiczną integrację zasobów kulturowych w celu osiągnięcia szerszych korzyści społecznych i gospodarczych. Taka postawa sugeruje, że w gminie Kamiennik postrzega się dziedzictwo kulturowe nie tylko jako zbiór historycznych artefaktów wymagających zachowania, ale jako dynamiczny zasób strategiczny zdolny do napędzania rozwoju lokalnego, wzmacniania

tożsamości społeczności i poprawy jakości życia. Odzwierciedla to przejście od reaktywnego myślenia o konserwacji do proaktywnego, wartościowego podejścia do zarządzania.

Dokument diagnozuje stan dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy, co stanowi podstawę dla świadomego i efektywnego planowania strategicznego. Analiza zasobu, dla której kluczowym narzędziem jest Gminna Ewidencja Zabytków, prowadzi do konkluzji, że pokaźna liczba i różnorodność obiektów, do których, oprócz obiektów architektonicznych (tzw. nieruchomych), należy zaliczyć także elementy wyposażenia wnętrz, (tzw. zabytki ruchome), jak i stanowiska architektoniczne, wymaga kompleksowych i wieloaspektowych działań w kwestii ochrony dziedzictwa i opieki nad nim.

Projekt *Strategii Rozwoju Gminy Kamiennik 2030* traktuje kwestię ochrony dziedzictwa kulturowego w sposób obszerny i dogłębny. Analiza zasobu i stanu dziedzictwa, zakończona została sformułowaniem celów strategicznych i konkretnych planów działania, mających się przyczynić do polepszenia stanu dziedzictwa i włączenia go w nurt życia gospodarczego i społecznego gminy. Projekt przewiduje następujące działania:

- precyzyjną diagnozę i inwentaryzację zarówno materialnych, jak i niematerialnych zasobów dziedzictwa,
- ustanowienie jasnych celów strategicznych, które wykraczają poza samą konserwację i obejmują rewitalizację, adaptacyjne wykorzystanie, promocję i integrację dziedzictwa z innymi działami życia publicznego,
- określenie konkretnych, możliwych do realizacji planów działania, obejmujących różnorodne aspekty, takie jak poprawa dostępności, wykorzystanie technologii cyfrowych do rozpowszechniania kultury, wspieranie edukacji kulturalnej oraz bezpośrednie wsparcie dla żywego dziedzictwa (np. twórców ludowych, tradycyjnego rzemiosła, zespołów folklorystycznych).
- wyraźne zaangażowanie w spójność i zgodność z ramami polityki regionalnej wyższego szczebla, co zapewnia skoordynowane wysiłki i potencjał szerszego wsparcia,
- identyfikację mechanizmów wdrożeniowych, w tym programów wykonawczych oraz zapewnienie środków administracyjnych i finansowych poprzez integrację z rutynową działalnością operacyjną i budżetowaniem gminy.

Podsumowując, „Strategia Rozwoju Gminy Kamiennik 2030” wykracza poza podstawowe wymogi regulacyjne dotyczące dziedzictwa kulturowego. Strategicznie pozycjonuje ona dziedzictwo kulturowe jako żywotny i dynamiczny zasób dla zrównoważonego rozwoju gminy. Czyniąc to, ma na celu znaczące wzmocnienie tożsamości lokalnej, stymulowanie turystyki i ostatecznie poprawę jakości życia mieszkańców, demonstrując przyszłościowe i zintegrowane podejście do planowania gminnego.

Program Ochrony Środowiska dla Gminy Kamiennik na lata 2024-2027 z perspektywą do 2030 roku.³⁶ Program ten stanowi fundamentalny element systemu zarządzania środowiskiem w gminie, integrując

³⁶ aktualny Program Ochrony Środowiska dla Gminy Kamiennik na lata 2024-2027 z perspektywą do roku 2030 został przyjęty uchwałą nr VII-66-24 Rady Gminy Kamiennik z dnia 26 listopada 2024 r.

wszystkie działania i dokumenty dotyczące ochrony środowiska i przyrody na poziomie danej jednostki samorządu terytorialnego.

POS dla Gminy Kamiennik akceptuje dziedzictwo kulturowe, jako istotny składnik środowiska. W odniesieniu do pojęcia **krajobrazu kulturowego**, czyli przestrzeni, która łączy elementy przyrody z wytworami działalności człowieka, ukształtowanej przez czynniki naturalne i działalność ludzką na przestrzeni wieków, przypomina o szczególnej kategorii tzw. **krajobrazów priorytetowych**, czyli krajobrazów szczególnie cennych dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe, i w związku z tym wymagających zachowania lub określenia zasad i warunków ich kształtowania. Program przypomina także kryteria uznania krajobrazu za priorytetowy:

- **unikatowość** – rzadkość występowania danego typu krajobrazu lub jego specyficznych cech,
- **reprezentatywność** – krajobraz jest typowy dla danego regionu lub ekosystemu,
- **ochrona prawna** – krajobraz jest już chroniony prawnie, np. w parkach krajobrazowych, rezerwatach,
- **ważność krajobrazu** – krajobraz odgrywa ważną rolę dla kultury, historii, czy tożsamości danego obszaru.

Ta wieloaspektowa definicja wyraźnie i gruntownie integruje wartości kulturowe z szerszą koncepcją krajobrazu i podkreśla ich niebagatelne znaczenie. Dokument odnosi się do **ochrony krajobrazu** w kontekście zarządzania zasobami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Oznacza to, że aspekty kulturowe są w sposób immanentny uwzględniane w szerszych działaniach na rzecz ochrony krajobrazu.

Plany odnowy miejscowości. Wśród miejscowości gminy Kamiennik aktualny plan posiada jedynie Kłodobok³⁷. *Plan Odnowy Miejscowości Kłodobok na lata 2022-2028* opracowany został przez Lokalną Grupę Działania przy szerokiej współpracy mieszkańców Kłodoboku. Jego treść obejmuje charakterystykę miejscowości, inwentaryzację jej zasobów i ocenę słabych i mocnych stron. W dalszej części autorzy opisują planowane kierunki rozwoju i zamierzone działania inwestycyjne. W punkcie dotyczącym dziedzictwa kulturowego wymieniono 21 obiektów architektury wpisanych do gminnej ewidencji zabytków. W przeważającej większości są to domy mieszkalne – przykłady tradycyjnego budownictwa wiejskiego pogranicza Opolszczyzny i Dolnego Śląska. Społeczność Kłodoboku, świadoma walorów przyrodniczo-historyczno-kulturowych stawia na rozwój turystyki weekendowej. Głównym priorytetem rozwojowym w związku z tym jest: *zwiększenie atrakcyjności wsi oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego*. Wśród przewidywanych do realizacji projektów znalazły się, m.in.: organizacja festynów oraz wypromowanie produktu lokalnego. Na te działania przeznaczono środki w wysokości 150 000 PLN.

Raporty o Stanie Gminy. Całokształt zdarzeń i działań we wszystkich miejscowościach Gminy Kamiennik podlega kontroli i monitoringowi i znajduje odbicie w raportach o stanie gminy, które publikowane są na stronach internetowych gminy od 2019 r. Jest to rodzaj sprawozdania z działania władz gminnych,

³⁷ przyjęty uchwałą nr XXXIX/282/22 Rady Gminy Kamiennik z dnia 21 grudnia 2022 r.

wskaźnik efektów pozytywnych i negatywnych będących następstwem tych działań. Raporty dają więc asumpt do ewentualnych korekt, zaniechania lub wzmoczenia określonych kierunków polityki gminnej.

Jeśli chodzi o zaangażowanie władz gminnych w kwestie ochrony dziedzictwa kulturowego, to najbardziej kompleksowych informacji na ten temat dostarcza „Raport o stanie Gminy Kamiennik za 2020 rok”. Kolejne raporty bowiem opierając się na opracowanym schemacie, aktualizują dane i wprowadzają ewentualnie niewielkie korekty, nie mające wpływu na główne założenia i priorytety.

Gmina Kamiennik aktywnie podjęła formalne procesy mające na celu usystematyzowanie swojego podejścia do ochrony dziedzictwa.

Kluczowe filary polityki gminnej w tym aspekcie obejmują:

- **Formalizację i Inwentaryzację.** Znaczący priorytet nadano formalizacji ochrony dziedzictwa poprzez stworzenie i prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków i opracowanie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, co świadczy o zrozumieniu prawnych i administracyjnych warunków wstępnych dla skutecznej konserwacji.
- **Współpraca ze Służbami Konserwatorskimi**³⁸. Gmina opiera się na oficjalnych danych od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w celu identyfikacji i kwantyfikacji swoich zasobów dziedzictwa, co zapewnia jasny zakres odpowiedzialności, konsultuje także ze służbami konserwatorskimi wszelkie działania dotyczące ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym.
- **Ukierunkowane Interwencje.** Podejmowane są konkretne działania, takie jak współfinansowanie i dofinansowywanie remontów obiektów zabytkowych, które umożliwia uchwała nr XV/62/15 Rady Gminy Kamiennik z dnia 29 grudnia 2015 r., zmieniona uchwałą nr XXII/110/16 z dnia 29.09.2016 r. Ta uchwała stanowi podstawę prawną dla udzielania wsparcia finansowego na rzecz zabytków.
- **Szersze Wsparcie Kulturalne.** Działalność wspierająca szeroki zakres działań kulturalnych realizowana poprzez Gminny Ośrodek Kultury, sprzyjająca kształtowaniu tożsamości kulturowej i jej promocji, która w niewątpliwy sposób przyczynia się do tworzenia sprzyjającego środowiska dla propagowania postawy szacunku wobec dziedzictwa.

Te inicjatywy świadczą o proaktywnym stanowisku władz gminnych w zakresie ustanawiania ustrukturyzowanych i zgodnych z prawem ram zarządzania dziedzictwem.

³⁸ Wojewódzki Konserwator Zabytków i Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Opolu

V.2. OPRACOWANIA WYZNACZAJĄCE KIERUNKI POLITYKI PRZESTRZENNEJ GMINY

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Kamiennik³⁹.

Jest to podstawowy dokument planistyczny określający politykę przestrzenną gminy. Zgodnie z przepisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Kamiennik* uwzględniono okoliczności wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz określono obszary i zasady jego ochrony. Ustalenia ochrony wartości kulturowych znalazły następnie odbicie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, które jako **akty prawa miejscowego** mają moc prawną na danym obszarze.

Ochrona ładu przestrzennego to działania mające na celu utrzymanie harmonii i porządku w zagospodarowaniu przestrzeni, uwzględniające różne uwarunkowania i potrzeby lokalnych społeczności. Gminy, jako podmioty odpowiedzialne za kształtowanie przestrzeni, mają obowiązek dbać o ład przestrzenny, przy zastosowaniu odpowiednich instrumentów planowania. Do priorytetów w ramach tych działań należą:

- **ochrona obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo, czyli zabezpieczenie parków krajobrazowych, historycznych centrów miejscowości, cennych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych oraz innych terenów o szczególnej wartości;**
- **harmonijne kształtowanie przestrzeni, tzn. dążenie do tego, aby zabudowa i zagospodarowanie terenu tworzyły spójną i estetyczną całość, uwzględniającą różne funkcje i potrzeby.**

W części Studium dotyczącym uwarunkowań polityki przestrzennej gminy, w rozdziałach poświęconych środowisku kulturowemu przedstawiono charakterystykę gminy, obejmującą uwarunkowania przyrodniczo-geologiczne oraz historyczno-społeczne, co stanowiło podstawę do wyznaczenia celów i kierunków jej rozwoju. Scharakteryzowano także skrótowo zasób dziedzictwa, wymieniając jego znaczące elementy.

W wyniku analizy układu przestrzennego i zachowanej struktury zabudowy wyznaczono również **strefy ochrony konserwatorskiej** dla historycznych układów ruralistycznych, zachowanych w różnym stopniu w centralnych częściach wsi.

W części omawiającej kierunki polityki przestrzennej gminy odnoszące się do problematyki dziedzictwa kulturowego nakreślono jej podstawowy cel, jakim jest **zachowanie i wyeksponowanie wartościowych zasobów dziedzictwa, decydujących o tożsamości kulturowej gminy oraz kształtowanie oblicza gminy atrakcyjnego zarówno dla mieszkańców, jak i przyjezdnych**. W związku z tym zaproponowano następujące działania:

- konserwację i rewaloryzację obiektów i terenów zabytkowych,
- modernizację istniejących obiektów które nie posiadają cech zabytkowych, a działają dysharmonizująco na obszar o wartościach kulturowych;
- ochronę terenów osadniczych przed niekontrolowaną zabudową nie dostosowaną do otoczenia pod względem estetyki architektonicznej,
- eliminację czynników degradujących układy historyczne jednostek osadniczych;

³⁹ przyjęte przez Radę Gminy Kamiennik w dniu 13.12.2006 r. – uchwała nr III/10/06

- adaptację i modernizację elementów zabudowy i krajobrazu do nowych funkcji i potrzeb współczesnych;
- zagospodarowanie obiektów opuszczonych;
- rewaloryzację wartości krajobrazowych,
- zachowanie i adaptacja dawnych zagród chłopskich i folwarków o wartościach historycznych i krajobrazowych;
- eksponowanie regionalnej odrębności terenu;
- ochronę historycznego układu przestrzennego wsi i komunikacyjnego jednostek osadniczych;
- projektowanie nowej zabudowy indywidualnie, w dostosowaniu do otoczenia oraz zachowanie równowagi elementów krajobrazu historycznego regionu.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Zapisy ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy dotyczące ochrony dziedzictwa, krajobrazu kulturowego i zabytków realizuje się poprzez szczegółowe **ustalenia ochrony wartości kulturowych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego**, które wg art. 7 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, stanowią **formę ochrony prawnej zabytków**. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w ramach procedury ich sporządzania są obligatoryjnie uzgadniane z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu. Ustalenia są indywidualnie opracowywane dla każdej miejscowości, uwzględniają jej specyfikę i zasób dziedzictwa kulturowego. Listy obiektów historycznych, zabytkowych i posiadających cechy, predestynujące je do objęcia ochroną są istotnym elementem każdego planu miejscowego.

Ochroną w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje się lokalne formy architektury, kompozycję przestrzenną o walorach zabytkowych, obszary o szczególnych walorach krajobrazowych. Konsekwencją tych zapisów jest wykluczenie objętych nimi obszarów z lokalizacji inwestycji mogących mieć negatywny wpływ na krajobraz. Strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobrazu kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku⁴⁰. Plany miejscowe określają za pomocą zakazów i nakazów zasady postępowania wobec obiektów i obszarów chronionych.

Obszar gminy Kamiennik pokryty jest miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w **18%**, obejmuje to **16,32 km²** z całkowitej powierzchni gminy wynoszącej około 89,8 km². Planami miejscowymi objęte są tereny zabudowane wszystkich miejscowości gminy i niewielkie fragmenty obszaru niezabudowanego. Poniżej znajduje się zestawienie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (mpzp) w Gminie Kamiennik⁴¹ :

⁴⁰ wsparciem dla samorządów i sporządzających dokumenty planistyczne jest opracowany przez NID poradnik "Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego"; poradnik w formacie PDF dostępny na stronach Narodowego Instytutu Dziedzictwa – www.NID.pl.

⁴¹ na podstawie dostępnych danych, w tym uchwał z 2004 roku oraz nowszych

- **Chociebórz** (uchwała nr XXX-168-04 Rady Gminy z dnia 15.12.2004 r.)
- **Cieszanowice** (uchwała nr XXX-169-04 Rady Gminy z dnia 15.12.2004 r.)
- **Goworowice** (uchwała nr XXX-170-04 Rady Gminy z dnia 15.12.2004 r.)
- **Karłowice Wielkie** (uchwała nr XXX-173-04 Rady Gminy z dnia 15.12.2004 r.)
- **Kłodobok** (uchwała nr XXX-174-04 Rady Gminy z dnia 15.12.2004 r.; w 2020 r. opracowano kolejny MPZP dla nieruchomości w tej miejscowości)
- **Wilemowice** (uchwała nr XXX-178-04 Rady Gminy z dnia 15.12.2004 r.)
- **Zurzyce** (uchwała nr XXX-179-04 Rady Gminy z dnia 15.12.2004 r.)
- **Szklary** (uchwała nr XXXVII/191/09 Rady Gminy Kamiennik z dnia 28 grudnia 2009 r.)
- **Ogonów** (dla części terenu wsi, uchwała nr X/104/25 Rady Gminy Kamiennik z dnia 6 maja 2025 r.)

VI. GMINA KAMIENNIK — KRAJOBRAZ KULTUROWY

VI.1. CHARAKTERYSTYKA GMINY

Położenie, fizjografia i klimat. Gmina wiejska Kamiennik znajduje się w pd.–zach. części województwa opolskiego, w powiecie nyskim. Od zachodu i północy graniczy z województwem dolnośląskim, z którym łączy ją silne związki historyczne. Gmina leży w makroregionie Przedgórze Sudeckiego, na skraju Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich, w dolinie rzeki Krynki. Jej najwyższy punkt to wzniesienie o wysokości 338 m n.p.m. na południowy zachód od wsi Chociebórz. Na południe od gminy rozciąga się Obniżenie Otmuchowskie, za którym zaczynają się Sudety. Obszar gminy Kamiennik w jej granicach administracyjnych wynosi 89,4 ha. Zajmuje 7,3% powierzchni powiatu nyskiego i 0,9 % powierzchni województwa opolskiego. Klimat należy do łagodnych, co objawia się niskimi amplitudami temperatur, niezbyt dużą liczbą opadów, długim sezonem wegetacyjnym. Zimy są tu łagodne i stosunkowo krótkie, lata długie i ciepłe. Długi okres wegetacji i warunki klimatyczne sprzyjają gospodarce rolnej i hodowlanej oraz czynnemu wypoczynkowi.

Gmina Kamiennik – położenie na obszarze województwa opolskiego i powiatu nyskiego

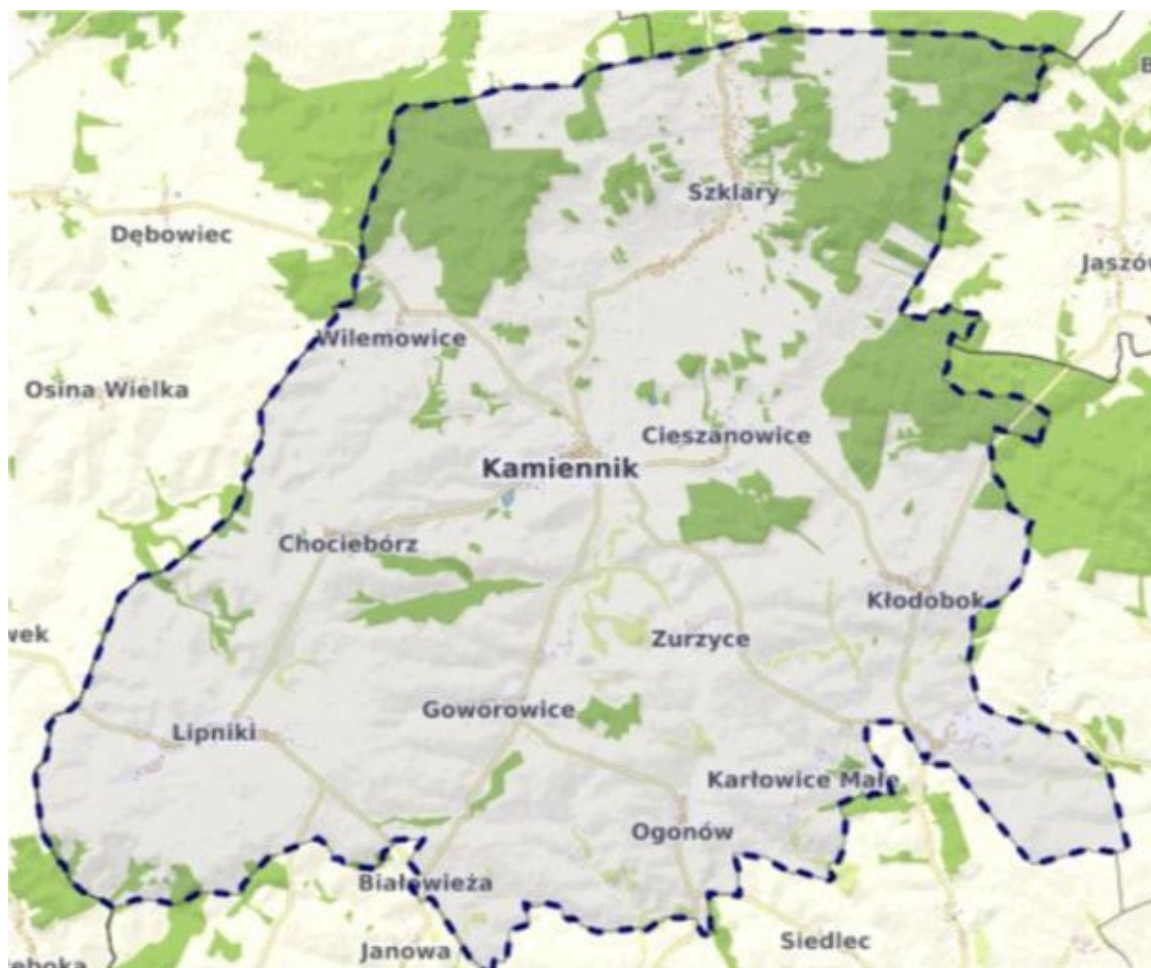

Powiat nyski z podziałem na gminy (Źr.wikipedia)

Podział administracyjny. Oprócz Kamiennika, gdzie mieści się siedziba władz administracyjnych gminę tworzy jeszcze 12 sołectw, są to: Białowieża, Chociebórz, Cieszanowice, Goworowice, Karłowice Małe, Karłowice Wielkie, Kłodobok, Lipniki, Ogonów, Szklary, Wilemowice, Zurzyce. Gmina charakteryzuje się niewielką gęstością zaludnienia, wg ostatnich danych – 36 osób/km².

Gospodarka. Gmina Kamiennik ma charakter typowo rolniczy. Użytki rolne zajmują 76 % jej powierzchni. Sprzyjający klimat i dobre gleby II i III klasy decydują o możliwościach rozwojowych rolnictwa i warzywnictwa. Z kolei 17 % powierzchni pokrywają zwarte kompleksy leśne, co razem z malowniczym i zróżnicowanym krajobrazem sprzyja turystyce sobotnio-niedzielnej. Lasy występują głównie w północnej części gminy w rejonie wsi Wilemowice, Szklary, Kłodobok i Cieszanowice. Pod względem typów siedliskowych są to lasy mieszane świeże i bory mieszane świeże. Funkcję przemysłową w gminie spełniają głównie zakłady przetwórstwa spożywczego i baza produkcyjno-składowa w Karłowicach Wielkich. Natomiast sektor usługowy nastawiony jest przede wszystkim, na obsługę mieszkańców gminy. W ostatnim czasie istotnym elementem strategii rozwoju gminy stał się sektor energetyki odnawialnej. Sprzyjające warunki wietrzne pozwoliły na rozwój elektrowni wiatrowych. Na terenie gminy, we wsi Lipniki, działa farma wiatrowa. Jest to pierwsza tego typu inwestycja w województwie opolskim. Farma ma łączną moc 30,75 MW. i jest skojarzona z baterijnym magazynem energii elektrycznej. Inwestycja przynosi gminie znaczne dochody z podatków, które są przeznaczane na lokalne inwestycje. Gmina aktywnie dąży do dalszego rozwoju energetyki odnawialnej. W planach jest lokalizacja kolejnych elektrowni wiatrowych, np. w części obrębu

Karłowice Wielkie. Kładzie się także nacisk na rozwój energetyki rozproszonej, montaż paneli fotowoltaicznych oraz promocję i edukację w dziedzinie przechodzenia na pozyskiwanie energii z czystych ekologicznie źródeł.

Sołectwa gminy Kamiennik

Komunikacja i transport. Infrastrukturę komunikacyjną tworzy dobrze rozwinięta sieć dróg transportu kołowego, który po likwidacji linii kolejowej Otmuchów – Przeworno odgrywa na terenie gminy kluczową rolę. Układ drogowy, stwarzający dobre powiązania komunikacyjne z siedzibą powiatu i okolicznymi miastami jest stale rozwijany w ramach ogólnych programów rozwoju obszarów wiejskich. Od stolicy powiatu Kamiennik oddalony jest o 20 km, taka sama odległość dzieli go od Paczkowa, o 5 km mniej – od Otmuchowa. Najbliższym miastem są Ziębice, położone już na obszarze woj. dolnośląskiego, w odległości 10 km na pn.-zach.

Demografia. Wg najnowszych danych gminę Kamiennik zamieszkuje 3134 mieszkańców⁴². Liczba mieszkańców regularnie spada, w latach 2002–2024 zmalała o 17,5%⁴³. W 2023 r. przyrost naturalny w gminie był ujemny i wynosił –27, co przekłada się na –8,61 na 1000 osób. Średnia wieku mieszkańców wynosi 43,5 lat i mieści się w średniej krajowej, a 60% osób znajduje się w wieku produkcyjnym.

⁴² w dostępnych w Internecie danych istnieją rozbieżności na temat ilości mieszkańców gminy, np. portal OnGeo podaje większą ich liczbę – 3407

⁴³ informacje statystyczne na podstawie danych GUS dostępnych on line: www.polskawliczbach.pl/gmina_Kamiennik

Budżet gminny. Suma wydatków z budżetu gminy Kamiennik wyniosła w 2023 r. 27,1 mln złotych co daje 8,6 tys. złotych w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Oznacza to spadek wydatków o 3.8% w porównaniu do roku 2022. Suma dochodów do budżetu gminy Kamiennik wyniosła w 2023 roku 27,0 mln złotych, co daje 8,6 tys. złotych w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Oznacza to spadek dochodów o 15.8% w porównaniu do roku 2022. Jednak wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa od 2016 r. wykazują tendencję wzrostową i w 2023 osiągnęły najwyższy poziom – 1,2 mln zł.

VI.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY GMINY

Tło historyczne. Gmina położona jest na pograniczu Dolnego Śląska i Opolszczyzny, na obszarze historycznego nyskiego księstwa biskupiego. Księstwo biskupie wyodrębnione zostało z księstwa wrocławskiego w XIII w., a jego powstanie wiąże się z rosnącą potęgą biskupów wrocławskich. Terytorium księstwa nie miało naturalnych granic, a jego kształt był wynikiem politycznych decyzji. Biskupi stopniowo powiększali swój stan posiadania i zwiększali zakres władzy. Dbali także o rozwój gospodarczy swoich ziem. Ich dziełem jest lokacja Nysy i założenie granicznej osady Ziegenhals (Głuchołazy). Na podległych terenach karczowano duże obszary lasów i prowadzono intensywną akcję osadniczą, zakładając liczne wsie. W XIII w. w obrębie księstwa znajdowały się Zlaté Hory, Javorník, Jesionik i Bruntál. W XV w. było tu już 11 miast. Granice księstwa obejmowały Nysę, Otmuchów, Paczków, Głuchołazy, Grodków i Ścinawę Małą oraz tereny wokół nich. By nie było wątpliwości, co do prawa biskupów do ziemi nysko-otmuchowskiej, biskup Tomasz II nakazał oznakować granice księstwa biskupiego wzdłuż ważniejszych traktów prowadzących z Otmuchowa do Ziębic i z Nysy do Wrocławia. Granica, zwana *Granicą świętego Jana Chrzciciela* (od patrona diecezji wrocławskiej) oznakowana została w latach 1290-1320 czworograniastymi granitowymi słupami – czterema na granicy zachodniej, z księstwem ziębickim i dwoma na północnej – z księstwem brzeskim.

Granica św. Jana i słupy graniczne (źr.: https://www.biuletyn.net/nt-bin/_private/ziebice/2552.jpg)

Po wojnach śląskich, w 1742 r. większa część księstwa znalazła się w granicach Prus. Jedyne jego południową część wraz z letnią rezydencją biskupią na zamku Johannesberg w Javorníku pozostała w granicach ziem habsburskich. Ostatecznie, w 1810 r., król pruski Fryderyk Wilhelm III zlikwidował księstwo,

przejmując jego ziemie. W 1818 włączono ziemie dawnego księstwa znajdujące się w granicach Prus, czyli powiaty nyski i grodkowski, do nowo powstałej rejencji opolskiej. Tym samym odłączono je od Dolnego Śląska i włączono w granice pruskiego Górnego Śląska.

Walory krajobrazowe. Typowo rolniczy charakter gminy Kamiennik uwidacznia się w lekko pofałdowanych otwartych przestrzeniach pól uprawnych urozmaiconych kępami drzew, z rzadka poprzecinanych małymi ciekami wodnymi i ograniczonych ścianami lasów w pn. części gminy. Wyraźniejszy akcent krajobrazowy tworzy dolina rzeki Krynki, która rozdziela teren gminy na dwie równe części, przepływając od jej pd. granic na pn., do Szklar. Wśród tego krajobrazu rozrzucone są siedliska o charakterze wiejskim i osiedlowym, z częściowo zachowaną historyczną zabudową zagrodową i historycznym rozplanowaniem, w którym wyróżniają się pod względem urbanistycznym i funkcjonalnym zespoły dworsko-parkowe i folwarczne oraz budowle sakralne z dominantami kompozycyjnymi w postaci wież kościelnych. Przetrwały również przykłady charakterystycznego dla tego regionu budownictwa zagrodowego, z charakterystycznym rozplanowaniem zagrody – domem głównym i wycużnym, z budynkami gospodarczymi i okazałą bramą lub budynkiem bramnym. Ten krajobraz uzupełniają liczne krzyże i kapliczki przydrożne a także, wspomniane już, wyjątkowe w skali europejskiej słupy graniczne dawnego księstwa biskupiego na granicy z gminami Ziebice i Przeworno. Wsie – podstawowe jednostki siedliskowe gminy – zachowały swój wiejski charakter, choć presja nowoczesności jest coraz większa. Starą zabudowę uzupełnia współczesne indywidualne budownictwo jednorodzinne oraz zespoły osiedlowe o niskiej zabudowie. Utrzymane zostały także walory przyrodnicze i krajobrazowe gminy. Obecnie, pojawia się jednak zagrożenie wzmożonej ingerencji w tradycyjny wiejski krajobraz.

Panorama Kamiennika

Atrakcje turystyczne. Stan środowiska w gminie ocenić należy jako dobry. Nie występują tu przekroczenia dopuszczalnych norm w zakresie ochrony powietrza i wód, a niski stopień zanieczyszczenia środowiska, urozmaicona rzeźba terenu, kompleksy leśne i harmonijny krajobraz kulturowy stwarzają szanse do lokalnej aktywizacji turystycznej, szczególnie w oparciu o agroturystykę i turystykę weekendową, tym bardziej, że dobrze rozwinięta sieć dróg powiatowych zapewnia gminie połączenia z Nysą, sąsiednimi gminami powiatu nyskiego oraz z Ziębicami i pobliskimi gminami w województwie dolnośląskim.

Niewątpliwym atutem jest położenie gminy, która może stanowić bazę wypadową wypraw do pobliskich historycznych miejscowości – Nysy, Paczkowa i Ziębic, nasyconych wysokiej klasy obiektami zabytkowymi, z bogatymi zbiorami muzealnymi dotyczącymi przeszłości i ciekawej, burzliwej historii regionu. Jeśli turysta poczuje się znużony i przytłoczony otaczającą go z wszystkich stron historią, będzie mógł odpocząć wśród przyrody i malowniczych krajobrazów, oddając aktywności w postaci wycieczek rowerowych, czy sportów wodnych nad jeziorami w Nysie i Otmuchowie lub rekreacji w dawnym kurorcie Głucholazach.

Ale sama gmina Kamiennik ma także swoje atrakcje turystyczne. Na jej terenie można znaleźć perełki historyczne, które choć nie tak znane jak obiekty w sąsiednich gminach, warte są poznania i szerokiej popularyzacji, nie są to bowiem tylko lokalne ciekawostki ale często obiekty unikalne w skali kraju a nawet Europy. Przykładem niech będą, wspomniane już wyżej **slupy graniczne księstwa biskupiego** znajdujące się w **Lipnikach, Chocieborzu i Szklarach**. Nieistniejącym do tej pory na mapie powiatu nyskiego obiektem historycznym jest **dom rodzinny malarza Eduarda Grütznera**. Sam malarz, mało znany w Polsce, stał się jednym z bardziej znanych przedstawicieli tzw. „szkoły monachijskiej”. W Karłowicach Wielkich zachował się jego dom rodzinny i, choć jest on dziś nieużytkowany i zaniedbany, ma potencjał by stać się ciekawym obiektem turystycznym, przyciągającym wędrowców podążających szlakiem historycznych i artystycznych ciekawostek ziemi nyskiej. Oprócz tych dwóch, niesłusznie zapomnianych atrakcji, gmina może się pochwalić ciekawym dziedzictwem architektonicznym, którego przykłady można znaleźć we wszystkich miejscowościach. Wśród interesujących obiektów architektury i budownictwa wymienić należy **kościóły w Goworowicach, Kamienniku, Karłowicach Wielkich, Lipnikach i Szklarach**. Obiektami o charakterze architektoniczno-urbanistycznym są **zespoły pałacowe i dworskie w Cieszanowicach i Wilamowicach** z zachowanymi **założeniami parkowymi**. Zachowały się również **przykłady tradycyjnego budownictwa wiejskiego**, np. zagroda nr 71 z piękną późnobarokową bramą w Kłodoboku. W pejzażu wiejskim istotną rolę odgrywają zabytkowe **kapliczki, rzeźby przydrożne i krzyże**, często zaopatrzone w inskrypcje, daty, herby, czy nazwiska fundatorów (kapliczka słupowa w Kłodoboku, pomnik św. Jana Nepomucena w Wilamowicach i Cieszanowicach, itp.). Obiekty te, związane z kultem religijnym, dowodzą indywidualnej pobożności mieszkańców, bywają też świadectwem różnych wydarzeń historycznych. Wśród atrakcji przyrodniczych, prócz zabytkowych zespołów zieleni kształtowanej w postaci parków dworskich w Wilamowicach, Goworowicach i Cieszanowicach wymienić należy również okazy drzew pomnikowych. Do takich należą dwa 170-letnie buki na terenie leśnictwa Kłodobok, 180-letni dąb i 60-letni jałowiec na terenie leśnictwa Wilamowice. Tam również, na terenie Biskupiego Lasu, rozciągającego się między Wilamowicami i

Ziębicami, w atrakcyjnym krajobrazowo terenie o urozmaiconej rzeźbie znajdują się pozostałości kamieniołomu bazaltu.

VI.3. MIEJSCOWOŚCI GMINY KAMIENNIK.

Ślady pierwszych siedlisk ludzkich na terenie gminy sięgają czasów prehistorycznych i pojawiają się już w epokach kamiennych. Liczne znaleziska archeologiczne potwierdzają ciągłość osadniczą w następnych epokach. Współczesne osadnictwo datowane jest na czasy wczesnośredniowieczne i wiąże się z występowaniem niewielkich grodzisk, w pobliżu których powstawały małe osady. Intensywna akcja osadnicza prowadzona była od XIII w. Wraz z powstaniem księstwa biskupiego, jego władcy – biskupi wrocławscy, zapoczątkowali ożywiony rozwój gospodarczy. Starsze miejscowości przechodziły z prawa polskiego na prawo niemieckie. Liczne nowe wsie lokowane były na prawie niemieckim. W znacznej większości regularnie rozplanowane, uzyskiwały schemat przestrzenny owalnicy lub ulicówki. Większość wsi z terenu gminy Kamiennik ma proveniencję średniowieczną.

KAMIENNIK (Kamnig, od 1936 r. Steinhauer). Początki miejscowości sięgają XIII w. W dokumencie z 1302 r. po raz pierwszy został wspomniany kościół w Kamienniku. Wieś założona przez biskupów wrocławskich, w nieznanych okolicznościach stała się majątkiem rycerskim. O średniowiecznym rodowodzie osady świadczy zachowany do dziś zwarty owalnicowy układ zabudowy, z nawsiem we wsch. części wsi i rozległym założeniem dworskim na zach. od niego, po pd. stronie drogi wiejskiej. W centralnym punkcie wsi zlokalizowano kościół.

2005 r.

Przez wieki wieś często zmieniała właścicieli. W 1666 r. majątek zakupił Jan Henryk von Heymann, biskup pomocniczy i administrator księstwa nyskiego. W 1784 r. był on własnością Winklera i w tym czasie w majątku znajdował się niewielki dwór lub pałac. W 1845 r. Kamiennik należał do rodziny von Falkenheim, a w 1886 r. właścicielem był Joseph Berndt. Wówczas zapewne, w miejscu pierwotnej budowli rezydencjonalnej, powstał klasycystyczny dwór wraz z folwarkiem i parkiem dworskim. Dwór w następnych latach wielokrotnie przebudowywany przez kolejnych właścicieli, ostatecznie został całkowicie pozbawiony cech stylowych. W fasadę dworu wtórnie wmurowano dwie XVI-wieczne płyty nagrobne. Po II wojnie światowej majątek upaństwowiono. Budynek dworu przeznaczono na biura oraz mieszkania i przedszkole, które znajdowało się tu do 1956 r. W latach siedemdziesiątych XX w. dwór należał do Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej, dziś jest nie użytkowany i zrujnowany.

Dwór na pocz. XX w. [źr. www.polska-org.pl]

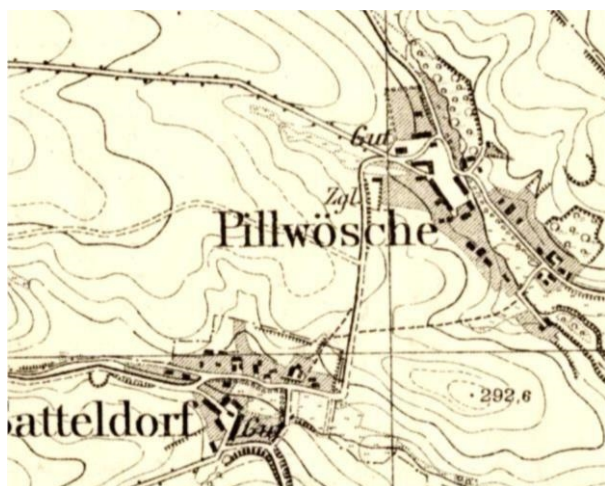

Dwór współcześnie. [źr. www.polska-org.pl]

Parafię w Kamienniku erygowano w 1305 r. Pierwotny kościół pw. św. Andrzeja Apostoła został zburzony w latach 90-tych XVIII w. Pozostawiono wieżę kościelną, która stała jeszcze do 1856 r. i to do niej dobudowano w 1794 r. korpus nowej budowli. W 1856 r. inspektor budowlany Illing z Nysy wybudował na starych fundamentach nową wieżę, która do dziś stanowi dominantę kościoła.

W gminnej ewidencji zabytków figuruje 24 obiekty architektury i budownictwa z terenu Kamiennika. Tylko jeden z nich – kościół – jest wpisany do rejestru zabytków.

BIAŁOWIEŻA (Pillwösche, po 1936 Weißbach). Miejscowość wzmiankowana w 1369 r. jako Belwes. Zabudowa wsi zdominowana przez obszerne założenie dworskie, zlokalizowane na jej pn.-zach. końcu. Pozostałe, nieliczne budynki wiejskie uszeregowane wzdłuż drogi. Majątek rycerski w 1776 r. był własnością Franza von Welczek. Jeszcze w 1806 r. należał do rodziny, a konkretnie do baronowej von Henneberg, z domu v. Welczek, by w 1836 zostać sprzedany powinowatej, Nanette von Henneberg. Należały do niej przysiółki Suliszów (Tschilcz) i Siodłary (Sattlerdorf). Folwark w przysiółku Sattlersdorf, do 1810 r. w posiadaniu biskupów wrocławskich, po sekularyzacji stał się własnością królewskiego pruskiego urzędu dzierżawnego, by w 1833 zostać sprzedanym w ręce prywatne.

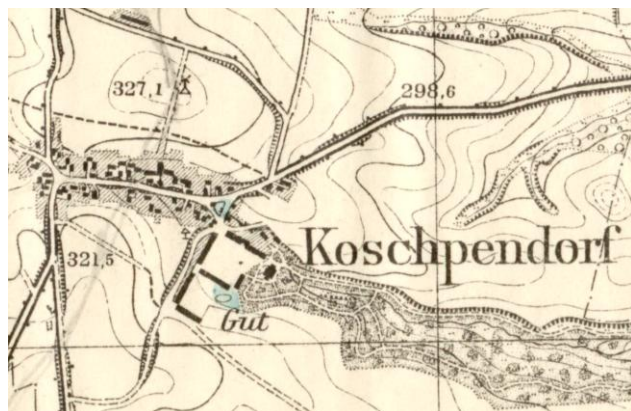
1927 r.

2005 r.

W Białowieży zidentyfikowano kilka stanowisk archeologicznych, świadczących o pradawnym intensywnym osadnictwie na tych ziemiach, sięgającym epoki kamiennej i trwającym nieprzerwanie do czasów nowożytnych. Natomiast, ani w Białowieży, ani w Siodlarach, nie zachowały się do czasów współczesnych oryginalne układy urbanistyczne i zabudowa zespołów folwarcznych.

CHOCIEBÓRZ (Koschpendorf). Wieś o układzie ulicówki, po raz pierwszy wspomniana w Liber foundationis episcopatus Vratislaviensis z lat 1295–1305 jako *Cosseborzdorff*. W roku 1360 odnotowano nazwę miejscowości *Koschebor*, a w roku 1369 *Koschebordorf*. Początkowo należała do posiadłości biskupich, później stała się własnością szlachecką. Należała, m.in.: do rodziny von Hundt, później do hrabiów von Pückler.

1936

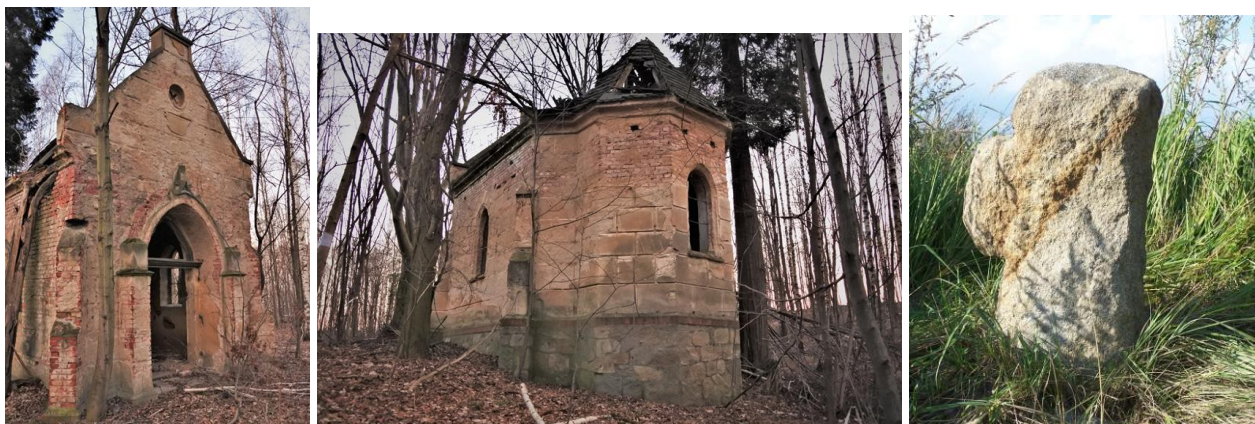

2005

Zabudowie wsi, rozciągającej się po obu stronach drogi wiejskiej towarzyszył rozległy zespół dworski, zlokalizowany w jej pd.-wsch. części. Zabudowa folwarczna rozplanowana wokół dwóch dużych kwadratowych dziedzińców sąsiadowała z obszarem leśnym, którego część przekształcono w park dworski w stylu angielskim. W otoczeniu parku znajdował się dwór. Obecnie zabudowa zespołu dworskiego zachowana tylko częściowo, przekształcona a park zarośnięty i zaniedbany. Zachowały się w nim ruiny neogotyckiej kaplicy – mauzoleum właścicieli dworu dóbr chociebuskich. Oprócz tego, w Chocieborzu znajdują się dwa z wspomnianych słupów granicznych księstwa biskupiego oraz zidentyfikowany w l. 90.XX w. krzyż

(pokutny?), prawdopodobnie średniowieczny, który znajduje się w pobliżu słupa granicznego przy skrzyżowaniu dróg polnych.

Tylko 6 obiektów z Chocieborza ujętych zostało w gminnej ewidencji zabytków.

Chociebuż. Mauzoleum w parku. Krzyż w polu

CIESZANOWICE (Tscheschdorf, po 1936 Lärchenhain). Na terenie Cieszanowice odkryto ślady osadnictwa już w czasach pradziejowych. Wyraźniejszym śladem stałego przebywania tu ludzi jest wczesnośredniowieczne grodzisko, datowane na okres X – XII w. W Księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego spisanej za czasów biskupa Henryka z Wierzbna w latach 1295–1305 miejscowość wymieniona jest w formie *Czessionovitz* w szeregu wsi lokowanych na prawie polskim, z których biskupstwo pobierało dziesięcinę. W XIII w. dobra rycerskie. W 1730 r. ich ówczesny posiadacz, Michael von Medern (?) wznosił tu późnobarokowy dwór. Kolejnymi właścicielami byli: Carl von Gumprecht i hrabia von Pfeil i od 1837 von Hahnel.

1884 r.

2005 r.

Dwór murowany z cegły i kamienia, pierwotnie otynkowany, zbudowany był na planie zbliżonym do prostokąta, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, do tragicznego pożaru który miał miejsce kilkanaście lat temu, nakryty był dachem mansardowym, obecnie przykrywa go wykonany z papy dach dwuspadowy, który można uznać tylko za prowizoryczne i nieskuteczne zabezpieczenie budynku. Fasada pięcioosiowa z

centralnie umieszczonym głównym wejściem ozdobionym kamiennym portalem. W wyniku pożaru i zaniedbań ostatnich kilkunastu lat elewacje dworu straciły wszystkie cenne detale: gzymsy, nadokienniki, uszate obramienia otworów okiennych, płyciny między oknami, boniowanie narożników budynku. Układ wewnątrz zmieniony, wielotraktowy, część pomieszczeń była nakryta sklepieniami żaglastymi na gurtach i sklepieniami kolebkowymi z lunetami, w większości znajdowały się stropy z fasetami.

Przed fasadą dworu urządzono podjazd prowadzący na dziedziniec gospodarczy wokół którego rozłożone budynki dawnego folwarku. Wśród nich wyróżniają się: oficyna z I połowy XIX w. i spichlerz z XVIII lub XIX w. Budynki gospodarcze znajdują się w dużo lepszym stanie zachowania niż sama rezydencja.

Do dworu przylega zdewastowany park krajobrazowy o powierzchni 1,9 ha, założony w XIX w. w stylu angielskim. W drzewostanie parku warto odnotować: miłorząb dwuklapowy, buk zwyczajny odmiany purpurowej, grab zwyczajny, dąb szypułkowy i czerwony, lipę drobnolistną i srebrzystą, żywotnik zachodni i daglezień zieloną.

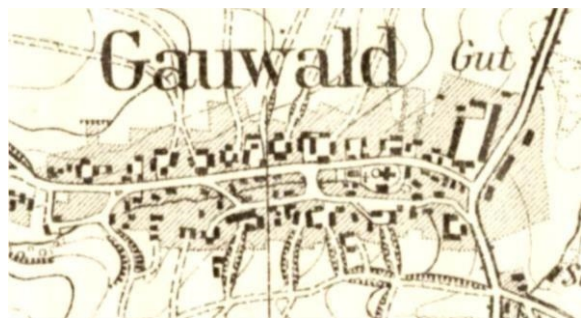
Dwór wraz z resztą majątku po drugiej wojnie światowej należał między innymi do Kombinatu PGR Nieradowice, po jego upadku stanowił własność Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, a następnie Agencji Nieruchomości Rolnych. W budynku znajdowały się mieszkania pracowników PGR-u. Obecnie budynek jest niedostępny.

22 obiekty z Cieszanowie ujęte są w Gminnej Ewidencji Zabytków, z tego zespół dworski wraz z jego elementami wpisany został do rejestru zabytków województwa opolskiego.

Dwór i fragment zespołu folwarcznego (źr.: www.polska-org.pl)

GOWOROWICE (Gauers, po 1936 Gauwald.). Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1371 r. Wówczas jej nazwa brzmiała Gauwirs i Gowornici. W źródłach brak informacji o prywatnych właścicielach majątku. Prawdopodobnie dlatego, że Goworowice już od średniowiecza dzieliły się na część będącą własnością kościoła i część należącą do wolnych sołtysów. W posiadanie tego drugiego majątku wszedł w 1840 r. Oskar Scholz, dr prawa i porucznik armii pruskiej. Ufundował on pałac, będący własnością jego rodziny do 1945 r. Budynek rozbudowano w 1903 r., dodając między innymi dwie charakterystyczne kwadratowe wieże.

1936 r.

2005 r.

Po drugiej wojnie światowej dobra zostały upaństwowione, folwark zmieniono w Państwowe Gospodarstwo Rolne, a w pałacu urządzono biura i mieszkania. Dawna rezydencja do dziś pełni te funkcje, budynek jest zadbany, w dobrym stanie technicznym. Po likwidacji PGR-u folwarkiem zarządzały różne agendy rządowe. Dziś jest własnością prywatną i należy do firmy rolniczej oraz rodzin pracowników spółki.

Pałac w Goworowicach to budynek eklektyczny, murowany z cegły, potynkowany, wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, dwukondygnacyjny, nakryty dwuspadowym dachem z nowszymi lukarnami. Fasada asymetryczna, dziesięcioosiowa, z trzykondygnacyjnym ryzalitem mieszczącym wejście. Od zachodu dwuosiowa dobudówka nakryta płaskim dachem. Od wschodu w narożach wmurowane skośnie kwadratowe wieże. W elewacji ogrodowej drewniany ganek. Elewacje częściowo przekształcone, zachowały miejscami boniowanie pasowe, gzymsy nadokienne, płyciny z dekoracją tralkową. Część okien w obramowaniach uszaty. Od północy i zachodu do pałacu przylega park w typie naturalistycznym z ciekawymi okazami starodrzewu. Na południe od rezydencji znajduje się prostokątny dziedziniec folwarczny. Wokół niego pod koniec XIX w. wybudowano: spichlerz, oborę, stodoły i budynek mieszkalno – inwentarski.

Parafia Nawiedzenia NMPanny istniała we wsi już w średniowieczu, później, od 1638 r., pełniła funkcje filii parafii Lipniki. Ponowne erygowanie parafii w Goworowicach nastąpiło 16 V 1902 r. Obecny kościół wybudowany został w 1806 r. a odnowiony i przebudowany w 1902 r.

We wsi znajduje się 21 obiektów architektonicznych, które zostały włączone do Gminnej Ewidencji Zabytków. Dwa z nich: kościół i park pałacowy, objęte są ochroną na mocy wpisu do rejestru zabytków województwa opolskiego.

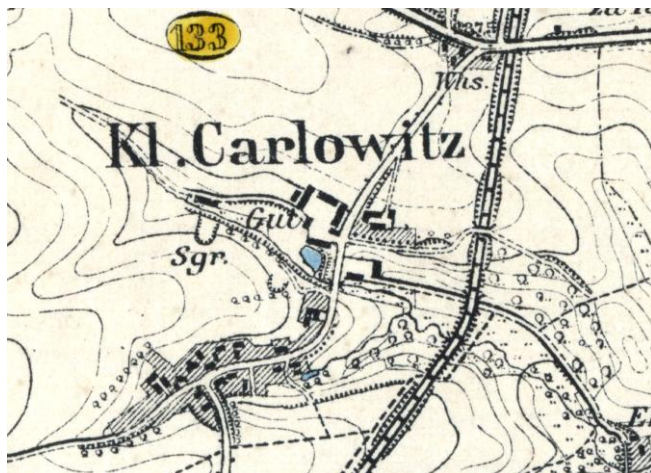

Goworowie. Pałac (źr.: www.polska-org.pl)

Goworowie. Kościół (źr.: www.polska-org.pl)

KARŁOWICE MAŁE (Klein Carlowitz, po 1936 Klein Karlshoh). W księdze *Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis* spisanej za czasów biskupa Henryka z Wierzbna w latach 1295–1305, miejscowość wymieniona jest w zlatynizowanej formie *Carlovitz parvum* wśród wsi lokowanych na prawie polskim.

1912 r.

2005 r.

W 1721 r. właścicielem wioski był generał major von Dubuisson. Pięć lat później odziedziczył ją wraz z herbem i nazwiskiem Fryderyk Karol Le Joune. W drugiej połowie XIX w. majątek w Karłowicach Małych należał do Manfreda Marii Alojzego von Matuschka. Dwór w Karłowicach Małych wzniesiono na przełomie XVIII i XIX stulecia. Klasycystyczny budynek murowany z cegły, potynkowany, dwukondygnacyjny i częściowo podpiwniczony, wzniesiony został na rzucie prostokąta; nakrywał go dach mansardowy a dziewięcioosiowa fasada miała wejście na osi środkowej. Zachowane fragmenty murów zewnętrznych posiadają ślady podziałów ramowych i prostokątnych obramowań otworów okiennych. Układ wnętrza dwutraktowy, z korytarzem pomiędzy traktami i centralnie umieszczoną sienią w przedłużeniu której znajdowała się klatka schodowa i zejście do piwnic.

Domowi pańskiemu towarzyszył folwark. Z budynków folwarcznych zachował się spichlerz i stodoła w konstrukcji szkieletowej. Zespół dworski częściowo nie istnieje, a zachowane obiekty pozostają w ruinie.

W Karłowicach Małych 6 obiektów włączono do Gminnej Ewidencji Zabytków, w tym dwór i spichlerz zostały objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków.

Ruina dworu w Karłowicach Małych

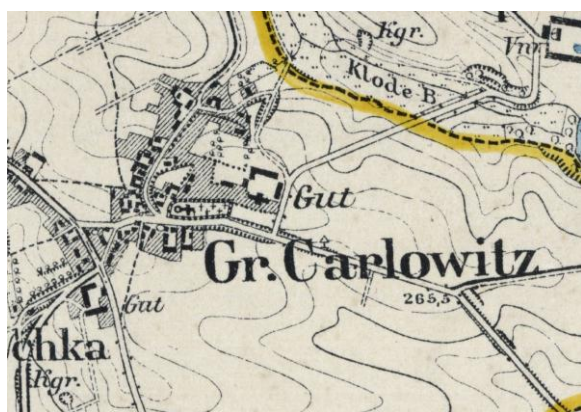
Dwór w 1936 r.

KARŁOWICE WIELKIE (Gross Carlowitz, po 1936 Groß Karlshoh). Wieś po raz pierwszy udokumentowano w 1244 r. z okazji konsekracji kościoła wiejskiego przez biskupa wrocławskiego Tomasza

I. Od 1290 r. należała do Księstwa Nyskiego. Wieś występuje w *Liber Foundationis* w spisie dziesięcin biskupstwa wrocławskiego z 1305 r. jako *Carlovitz magnum*. Kościół i parafia parafialny były wzmiankowane w 1244 r. Do 1810 r. parafia pozostawała w dobrach kolegiaty nyskiej. Potem właścicielką została pani von Montbach a następnie hrabiba von Matuschka z Biechowa, Kłodoboku i Szklar.

Obecny kościół parafialny został zbudowany w 1758 r. Późnobarokowy, pw. św. Marii Magdaleny, był jednym z najokazalszych na terenie księstwa nyskiego. Na zewnętrznych ścianach kościoła umieszczono wtórnie dwie marmurowe nagrobne XVI-wieczne płyty renesansowe, z płaskorzeźbionymi postaciami zmarłych, nieznanego rycerza w zbroi oraz kobiety Anny Marii von Vogel.

Karłowice Wielkie mogą się pochwalić dwiema wybitnymi postaciami, które tu przyszły na świat i zapisały się na stałe w historii sztuki i nauce niemieckiej. Są to Eduard von Grützner, znany malarz, przedstawiciel „szkoły monachijskiej”, profesor Akademii Sztuk Pięknych w Monachium. Drugi to zoolog i ornitolog Constantin Wilhelm Gloger autor tzw. *reguły Glogera*.

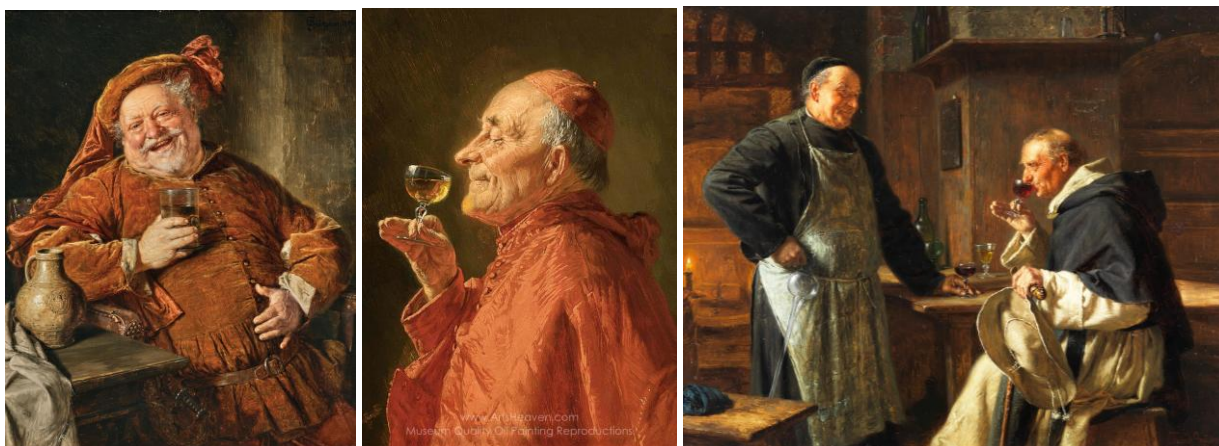

1912 r.

2005 r.

Eduard von Grutzner (1846–1925), najważniejszy monachijski malarz rodzajowy w drugiej połowie XIX w. Urodził się jako siódme dziecko w zachowanym do dziś domu w sąsiedztwie karłowickiego kościoła, w rodzinie chłopskiej. Szkołę podstawową ukończył w Karłowicach, gimnazjum w Nysie, studiował na monachijskiej Akademii Sztuk Pięknych, w której został profesorem. Rozgłos i sławę przyniosły Grutznerowi całe serie scen rodzajowych, często przedstawiających raczących się winem mnichów. Specjalizował się także w malowaniu portretów i „cykli szekspirowskich” ilustrujących dramaty Szekspira (Falstaff). Jego prace znajdują się w różnych muzeach, m.in. w Nowej Pinakotece Monachijskiej (obraz *Śląski pijaczek i diabeł*), w Muzeum Narodowym w Norymberdze, w muzeum w Milwaukee. W uznaniu swoich zasług otrzymał w 1916 r. tytuł szlachecki.

Obrazy E. von Grütznera

Constantin Wilhelm Gloger (1803 –1863), także ukończył gimnazjum nyskie, po czym rozpoczął studia zoologiczne na uniwersytecie wrocławskim i kontynuował je w Berlinie; po uzyskaniu doktoratu powrócił do Wrocławia i został nauczycielem w gimnazjum św. Macieja, po czym znów znalazł się w Berlinie, gdzie rozpoczął współpracę w czasopiśmie *Journal für Ornitologie*. Był jednym z pionierów niemieckiej ornitologii 1. połowy XIX w., autorem tzw. *reguły Glogera* oraz wielu artykułów i prac naukowych.

Jedenaście obiektów architektonicznych z terenu wsi uwzględniono w Gminnej Ewidencji Zabytków, w tym jeden – kościół parafialny św. Marii Magdaleny został wpisany do rejestru zabytków.

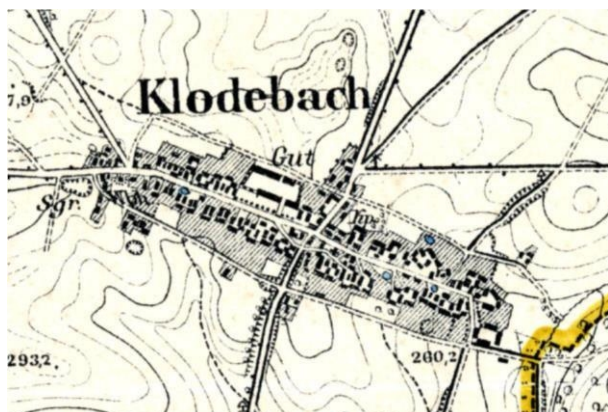
Kościół pw. Marii Magdaleny

Dom rodzinny Edwarda Grütznera

KŁODOBOK (Klodebach). Najstarsze wzmianki o miejscowości Kłodobok pochodzą z XIII wieku. Nazwa wsi pochodzi od polskiej nazwy „kłoda drewna”. Pojedyncze informacje nie pozwalają na odtworzenie dziejów miejscowości. Najstarszą zanotowaną nazwą wsi jest *Clodebock* (niem. *Holtzblock*) W *Księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego* spisanej za czasów biskupa Henryka z Wierzbna w latach 1295-1305 miejscowość wymieniona jest w zlatynizowanej formie *Klodebok* w szeregu wsi lokowanych na prawie polskim. Wieś zachowała układ przestrzenny ulicówki, z centralnym skrzyżowaniem dróg wiejskich, przy którym, po pd.-wsch. stronie zlokalizowano kościół, a po stronie pn.-zach – zespół zabudowy folwarcznej majątku ziemskiego, związanego z urzędem dziedzicznego wójtostwa, pierwotnie w posiadaniu pani von

Montbach, przejęty następnie przez hrabiów von Matuschka. Po obu stronach głównej drogi przez wieś rozciąga się zwarta zabudowa zagrodowa.

1912 r.

2005 r.

We wsi znajduje się neogotycka kaplica Najświętszego Serca Pana Jezusa z 1903 r., a obok niej pomnik upamiętniający pomordowanych przez bandy UPA w latach 1942-45 mieszkańców wsi Głębocek na kresach wschodnich. Zachowała się częściowo oryginalna zabudowa wsi, czego przykładem są dwa budynki w zagrodach nr 66 i 71, pochodzące z przełomu XVIII i XIX w., które chroni wpis do rejestru zabytków. Oprócz nich jeszcze 20 obiektów ujętych jest w GEZ.

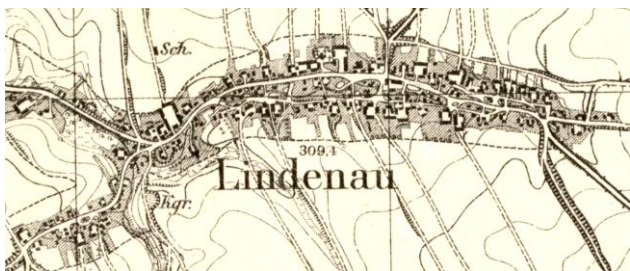

Kaplica w Klodeboku (źr.: polska-org.pl)

Dom w zagrodzie nr 66 (źr.: zabytek.pl)

LIPNIKI (Lindenau). Duża wieś po raz pierwszy wzmiankowana jest w 1254 roku jako *Lindenaw*. Wymieniona spisie dziesięcin diecezji wrocławskiej (Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis) z lat 1295–1305. Ponownie Lokowana na prawie niemieckim w 1312.

1927 r.

2005 r.

Wieś założona na schemacie przestrzennym owalnicy, który zachowała do dziś. Ten typ wsi wykształcił się na pograniczu słowiańsko-germańskim i występuje na Wyżynie Śląskiej, Pojezierzu Pomorskim i Nizinie Wielkopolskiej. Jest to wieś placowa, z tzw. nawsiem w kształcie wrzecionowatym. Zabudowa rozciąga się po obu stronach rozdwajającej się w centrum drogi wiejskiej, rozwidlającej się na obu końcach wsi i wewnątrz nawsia. Zabudowa wiejska w typie zamkniętych zagród, z budynkami skupionymi wokół czworobocznego podwórza. We wsi nie odnotowano majątku rycerskiego, znajdowały się w niej dwa dziedziczne wójtostwa.

Kościół św. Marcina z Tours został po raz pierwszy wzmiankowany w 1289 r. Obecny późnobarokowy kościół halowy został zbudowany w 1775 r., a w 1821 r. poddany renowacji. Bogate wyposażenie wnętrza utrzymane jest w stylu późnego baroku i rokoka. W obrazie architektonicznym wsi dominuje zabudowa zagrodowa. Wśród niej wyróżnia się willa w stylu neoklasycystycznym. Na terenie Lipnik zlokalizowane są dwa, z zachowanych sześciu słupów granicznych dawnego księstwa biskupiego.

W Lipnikach urodził się pisarz i znany propagator śląszczyzny **Robert Sabel** (1860–1911), śląsko-niemiecki pisarz, który pisał w dialekcie śląskim j. niemieckiego. Stał na czele *stowarzyszenia zajmującego się kultywowaniem gwary i poezji śląskiej*, był kolekcjonerem dawnej i współczesnej poezji gwarowej oraz śląskich baśni i legend, jest uważany za jednego z najlepszych poetów gwary śląskiej na przełomie wieków.

Dwadzieścia obiektów architektury i budownictwa w Lipnikach zakwalifikowano do Gminnej Ewidencji Zabytków, do rejestru zabytków wpisany jest tylko jeden spośród nich – kościół św. Marcina.

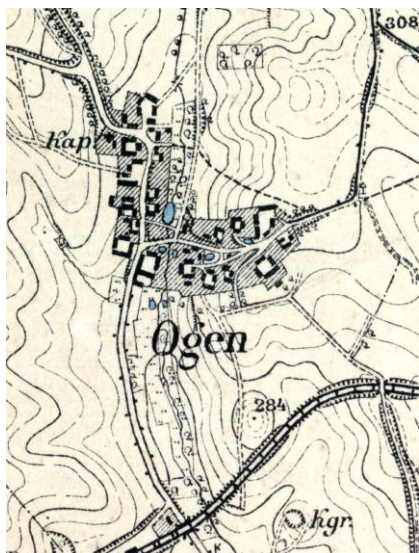
Kościół w Lipnikach (źr.:polska-org.pl)

Willi w Lipnikach(źr.:polska-org.pl)

OGONÓW (Ogen, po 1936 Feldheim). Das Dorf wurde 1272 erstmals als *villa Ogoni* erwähnt. W łacińskiej księdze diecezji wrocławskiej z 1295 r. miejscowość wymieniona jest pod nazwą Ogon, wśród miejscowości lokowanych na prawie polskim. Wg niemieckiego językoznawcy Heinricha Adamy'ego

nazwa wsi jest nazwą patronimiczną wywodzącą się od polskiego nazwiska lub przezwiska założyciela – Ogona. Być może ma ona związek ze staropolskim rodem szlacheckim Ogończyków. Ks. Konstanty Damrot wymienia nazwę wsi w polskim brzmieniu *Ogony*, podaje także dwie wcześniejsze nazwy zanotowane w średniowiecznym, łacińskim dokumencie z 1272 roku *Ogoni* oraz *Ogonke*.

1912 r.

2005 r.

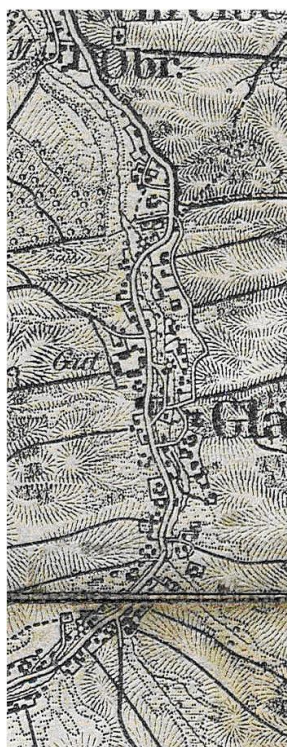
Mała wieś o nieregularnym rozplanowaniu, co potwierdza jej słowiańskie pochodzenie, o zabudowie zagrodowej, z budynkami zagrodowymi skupionymi wokół czworobocznego podwórza.

W Ogonowie 6 obiektów architektonicznych ujęto w GEZ: domy i spichlerze w zabudowie zagrodowej i jedną kapliczkę.

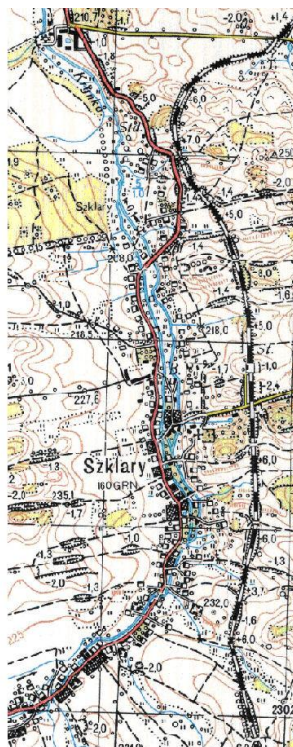

Domy w Ogonowie (źr.: polska-org.pl)

SZKLARY (Gläsendorf). Pierwsza wzmianka o *villa Glezeri* pojawiła się w rejestrze dziesięcin wrocławskich *Liber foundationis episcopatus Vratislaviensis* z lat 1295–1305. W roku 1369 odnotowano pisownię „Glesindorf” i pierwszą wzmiankę o kościele we wsi.

1860 r.

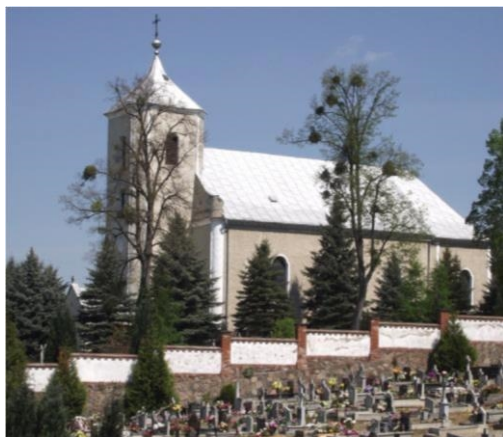
1958 r.

Wydłużona wieś w typie łańcuchówki, z zabudową rozplanowaną po obu stronach drogi wiejskiej biegnącej w dolinie rzeki Krzynki i przeplatającej się z jej korytem.

Zachowane nieliczne informacje źródłowe nie pozwalają na odtworzenie historii wsi. Wśród właścicieli majątku w Szklarach wymienia się rodziny von Hemm i von Hannekart. Wiadomo, że w 1783 r. dobra nabył Christian Friedrich von Diericke, generał pruski, komendant twierdzy nyskiej. Do dziś przetrwały tylko dwa budynki wchodzące w skład zespołu folwarcznego – spichlerz i obora, które zostały odnotowane w gminnej ewidencji zabytków.

Obecny kościół został zbudowany w latach 1752-66, jego późnobarokowe wyposażenie pochodzi z lat 1777-86. Budowla została częściowo zniszczona w 1945 r.

Na terenie Szklar gminna ewidencją zabytków objęto 37 obiektów, w większości przykładów tradycyjnej zabudowy wiejskiej. Wpisem do rejestru wyróżniono dwa z nich: kościół parafialny św. Michała Archaniola i młyn wodny.

Kościół św. Michała Archaniola [źr: www.fotopolska.eu]

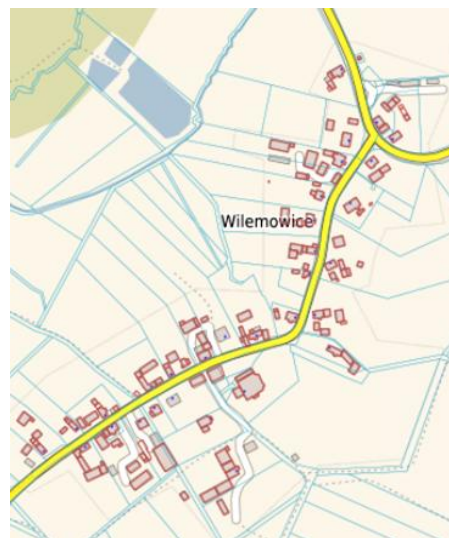
Fragment zabudowy wsi [źr: www.fotopolska.eu]

WILEMOWICE (Schützendorf). W księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego, spisanej w latach 1295–1305 miejscowość wymieniona jest w zlatynizowanej formie *Wylemowiczi* w szeregu wsi lokowanych na prawie polskim. Przez wieki Wilemowice wchodziły w skład włości biskupich domeny, a po sekularyzacji dóbr kościelnych w 1810 r. przeszły na własność pruskiej domeny królewskiej. Wkrótce sprzedany, trafił w ręce Józefa Müllera (l. 40.XIX w.). W tym czasie najprawdopodobniej wzniesiono istniejący do dziś pałac. Rezydencja wraz z resztą majątku należała później do rodziny Schaffgotschów, a następnie wrocławskiego przedsiębiorcy Schottländera. Po drugiej wojnie światowej posiadłość upaństwowiono. Pałac przetrwał działania wojenne bez zniszczeń i po 1945 r. urządzono w nim mieszkania. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. budynek wykorzystywano jako ośrodek kolonijny. W międzyczasie ginęło cenne wyposażenie, a budynek powoli niszczał. Po 1989 r. właścicielem zabytku została gmina Kamiennik. W kilka lat później rezydencja została sprzedana prywatnemu inwestorowi.

Ekлекtyczny pałac w Wilemowicach wzniesiony około połowy XIX w. to budynek murowany z cegły, potynkowany. Przebudowywany w czasach późniejszych z zatarciem części cech stylowych. Zabytek wniesiony na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu, podpiwniczony, trzykondygnacyjny, nakryty płaskim dachem. Fasada z dwoma charakterystycznymi czterokondygnacyjnymi basztami, częściowo wtopionymi w bryłę budynku, nakrytymi stożkowymi hełmami. Część środkowa fasady zamknięta spłaszczonym trójkątnym przyczółkiem. Do pałacu przylega dawny park krajobrazowy z cennymi okazami starodrzewu. W parku zachowana kamienna figura św. Jana Nepomucena z przełomu XVIII i XIX w. W pobliżu budynki dawnego folwarku.

1927 r.

2005 r.

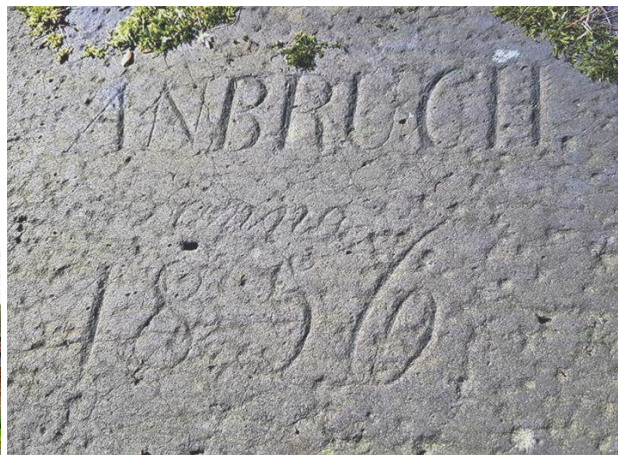
Na północ od wsi, w Biskupim Lesie, w sąsiedztwie czerwonego szlaku turystycznego, znajdują się pozostałości kamieniołomu bazaltu. W jego sąsiedztwie można się natknąć na dwa tajemnicze obiekty: głaz z wyrytą inskrypcją i pozostałości kamiennego pomnika, pozbawionego płyty inskrypcyjnej. Z pierwszym z nich związana jest opowieść o tragicznym wypadku, który miał się tu wydarzyć w 1856 r. Zimą mieszkańcy jednej z okolicznych miejscowości jechali wtedy zaprzęgiem konnym. Niestety, doszło do wypadku. Coś spłoszyło konie, które wbiegły na zamrzniętą i pokrytą śniegiem taflę jeziora a lód załamał się pod takim

obciążeniem. Zginęli wszyscy: i ludzie i zwierzęta. Wydarzenie to upamiętnione zostało kamieniem pamiątkowym, na którym wyryto datę "1856" oraz słowo "Anbruch",

Trzynaście obiektów we wsi uznano za warte ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, z czego trzy związane z zespołem pałacowym zostały wpisane do rejestru zabytków.

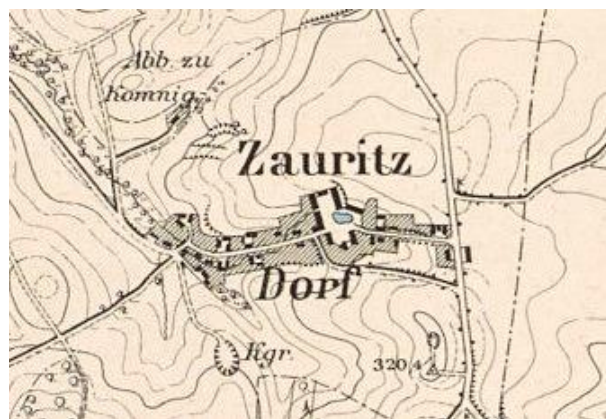

Pałac w Wilamowicach.

Inskrypcja na głazie upamiętniająca tragiczny wypadek

ZURZYCE. (Zauritz). W dziele *Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis* z lat 1295–1305 miejscowość po raz pierwszy wymieniona jest jako *Zura*, co świadczy o jej lokacji na prawie polskim. W 1334 r. wieś została ponownie lokowana, tym razem na prawie niemieckim. Nazwę miejscowości Czurzicz odnotowano w 1360 r.

1884 r.

2005 r.

Mała wieś o układzie ulicówki, z zabudową zdominowaną przez duży zespół dworski, usytuowany w jej wsch. części. W źródłach wspomniani są dwaj właściciele majątku: ok. w l. 70/80 XVIII w. był to von Schubert a w 1845 r. – Anton Scheffler I to zapewne on wznosił zachowany do dziś dwór. Zespół ulokowany po obu stronach drogi wiejskiej, z budynkami folwarcznymi zgrupowanymi wokół prostokątnego majdanu na pn., który otwiera się na część dworską z podjazdem i małym parkiem po pd. stronie drogi. Dwór murowany i tynkowany, o rozczłonkowanej malowniczo bryle, wzniesiony został w stylu neogotyku angielskiego. Do niedawna opuszczony, zaniedbany, w bardzo złym stanie technicznym, został zakupiony przez prywatnego inwestora, który przywraca mu świetność.

Dwór w Zurzycach przed- i po remoncie.

VI.4. ZABYTKI GMINY KAMIENNIK⁴⁴

VI.4.1. Zabytki nieruchome.

W myśl ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, za zabytki nieruchome uznaje się krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji⁴⁵.

Gmina Kamiennik, choć niewielka, ma na swoim terenie obiekty które świadczą o jej bogatej przeszłości. Wiele z nich to ślady po dawnych tych ziem, lokalnej społeczności i wydarzeniach istotnych dla historii i rozwoju regionu. Można tu również znaleźć ciekawostki historyczne unikalne w skali regionu i kraju.

Gminna Ewidencja Zabytków i rejestr zabytków. GEZ jako podstawowe narzędzie do rozpoznania zasobu i stanu zabytków nieruchomych, pełni istotną rolę w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz w kształtowaniu środowiska gminy⁴⁶. Otwarty charakter ewidencji powoduje, że ilość wprowadzonych do niej obiektów stale podlega zmianom. Ostatnia weryfikacja i aktualizacja ewidencji wykazała, że zbiór **obiektów zabytkowych na terenie gminy liczy 196 obiektów**⁴⁷.

Wśród nich znalazły się dwa układy ruralistyczne (Goworowie, Lipniki) i jeden cmentarz (Goworowie). Równie mała ilość dotyczy zabytków techniki. Są to: wiadukt w Karłowicach Małych i młyn wodny w Szklarach. Niewiele jest obiektów użyteczności publicznej – 9. Zaliczono tu budynki szkolne, gospodę, zajazd i pocztę, budynek nadleśnictwa i remizę strażacką. W GEZ-ie znalazło się 21 obiektów

⁴⁴ przy opracowywaniu Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kamiennik na lata 2025–2028, dokonano weryfikacji i aktualizacji GEZ; aktualne spisy obiektów zabytkowych zamieszczono w aneksie, stanowiącym integralną część niniejszego Programu; do aneksu także dodano załącznik, w którym wskazano wykryte w GEZ błędy i niedokładności wymagające poprawek

⁴⁵ art. 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. 2003 Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.).

⁴⁶ kontrowersje związane z włączaniem obiektów do GEZ nie zostały do dziś rozstrzygnięte; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 maja 2023 r. traktuje wpis nieruchomości do GEZ bez powiadomienia właściciela jako ograniczenie prawa własności i uznaje za niezgodny z Konstytucją RP; część prawników uznaje to działanie za czynność materialno-techniczną, a część za czynność z zakresu administracji publicznej, która wpływa na prawa właścicieli; wyrok ten otworzył furtkę do kwestionowania wpisów, szczególnie tych dokonanych po nowelizacji ustawy z 2010 r.; do tej pory nie istnieje ostateczne orzecznictwo w tej sprawie i spór nie został rozstrzygnięty, w związku z tym to nadal Sądy administracyjne będą rozpatrywać konkretne sprawy

⁴⁷ dane z czerwca 2025 r.

związanych z kultem religijnym. Wśród nich kościoły i zabudowania plebańskie, dom zgromadzenia zakonnego, kaplice kubaturowe i niekubaturowe oraz ogrodzenia i bramy kościelne. Licznie reprezentowane są obiekty dworskie, pojedyncze i zebrane w całe zespoły, łącznie z parkami i budynkami folwarcznymi, mieszkalnymi i gospodarczymi. Takich obiektów jest 44, niestety w większości są mocno zaniedbane, a spora część z nich pozostaje w stanie ruiny. Jednak najliczniejszą grupą obiektów zarejestrowanych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Kamiennik tworzy zabudowa wiejska, szczególnie zagrodowa o charakterze mieszkalnym i gospodarczym. Takich obiektów odnotowano 115.

Podstawową prawną formą ochrony obiektów zabytkowych jest **wpis do rejestru zabytków**. Na terenie gminy Kamienniku objętych nią jest **19 obiektów architektury i budownictwa**. W poszczególnych miejscowościach są to: *Cieszanowie* – 5 wpisów (dwór i inne obiekty dworskie), *Wilamowice* – 3 wpisy (dwór i inne obiekty dworskie) oraz po dwa wpisy w *Goworowicach* (kościół i park), *Karłowicach Małych* (dwór i spichlerz), *Kłodoboku* (domy wiejskie) i *Szklarach* (kościół i młyn). Po jednym obiekcie wpisano do rejestru w: *Karłowicach Wielkich*, *Lipnikach* i *Kamienniku*, we wszystkich wypadkach wpisy dotyczą kościołów.

Większość wsi gminy ma proveniencję średniowieczną. Ich czytelne do dziś układy przestrzenne są efektem XIII-wiecznych lokacji na prawie niemieckim, jednak niektóre starsze wsie, lokowane pierwotnie na prawie polskim (charakteryzującym się odmiennym układem pól i swobodną zabudową), przechodziły z czasem na prawo niemieckie, co wiązało się z przejściem na regularny układ pól i zabudowy i znajduje odbicie w ich układzie przestrzennym.

Wsie gminy Kamiennik prezentują różne typy morfologiczne. Są tu typowe dla osadnictwa na prawie niemieckim układy owalnicowe lub ulicowe, charakterystyczne dla regularnego planowania zabudowy (Lipniki, Kłodobok, Goworowie, Chociebórz). Na prawie niemieckim założone zostały również Szklary, które prezentują typ wsi łańcuchowej. W układach przestrzennych niektórych wsi widoczne są nieregularności charakterystyczne dla starszych wsi polskich po ponownej lokacji (Wilamowice, Zurzyce, Karłowice). Także Cieszanowie, jako wieś wielodrożna, wskazuje na słowiańskie pochodzenie.

Część zasobu zabytkowego gminy stanowi **architektura rezydencjonalna i związane z nią założenia parkowe i folwarczne**. W większości wsi znajdowały się folwarki dworskie. Niestety do naszych czasów w stanie użytkowym przetrwały tylko rezydencje w Goworowicach i Zurzycach, ta ostatnia jest w trakcie remontu, dzięki któremu po latach zaniedbania i opuszczenia wraca do stanu świetności. Pozostałe nieużytkowane, w fatalnym stanie technicznym, zrujnowane i zdewastowane, nie mają szans na przetrwanie. Niektóre zniknęły już bezpowrotnie z pejzażu wiejskiego (Karłowice Małe, Chocieburz, Kamiennik).

Inną grupą obiektów zabytkowych są **budynki sakralne i miejsca związane z kultem katolickim**. Te obiekty prezentują najlepszy stan technicznych wśród wszystkich wymienionych wyżej grup zabytków. Tradycyjnie bowiem, obiekty te cały czas użytkowane zgodnie z przeznaczeniem, pozostają pod troskliwą opieką lokalnych społeczności i są regularnie remontowane z funduszy państwowych, samorządowych, kościelnych i społecznych. W gminnej ewidencji zabytków uwzględniono także cmentarz katolicki w Goworowicach.

Nielicznie reprezentowana **architektura przemysłowa i historyczne obiekty techniczne** ogranicza się do dwóch pozycji. Wiadukt kolejowy w Karłowicach Małych z łukowym przepustem kolejowym, który

usytuowany jest w ciągu drogi łączącej Karłowice Małe z Wielkimi. Wiadukt jest w stałym użytkowaniu a na jego remont zostało właśnie przyznane dofinansowanie w wys. ponad 3 mln zł (czerwiec 2025). Natomiast młyn wodny w Szklarach, wpisany do rejestru zabytków i posiadający dokumentację konserwatorską w postaci tzw. „białej karty”, już w końcu lat 90.XX w. był w stanie zaawansowanej ruiny, a jego zdewastowanym wnętrzu poniewierały się tylko szczątki urządzeń młyńskich. Niewielka, ale utrzymywana w niezłym stanie technicznym, jest grupa obiektów zaliczonych do kategorii **budynków użyteczności publicznej**.

Największą liczebnie grupę stanowi **tradycyjna zabudowa wiejska**. W jej skład wchodzi charakterystyczne dla danego układu przestrzennego wsi układy zabudowy, z zachowanymi w różnym stanie zagrodami – frontowe budynki szczytowe, budynki wycużne, okazałe bramy i/lub budynki bramne, spichlerze, stodoły i inne budynki gospodarcze, na ogół tworzące małe zespoły obiektów skupionych wokół czworobocznych podwórz. Budynki większości murowane, potynkowane, nakryte dachami siodłowymi z tynkowymi podziałami na elewacjach, czasem z bogatszym wystrojem zewnętrznym.

VI.4.2. Zabytki archeologiczne.

Specyficzną kategorią wśród zabytków nieruchomych są **stanowiska archeologiczne**. Sprzyjające warunki klimatyczne, przyrodnicze i glebowe dorzecza Odry oraz atrakcyjne położenie przy głównych szlakach komunikacyjnych spowodowały, że obszar gminy od prawników był miejscem intensywnego osadnictwa. Na **ogólną liczbę 145** zewidencjonowanych tu stanowisk archeologicznych, **15 wpisano do rejestru zabytków**.

Wszystkie oznaczone obszary archeologiczne podlegają ochronie konserwatorskiej i prawnej. Wszelkie roboty ziemne w obrębie stanowisk archeologicznych i ich sąsiedztwie, muszą być uzgadniane z Opolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i prowadzone pod jego przebadaniem na koszt inwestora i po uzyskaniu pozwolenia OWKZ. Co ważne, o każdorazowym znalezisku archeologicznym należy informować OWKZ.

Należy zwrócić uwagę, że na obszarze gminy znane są również stanowiska archeologiczne odkryte w okresie przedwojennym, których dokładna lokalizacja nie jest znana, tak więc wszelkim pracom ziemnym powinna towarzyszyć wzmożona ostrożność

VI.4.3. Zabytki ruchome.

Zabytki ruchome, czyli „rzeczy ruchome będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”. Do tego typu obiektów zaliczamy: artystyczne wyposażenie wnętrz sakralnych i świeckich, wolnostojące rzeźby i pomniki, krzyże pokutne lub dewocyjne, wytwory techniki i rzemiosła.

W gminie Kamiennik objęte wpisem do rejestru zabytków są **4 zespoły wyposażenia kościołów w Kamienniku, Karłowicach Wielkich, Lipnikach i Szklarach**. Wyposażenie wszystkich kościołów utrzymane jest w stylu późnobarokowym, rokokowym i eklektycznym, dodatkowo wyposażenie kościołów w Kamienniku i Karłowicach Wielkich uzupełniają wtórnie wmurowane w elewacje późnorenesansowe płyty

nagrobne z postaciami zmarłych. Piękne kompletne rokokowe wyposażenie kościoła w Lipnikach obejmuje ołtarz główny, ołtarze boczne, ambonę; rozbudowaną strukturę ołtarza głównego uzupełnia bogaty zespół rzeźb ołtarzowych, równie atrakcyjną formę ma ambona i ornamentalne oprawy ołtarzy bocznych i ornamentalno-rzeźbiarskie obramowanie arkady zakrystii. W kościele w Goworowicach wpisem objęte są organy i ołtarz główny. Niezmiernie ciekawymi obiektami zabytkowymi są, wspomniane już wcześniej, **słupy na granicy św. Jana Chrzciciela**, które znaczyły granicę księstwa biskupiego. Na terenie gminy Kamiennik jest 6 słupów, pięć z nich – w Chocieborzu, Lipnikach i w Szklarach – wpisanych jest do rejestru zabytków. Pozostałe rejestrowe zabytki ruchome to: pomniki św. Jana Nepomucena w Cieszanowicach i Karłowicach Wielkich i dwie renesansowe płyty nagrobne wmurowane w fasadę dworu w Kamienniku.

Elementy wyposażenia kościoła w Lipnikach (źr. polska-org.pl)

Specyficznym typem obiektów historycznych i zabytkowych są **kapliczki, krzyże przydrożne, pomniki świętych**, szczególnie bardzo popularnego na Śląsku, chroniącego od powodzi – św. Jana Nepomucena oraz **miejsca pamięci**. Ich formy, czasem bardzo proste, nie zawsze prezentują wielkie wartości artystyczne, jednak zawsze są świadectwem ważnych, czasem radosnych, czasem tragicznych wydarzeń w życiu pojedynczych osób lub większych grup i społeczności oraz wierzeń i lokalnych tradycji. Te niewielkie obiekty często są zaopatrzone w inskrypcje fundacyjne i napisy dziękczynne, stanowią ważny element lokalnego krajobrazu kulturowego. Do tej grupy zaliczyć należy także miejsca pamięci zbiorowej, np. pomniki poległych w czasie wojen mieszkańców wsi, pamiątkowe głazy, płyty, itp.

Pomnik św. Jana Nepomucena w Cieszanowicach przed i po konserwacji,

VI.5. NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY

Symbolika barw i herbu Kamiennika. Herb Gminy Kamiennik symbolizuje historyczne i religijne aspekty regionu. Składa się z dwóch części: lewa strona przedstawia srebrne lilie na czerwonym tle, nawiązujące do herbu diecezji wrocławskiej. Prawa strona ukazuje złoty kielich na zielonym tle, nawiązujący do zabytku z kościoła w Karłowicach Wielkich.

Szczegółowa symbolika:

- Srebrne lilie (lewa strona) – symbolizują przynależność do diecezji wrocławskiej, która niegdyś obejmowała teren gminy.
- Złoty kielich (prawa strona) odnosi się do cennego zabytku z kościoła parafialnego w Karłowicach Wielkich, stanowiącego ważny element dziedzictwa gminy.
- Zielone tło (prawa strona) – może symbolizować rolniczy charakter gminy i otaczającą ją przyrodę.
- Czerwone tło (lewa strona) – tło lilii, nawiązujące do herbu diecezji wrocławskiej.

Herb Kamiennika w wersji wielkiej (źr.:wikipedia)

Elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy Kamiennik. Teren księstwa nyskiego stanowił enklawę katolicyzmu, nawet po włączeniu Śląska w granice protestanckich Prus, stąd silne na jego obszarze przywiązanie do tradycji katolickich. Praktykuje się tu **tradycyjne obrzędy kościelne** (Wigilia, Pasterka, chodzenie po kolędzie, zwyczaje wielkanocne: chodzenie ze święconką, malowanie pisanek), rodzinne (obrzędy związane ze śmiercią i pogrzebem, chrzest, I Komunia). Zważywszy na rolniczy charakter, na terenie gminy Kamiennik kultywuje się także **zwyczaje i obrzędy związane ze świętami agrarnymi** odpowiadającymi zmianom pór roku (topienie Marzanny, Dożynki, Noc Świętojańska), które znane są powszechnie i pielęgnowane w całej Polsce. Szczególna rola przypada **Dożytkom**, które są istotnym elementem kultury chłopskiej, stanowią symbol całorocznej pracy na roli i podziękowanie za zbiory.

Kamiennik ma bogate **tradycje rzemieślnicze związane z tkactwem welny i lnu**. Umiejętność tkactwa opartego na lokalnych surowcach – uprawa lnu i hodowla owiec, które były charakterystyczne dla okolic Kamiennika, dostarczały niezbędnych materiałów – była przekazywana z pokolenia na pokolenie i była kluczowa dla samowystarczalności lokalnej społeczności.

Ziemia nyska ma też swoje specjały kulinarne. Są to **pierniki nyskie**, znane również jako Neisser Konfekt – to rodzaj ciastek korzennych, które są charakterystyczne dla Nysy i regionu Śląska Opolskiego. Wyróżniają się one unikalnym smakiem i aromatem, uzyskiwanym dzięki dodatkowi specjalnej mieszanki przypraw oraz suszonego i mielonego piernika, który jest dodawany do ciasta. Tradycyjnie wypiekane od około 1820 r., pierniki nyskie zyskały renomę w XIX w. Ich wypiek był silnie związany z rodziną nyskich cukierników Springerów. Region znany jest również z wyrobu miodów.

Podsumowując, gmina Kamiennik, podobnie jak wiele innych społeczności, posiada swoje niematerialne dziedzictwo, które jest zakorzenione w historii rolniczej, wierzeniach ludowych i tradycyjnych rzemiosłach regionu opolskiego.

Strój nyski. Stroje ludowe występują niemal w każdej grupie etnograficznej. Druga połowa XIX w. to okres ich największego rozwoju, którego przyczyną był wzrost zamożności chłopów. W połowie lat 30 XX w. nyski strój przestał być traktowany jako ubiór codziennego użytku. Zaczęto go nosić jedynie od święta i na specjalne uroczystości. Choć charakterem nie odróżniał się bardzo od strojów śląskich to jednak posiadał kilka charakterystycznych elementów. Strój ludowy, w tym strój nyski, nie był tylko ubiorem. Był symbolem tożsamości regionalnej i statusu społecznego. Różnice w tkaninach, zdobieniach i liczbie elementów mogły świadczyć o zamożności osoby. Stroje noszono na specjalne okazje, takie jak święta kościelne, uroczystości rodzinne (wesela, chrzciny), dożynki, czy inne wydarzenia folklorystyczne. Dziś strój nyski, podobnie jak inne stroje ludowe, jest pielęgnowany przez zespoły folklorystyczne i regionalne stowarzyszenia, które dążą do zachowania tego cennego elementu niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Strój Kobiocy:

- **Nakrycie głowy:** jednym z najbardziej charakterystycznych elementów jest **czepiec**, często bogato haftowany, szczególnie u mężatek. Jego charakterystycznym elementem były długie jedwabne wstążki. Złote brokatowe czepce są bardzo charakterystyczne dla terenów Ziemi Nyskiej. Typowy dla regionu nyskiego był też "**szlajer**", czyli biała, tiulowa chusta zdobiona białym haftem, luźno narzucona na głowę lub ramiona.
- **Koszulka (Kabat):** biała, płócienna koszula z szerokimi, bufiastymi rękawami, często zdobiona haftem białym na kołnierzyku, mankietach i piersiach. W stroju nyskim mogła być wykonana z delikatniejszego materiału niż w innych rejonach.

- **Gorset:** barwny gorset, często wykonany z jedwabiu, aksamitu lub brokatu. Mógł być bogato zdobiony haftem (kwiatowym, geometrycznym), koralikami, cekinami lub tasiemkami. W Nysie i okolicach gorsety bywały krótsze, a ich krój i zdobienia mogły się różnić w zależności od okazji i zamożności właścicielki.
- **Spódnica:** kilka spódnic noszonych jedna na drugą. Wierzchnia spódnica była często z bogato zdobionego materiału, np. kwiecistego jedwabiu lub adamaszku, w mocnych kolorach (czerwień, zieleń, błękit). Spodnie spódnice, zazwyczaj białe i płócienne, zapewniały odpowiednią objętość. W stroju nyskim często pojawiały się spódnice o drobnym desenie kwiatowym.
- **Fartuch:** biały, płócienny lub tiulowy fartuch, bogato zdobiony haftem angielskim lub ażurowym. Często był tak długi, jak spódnica, a jego zdobienia były niezwykle precyzyjne i efektowne.

Strój Męski:

- **Koszula:** biała, lniana lub płócienna koszula z szerokimi rękawami, zapinana pod szyją. Czasem zdobiona delikatnym haftem.
- **Kamizelka (Westa):** kolorowa kamizelka, często z sukna lub aksamitu, bogato zdobiona guzikami, haftem lub obszyciem. Mogła być w różnych kolorach, np. zielona, niebieska, czerwona.
- **Spodnie:** ciemne, sukienne, często wpuszczane w buty. W Nysie i okolicach mogły to być spodnie o prostym kroju.
- **Plaszcz (Żupan/Sukmana):** długi płaszcz z grubego sukna, w kolorze czarnym, granatowym lub ciemnozielonym. Często był zdobiony pętlcami lub haftami.
- **Nakrycie głowy:** kapelusz filcowy, często ozdobiony wstążką lub piórkiem.

Legendsy, bajki, przypowieści. Ważnymi składnikami niematerialnego dziedzictwa kulturowego są również przekazywane pisemnie i ustnie opowieści i legendy dotyczące lokalnych miejscowości, zdarzeń lub mieszkańców. W okolicach Kamiennika znana jest następująca legenda:

Legenda O zaginionej wsi Wehczewicz.

Przy dawnym trakcie z Nysy przez Otmuchów, Ziębice do Świdnicy, pomiędzy wsiami Chociebórz i Osina Wielka, nieopodal słupa granicznego znajdowała się niegdyś bogata wieś Wehczewicz. Jedyńm śladem, jaki po niej pozostał do naszych czasów, jest krzyż pokutny, który upamiętnia tragiczne wydarzenia, mające tu miejsce przed wiekami.

Działo się to w czasach kiedy zakończył się ostry spór o niepodzielną władzę w ziemi nyskiej pomiędzy księciem wrocławskim Henrykiem IV Probussem, a biskupem Tomaszem II. W roku 1290 książę Henryk na łożu śmierci przekazał ziemię nyską w pełne władanie biskupom wrocławskim. Od tamtego czasu księstwo biskupie zaczęło się bardzo szybko rozwijać i do jego stolicy zaczęły ciągnąć karawany zamożnych kupców, podążające z Europy na wschód. Właśnie prastary trakt, był wówczas jednym z najbardziej ruchliwych szlaków handlowych.

Wieś Chociebórz zaczęła się też dynamicznie rozwijać, a jej właściciel Wehczewicz, za zgodą biskupa Tomasza, nadał swojemu najstarszemu synowi Henrykowi przygraniczny kawałek ziemi. Pragnął, aby syn założył własną osadę. Henryk, na cześć ojca, nazwał swoją wieś właśnie „Wehczewicz”. Miejscowość zaczęła się szybko bogacić, jako że na odpoczynek zatrzymywały się tu wszystkie karawany. Henryk po kilku latach stał się bardzo zamożnym gospodarzem. Jego młodsze rodzeństwo z Chocieborza krzywym i chciwym okiem spozierało w jego stronę. Henryk wcale się tym nie przejmował, ciężko pracował pomnażając swoje dobra. Bliscy próbowali pozyskać od niego pieniądze, a kiedy to się nie powiodło, dwaj jego bracia, Mikołaj i Jan oraz siostra Helena uknuli spisek, aby podstępem zagarnąć majątek Henryka. Ponieważ zbliżały się święta poprosili brata, żeby urządził rodzinny zjazd w swojej posiadłości. Tak też się

stało i cała rodzina spotkała się przy świątecznym, suto zastawionym stole. Jednak przyjęcie nie odbywało się w szczerej rodzinnej atmosferze, gdyż rodzeństwo nie mogło znieść przepychu z jakim podejmował ich brat. Wkrótce doszło do kłótni, podczas której Henryk został zdradziecko zasztyletowany. Rodzeństwo planowało dokonać tej zbrodni w tajemnicy przed służbą. Podstępem wywabili Henryka z dworu mówiąc, że traktem podąża bogata karawana kupiecka.

Bratobójstwo pozostałoby w ukryciu, gdyby nie swary i kłótnie o podział przejętego majątku, jakie niebawem rozpoczęły się pomiędzy niegodziwym rodzeństwem. Sprawa się wydała i książę biskup Wacław z Legnicy nakazał pojmać oprawców i srogo ich osądzić. Jak nakazywało ówczesne prawo, bracia Henryka musieli własnoręcznie wykuć, w twardym granitowym głazie, kamienny krzyż, który dziś zwiemy pokutnym i ustawić go w miejscu zbrodni. Cała trójka została ponadto przepędzona. Wieść o tej niecnej zbrodni szybko się rozniosła i od tego czasu żadna karawana kupiecka nie zatrzymała się już w tej osadzie. Wieś pozbawiona gospodarza zaczęła popadać w ruinę i niebawem nie pozostał po niej żaden ślad.

VI.6. KULTUROWE SZLAKI TURYSTYCZNE I TRASY ROWEROWE NA TERENIE GMINY

Szlaki kulturowe. Granicą zachodnią i północną gminy Kamiennik biegnie **Granica św. Jana Chrzciciela** czyli dawna granica Biskupiego Księstwa Nyskiego, wyznaczająca obecnie granicę między województwami opolskim i dolnośląskim. Granica powstała w wyniku konfliktu między biskupem wrocławskim a księciem Henrykiem Probussem. Spór trwający kilkadziesiąt lat zakończył dopiero legat papieski. W ramach zawartej umowy, 700 lat temu została wyznaczona oznaczona słupami granica księstwa. Z kilkunastu słupów granicznych sześć zachowało się do dziś. Słupy są unikatowym zabytkiem z epoki średniowiecza. Słupy ustawiono w pobliżu wszystkich ważniejszych traktów prowadzących z Otmuchowa do Ziębic i z Nysy do Wrocławia. Wykonano je z granitu pozyskiwanego w pobliskim pasie Wzgórz Strzelińskich, mają kształt czworograniasty, zastrzony u góry. Każdy zawiera napis „TMI SCI IOHIS” będącą skrótem słów „Termini sancti Iohannis” (granice św. Jana). Odnalezienie znanych sześciu słupów granicznych może być ciekawą przygodą dla osób odwiedzających Wzgórze Niemczysko-Strzelińskie. Wiele współczesnych map ma oznaczone słupy i przebieg samej granicy. Pierwsze cztery słupy znajdujące się na granicy gminy Kamiennik z gminą Ziębice zostały ogrodzone i opisane krótką informacją historyczną przez obecne władze gminy Kamiennik.

Trzy z sześciu słupów granicznych (źr.:nto.pl)

I. Pierwszy słup stoi na poboczu po prawej stronie drogi prowadzącej ze Starczówka do Lipnik, przy tablicy informującej o przebiegu w tym miejscu granicy między gminami: Ziębice i Kamiennik. Wysokość słupa 185 cm.

II. Drugi słup usytuowany jest w polu, na wzniesieniu. Dojść do niego można żółtym szlakiem turystycznym z miejscowości Osina Wielka. Wysokość słupa 185 cm.

III. Trzeci słup znajduje się po prawej stronie polnej drogi prowadzącej z Osiny Wielkiej do Chocieborza. W 2007 r. słup został przewrócony przez nieznanych sprawców i przygotowany do wywieżenia. Z inicjatywy władz gminy Kamiennik, po oczyszczeniu, słup został ponownie ustawiony na swoim miejscu w 2008 r. Wysokość słupa 220 cm

IV. Czwarty słup biskupi stoi na skarpie oddalonej ok. 850 m na pd. od drogi polnej biegnącej w stronę Lasu Biskupiego, po prawej stronie polnej drogi z Wigańcic do Szklar. Wysokość słupa 175 cm.

V. Piąty słup stoi na styku granic łączących gminę Przeworno z gminą Grodków. Słup znajduje się na skraju zagajnika, w pobliżu miejscowości Samborowice i Bogdanów. Wysokość słupa 240 cm.

VI. Szósty słup biskupi stoi na terenie gminy Skoroszyce, w pobliżu miejscowości Chróścina Nyska. Słup stoi w szczerym polu po prawej stronie polnej drogi prowadzącej z Chróściny Nyskiej do Łanowa. W miejscu tym przebiegała północna granica księstwa biskupiego. Wysokość słupa 190 cm.

Szlak Czarownic. Szlak rowerowy; kolor oznakowania po stronie polskiej czarny; długość łączna: 233 km (95 km po stronie polskiej, 138 km po stronie czeskiej). Powstał w latach 2008-2010, jako efekt polsko-czeskiego projektu „Szlakiem czarownic po czesko-polskim pograniczu”. Trasa wiedzie przez województwo opolskie, a następnie przez terytorium Czech – z Paczkowa do czeskich Mohelnic, przez miejsca związane z historią procesów czarownic oraz najważniejsze atrakcje turystyczne pogranicza nysko-jesenickiego. Na przebiegu polskiej części szlaku, ustawiono 10 tablic informacyjnych dotyczących historii procesów czarownic na pograniczu polsko-czeskim, wydano także przewodnik z mapą. Ważnym elementem projektu było wykonanie stałej ekspozycji muzealnej dotyczącej procesów czarownic w Muzeum w Nysie. Na terenie gminy Kamiennik trasa przebiega przez Karłowice Wielkie.

Szlaki Rowerowe w Gminie Kamiennik i okolicy. Powiat Nyski przygotował kilka tras rowerowych, o łącznej długości ponad 365 km.'

Trasa R17 to kluczowy szlak, który przebiega **bezpośrednio przez gminę Kamiennik**. Jest to część większej sieci tras powiatowych. Jej dokładny przebieg w gminie to: **Wilemowice – Kamiennik – Cieszanowice – Kłodobok**. Dalej trasa biegnie przez Spiny, Biechów, Nowaki, Radzikowice do Nysy, a potem na zachód.

Trasy wokół Jeziora Nyskiego i Otmuchowskiego choć bezpośrednio nie przecinają terenu gminy, są to bardzo dobrze rozwinięte szlaki w bezpośrednim sąsiedztwie Kamiennika. Wiele z nich wykorzystuje istniejącą infrastrukturę i jest dobrze oznakowana.

VI.7. INSTYTUCJE I STOWARZYSZENIA ZWIĄZANE Z PROMOCJĄ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Gminny Ośrodek Kultury (GOK) w Kamienniku jest jednostką samorządową, która odgrywa kluczową rolę w życiu kulturalnym gminy. Przez swoją działalność edukacyjną, organizacyjną i promocyjną, przyczynia się do rozwoju wrażliwości artystycznej mieszkańców, zachęca do zainteresowania się historią regionu, uczy szacunku dla przeszłości i tradycji. GOK funkcjonuje zarówno jako biblioteka, jak i centrum kultury, oferując różnorodny zakres działań, które sprzyjają kształtowaniu tożsamości kulturowej i spełniają nieocenioną rolę, w ten sposób przyczyniając się do zachowania i promocji dziedzictwa kulturowego i do

kultywowania dziedzictwa niematerialnego. Przy Gminnym Ośrodku Kultury działa zespół ludowy Kalina, który aktywnie uczestniczy w przeglądach i konkursach folklorystycznych zespołów muzycznych. Działania GOK spełniają zasadniczą rolę w utrzymaniu ożywionego życia kulturalnego i przekazywaniu tradycji kulturowych (muzyki ludowej, tańca, umiejętności instrumentalnych) między pokoleniami.

VII. OCENA SZANS I ZAGROŻEŃ DLA ŚRODOWISKA KULTUROWEGO GMINY KAMIENNIK

Stan techniczny obiektów architektury, ujętych w gminnej ewidencji zabytków jest zróżnicowany, choć ogólnie należy go określić jako dobry. Wynika to zapewne z tego, że zabudowa wiejska w znacznym stopniu została przekształcona. Zmiany dotyczą najczęściej: przekształceń w obrębie brył budynków (przybudówki i nadbudówki), zmian geometrii dachów, zmian w wystroju elewacji, m.in. w wyniku dociepleń, (np. pokrycie tynkiem oryginalnych, surowych elewacji kamiennych, likwidacja elementów wystroju i artykulacji ścian), zmiany w układzie i formie otworów okiennych, nowa stolarka nie zachowująca pierwotnych podziałów; zmiana pokryć dachowych. Zdarzają się również przekształcenia w obrębie układu zagród.

Na stan niektórych obiektów, oprócz upływu czasu i niekorzystnego działania czynników atmosferycznych wpływ ma również nieprzemyślana, a czasem świadomie niszczyielska działalność ludzka. W przypadku tych budynków w pierwszej kolejności wymagane jest przeprowadzenie podstawowych remontów w celu uniknięcia ich dalszej degradacji.

Jest oczywistością, że problemem jest niewystarczająca w stosunku do potrzeb wysokość środków finansowych przeznaczana na utrzymanie obiektów. Jest to przyczyną licznych awarii, wymuszających przeprowadzenie tylko doraźnych działań interwencyjnych i remontowych, umożliwiających ich funkcjonowanie i utrzymanie we względnie dobrym stanie technicznym, niekoniecznie jednak korzystnych dla estetyki i wartości historycznej obiektów. Długoletnie zaniedbania państwa w opiece nad zabytkami oraz niewystarczająca świadomość historyczna mieszkańców, spowodowały liczne straty w oryginalnej substancji zabytkowej. Niektóre obiekty zmodernizowano lub w znacznym stopniu przebudowano.

Mimo tych zjawisk, władze Gminy Kamiennik starają się wpływać, w zakresie swoich kompetencji, na polepszenie stanu technicznego obiektów, ich modernizację oraz dostosowywanie do rosnących wciąż standardów użytkowania. Dotyczy to nie tylko obiektów architektonicznych ale także dróg i zieleni.

Jeśli chodzi o stanowiska archeologiczne nadal należy pamiętać, że oprócz już zidentyfikowanych, zawsze istnieje możliwość ujawnienia nowych faktów osadniczych. Należy więc wykazywać się ostrożnością przy prowadzeniu wszelkich robót ziemnych. Zabytkom archeologicznym grozi również kradzież i wywóz za granicę, stanowią bowiem one pożądane przez kolekcjonerów eksponaty.

Z wizji przeprowadzonej w terenie można wyciągnąć następujące wnioski:

- najwięcej obiektów zabytkowych jest własnością prywatną i prawie wszystkie znajdują się w stanie zadowalającym,
- w zróżnicowanym stanie znajdują się obiekty będące własnością gminną,
- obiekty wyznaniowe są w stanie dobrym lub bardzo dobrym,
- niewielka ilość obiektów, których stan do tej pory nie budził zastrzeżeń powinna zostać zlustrowana w celu podjęcia stosownych działań zabezpieczających.

Obecnie (lipiec 2025 r.) niewiele obiektów zabytkowych na obszarze gminy znajduje się w stanie daleko posuniętej dewastacji. Stan techniczny większości obiektów wpisanych do rejestru zabytków można określić jako dobry lub zadowalający. Zagrożone pozostają w dalszym ciągu obiekty niezagospodarowane i nie użytkowane. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest brak środków finansowych na realizację remontów i zabezpieczeń. Nie jest to wyłącznie wynik zaniechań i złej woli właścicieli.

Większość zabytków ruchomych to obiekty sztuki sakralnej. W tym przypadku mamy do czynienia nie tylko z zabezpieczeniem przed dalszą degradacją substancji zabytkowej, ale najczęściej administratorzy parafii we współpracy z lokalną społecznością i służbami konserwatorskimi starają się podołać fachowej renowacji obiektów rejestrowych.

Poniżej przedstawiono w formie tabelarycznej zestawienie czynników, mogących mieć wpływ na aktualny stan dziedzictwa kulturowego, na perspektywy rozwoju ochrony i opieki nad dziedzictwem oraz na sposoby jego wykorzystania w życiu społeczno-gospodarczym regionu. Zestawienie ma formę analizy SWOT, nazywanej tak od pierwszych liter angielskich wyrazów wartościujących czynniki wpływające na opisywane sfery życia i mających odpowiedniki w polskich określeniach, użytych w poniższej tabeli.

Analizę SWOT można stosować do budowania planów strategicznych gminy a także do wypracowania priorytetowych kierunków działań dostosowanych do osiągnięcia zamierzonych celów. Poniżej zestawiono czynniki analizy dla gminy Kamiennik, które mogą mieć wpływ na możliwości rewitalizowania dóbr kultury oraz ich ochronę.

ANALIZA SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W GMINIE KAMIENNIK	
mocne strony	słabe strony
- korzystne położenie gminy względem szlaków komunikacyjnych - dobre warunki dla rozwoju rolnictwa - brak zagrożenia powodziowego - jednorodność zasobów zabytkowych - zachowany w znacznym stopniu historyczny układ wsi oraz tradycyjny układ zagród - podtrzymywanie zarówno tradycji regionalnych jak i tradycji społeczności napływowych - dbałość mieszkańców o wygląd swoich miejscowości - utożsamianie się mieszkańców gminy Kamiennik z regionem - dobry kontakt i współpraca pomiędzy mieszkańcami i władzami gminy - dobra kondycja finansowa gminy - walory przyrodniczo - krajobrazowe: bliskość terenów leśnych	- niezadowalający stan infrastruktury technicznej (stan nawierzchni dróg) - niedostateczne wykorzystanie potencjału agroturystycznego - postępująca degradacja części zabytków i obiektów kultury - niewystarczające zagospodarowanie istniejących tras turystycznych - brak przygotowanych terenów inwestycyjnych oraz zachęt i udogodnień dla inwestorów - niekorzystne wskaźniki demograficzne - bezrobocie wśród osób młodych - niewystarczający poziom wiedzy mieszkańców o problemach ochrony środowiska kulturowego - negatywne nastawienie części właścicieli i użytkowników do ochrony zabytków postrzeganej nie jako szansa zachowania wspólnego dziedzictwa ale źródło represji i ograniczeń - brak profesjonalnej i ciągłej informacji o zabytkach oraz dostatecznego oznakowania zabytków - znikoma ilość zabytków o wybitnych wartościach historycznych i artystycznych
szanse	zagrożenia
- zewnątrzne środki finansowe (głównie unijne) w zakresie rewitalizacji dziedzictwa kulturowego - uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w programach rozwojowych gminy - uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym - zainteresowanie agroturystyką, tradycją i folklorem - kreatywność mieszkańców oraz władz gminy - duża ilość osób w wieku produkcyjnym - remonty obiektów zabytkowych - budowa ścieżek rowerowych - rozwój współpracy międzygminnej	- konkurencja oraz skomplikowane i długotrwałe procedury w aplikowaniu o środki pozabudżetowe, w tym z funduszy strukturalnych UE i MF EOG - małe możliwości uzyskiwania środków na renowację obiektów zabytkowych - pogłębiająca się degradacja zabytków - brak środków własnych gminy oraz osób prywatnych na remonty obiektów zabytkowych - nieuwzględnianie charakteru regionalnej architektury w nowych inwestycjach - postępująca modernizacja wsi, prowadzona bez poszanowania zabytkowej substancji - zła sytuacja związana z trwającą wojną przy wschodniej granicy Polski

VIII. ZAŁOŻENIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KAMIENNIK NA LATA 2025–2028.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kamiennik na lata 2025-2028 stanowi kompleksowy plan działań, mający na celu ochronę, zachowanie i promocję bogatego dziedzictwa kulturowego gminy, z uwzględnieniem jego specyfiki i zmieniających się ram prawnych. Jest dokumentem kierunkowym uwzględniającym założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego gminy. Cele w nim sformułowane powinny doprowadzić do wzmocnienia wizerunku gminy jako regionu nie tylko dobrze gospodarującego ale także regionu, w którym wzmacniana jest tożsamość kulturowa i tworzone są silne związki mieszkańców z regionem. Kierunki i priorytety działań ujęte są w perspektywie wieloletniej i często wykraczają poza 4-letni okres obowiązywania programu, który zakłada z kolei ich kontynuację w następnych okresach. Główne zasady działania obowiązujące w kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego, ochrony i opieki nad zabytkami zostały sformułowane w obowiązującym w Polsce akcie prawnym – Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r. (z późniejszymi zmianami) – którego zapisy skorelowane są z przepisami i wytycznymi obowiązującymi w całej Wspólnocie Europejskiej. Zasady te pozostają niezienne, dochodzą za to wciąż nowe elementy, które precyzują na różnych polach zakres działań, pojawiają się nowe narzędzia, metody i sposoby, zarówno finansowe, jak i technologiczne, które umożliwiają udoskonalanie zarządzania dziedzictwem i pozwalają na coraz doskonalsze działania inwentaryzatorskie, konserwatorskie, renowacyjne, rewaloryzacyjne.

Zadania samorządów w kwestii ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zazwyczaj dzielą się na dwie grupy zagadnień, ściśle określonych przez Ustawę⁴⁸:

- realizacja zadań ochronnych,
- realizacja opieki, związana z obowiązkami właścicielskimi.

W związku z powyższym samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi priorytetami:

Priorytet I: Sprawne i nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego.

Jest to kwestia właściwego kontrolowania zasobu zabytkowego i jego stanu przy współpracy ze służbami konserwatorskimi. Podstawą jest, mimo ostatnich wątpliwości, wyrażonych w orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego z 11 maja 2023 r. (syg. akt P12/18), ciągłe weryfikowanie⁴⁹ Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ) w oparciu o Wojewódzką Ewidencję Zabytków (WEZ) oraz uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków⁵⁰, aby tak uporządkowana ewidencja była punktem wyjścia do kolejnych okresowych aktualizacji i korelowania jej zapisów z zapisami w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy.

⁴⁸ patrz: rozdział II, przypis 5 i 6

⁴⁹ patrz załącznik nr 5 w aneksie do programu

⁵⁰ przy zastrzeżeniach wynikających z orzeczenia TK

Wspomniany wyrok Trybunału Konstytucyjnego nie oznacza likwidacji gminnej ewidencji zabytków, ani nie dotyczy zabytków, które zostały do niej włączone na podstawie wcześniejszego wpisu do rejestru zabytków lub do ewidencji wojewódzkiej. Trybunał za niekonstytucyjne uznał niedostateczne uregulowanie procedury wpisu obiektu do GEZ, która nie daje właścicielowi nieruchomości gwarancji ochrony prawnej. W związku z tym Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego wyraziło swoje stanowisko w stwierdzeniu, że dopóki nie dojdzie do zmian legislacyjnych zapewniających ochronę prawa własności właściciela nieruchomości, przez umożliwienie mu uczestnictwa w procedurze wpisu do GEZ, to dokonywanie kolejnych wpisów do ewidencji „*innych zabytków nieruchomych wyznaczonych przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków*”⁵¹ jest bezprawne.

Należy przypomnieć zasadę, że GEZ musi uwzględniać obiekty ujęte w WEZ, prowadzonej przez Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wobec postulatów radnych gminy dotyczących wyłączenia niektórych obiektów z GEZ, należy podejmować konsultacje z OWKZ w Opolu i uzgadniać ostateczną wersję obu ewidencji w zgodności z aktualnym stanem prawnym. Jednocześnie należy zaznaczyć, że samowolne, niezgodnione z organami konserwatorskimi działania remontowe, czy budowlane przy obiekcie ewidencyjnym mogą skutkować przewidzianymi prawem karami administracyjnymi. Obiekty ujęte w GEZ obowiązkowo uwzględniane są w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego jako obiekty objęte ochroną prawną. Stąd każda zmiana w GEZ niesie za sobą również konsekwencje w postaci naniesienia zmian w mpzp.

Obecnie GEZ gminy Kamiennik liczy 196 obiektów architektonicznych oraz 145 obiektów archeologicznych. W związku z tym, że w zarządzeniu Wójta Gminy z 2022 niepotrzebnie dwukrotnie wymieniono na liście GEZ obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz w związku z kilkoma innymi nieścisłościami należy w niniejszym programie dokonać weryfikacji gminnej ewidencji zabytków. Rada Gminy, po uzgodnieniu z OWKZ w Opolu naniesionych poprawek i aktualizacji, stosowną uchwałą stwierdzi stan faktyczny gminnej ewidencji zabytków.

Program opieki nad zabytkami gminy Kamiennik powinien uwypuklić następujące kierunki działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego:

1. obiekty zabytkowe objęte jakąkolwiek formą ochrony prawnej podlegają przepisom ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy czym wszelkie działania przy tych obiektach wymagają uzgodnień z właściwymi służbami konserwatorskimi;
2. zabytki ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków podlegają ochronie przez ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, przy czym zakres ochrony konserwatorskiej tych obiektów dotyczy:
 - zachowania historycznej bryły, materiału, podziałów elewacji i ich wystroju, formy otworów, typu stolarki,
 - wykonania dokumentacji historyczno-architektonicznej, stanowiącej podstawę do odtworzenia obiektu o podobnej bryle, w przypadku ewentualnej rozbiórki obiektu, uzasadnionej jego złym stanem technicznym,

⁵¹ art. 22 Ustawy pkt 5 ppkt 3

- ochrony stanowisk archeologicznych;
- 3. zakres ochrony konserwatorskiej w granicach historycznych układów ruralistycznych dotyczy:
 - zachowania historycznego układu komunikacyjnego i zasad zagospodarowania siedlisk,
 - harmonizowania nowej zabudowy z historyczną w zakresie rozplanowania, skali, ukształtowania bryły, rodzaju dachów, podziałów, typu otworów i stolarki, użytego materiału,
 - nieekspozowanie elementów technicznego wyposażenia budynków,
 - ograniczenia w zakresie umieszczania reklam, szyldów, tablic;
- 4. w mpzp-ach należy położyć nacisk na uwypuklenie i zachowanie walorów krajobrazowych gminy;
- 5. należy podkreślić, że gmina jest terenem styku kulturowego pomiędzy ludnością autochtoniczną a napływową, w związku z tym należy objąć ochroną konserwatorską istniejące relikty kultury tj. - pomniki poświęcone ludności miejscowej poległej na frontach wojen światowych, płyty nagrobne niejednokrotnie z końca XIX wieku, usytuowane na cmentarzach przykościelnych lub w miejscach wydzielonych, kaplice, krzyże przydrożne, itp.

Priorytet II: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy jako ważny czynnik jego rozwoju społeczno-gospodarczego.

Realizacja działań w obrębie tego priorytetu stwarza największe trudności, wiąże się bowiem z obciążeniami finansowymi. W związku z obecnością Polski w strukturach Unii Europejskiej, istnieje możliwość finansowej pomocy organizacji zajmujących się ochroną środowiska i dziedzictwa kulturowego. Unia Europejska, poprzez przyznawane krajom członkowskim fundusze strukturalne na programy rozwojowe, wspiera rewitalizację obiektów historycznych w celu ich włączenia w obrót gospodarczy⁵². Finanse gminne mogą stanowić jedno z wielu źródeł dofinansowywania prac remontowych, rewitalizacyjnych, czy zabezpieczających, podejmowanych przez właścicieli, czy zarządców obiektów zabytkowych. Gmina chcąc się zaangażować w pomoc finansową dla właścicieli zabytków musi podejmować uchwały, określając kwoty dofinansowań i określając zasady ich przyznawania. Samorządy przyjmując takie uchwały, zapewniają sobie tym samym większy wpływ na krajobraz kulturowy gmin. Należy podkreślić, że podstawą do starań właścicieli lub użytkowników obiektów o dofinansowanie do kosztów remontów i prac konserwatorskich jest wpis do rejestru zabytków.

Priorytet III: Działania edukacyjne związane z dziedzictwem skierowane do lokalnej społeczności, które mają na celu budowanie tożsamości kulturowej. Promocja zewnętrzna wartości kulturowych gminy.

Wydaje się, że najważniejszą sprawą jest zainteresowanie dziedzictwem kulturowym młodych i najmłodszych odbiorców. Wykorzystując system szkolnictwa powszechnego, należy umożliwiać młodzieży poznawanie środowiska, w którym wrażliwość, jego historii i kultury. Dzieje Opolszczyzny są pasjonującym tematem pogłębionych tematycznie, przedstawionych w atrakcyjnej formie lekcji historii. Wykorzystywanie formy quizów, questów, gier historycznych, przedstawień i rekonstrukcji historycznych, w które będą

⁵² szczegółowe informacje o aktualnych możliwościach finansowania prac przy obiektach dziedzictwa kulturowego w rozdziale: X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

zaangażowani mali aktorzy jest doskonałym sposobem na przybliżenie lokalnego dziedzictwa historyczno-kulturowego nie zapominając o dziedzictwie historyczno-kulturowym związanym ze społecznościami napływowymi. Należy zachęcać młodych ludzi do pielęgnowania i poznawania dziedzictwa niematerialnego – gwar, obrzędów i zwyczajów, do szukania we własnym kręgu rodzinnym śladów przeszłości materialnej (np. stare fotografie, naczynia, narzędzia rzemieślnicze, elementy stroju, itp.) Może to stanowić podstawę do przeprowadzenia lekcji historii, ściśle związanych z ich miejscem zamieszkania. Takie osobiste zaangażowanie, jest niezwykle cenne w procesie budzenia lokalnej tożsamości młodych pokoleń.

W tym miejscu należałoby wspomnieć, że przed II wojną światową niepozorne Karłowice Wielkie były znane jako rodzinna miejscowość wybitnego, europejskiego malarza Eduarda von Grutznera (ur. 26 maja 1846, zm. 2 kwietnia 1925). Jego rodzinny dom stoi do dziś obok kościoła parafialnego. Eduard von Grutzner szkołę podstawową ukończył w Karłowicach, gimnazjum w Nysie. Później studiował w monachijskiej Akademii Sztuk Pięknych. Jego obrazy znajdują się prawie we wszystkich większych muzeach i galeriach świata. Warto byłoby rozważyć możliwość utworzenia w Karłowicach izby pamięci poświęconej temu artyście.

Na następnych stronach przedstawiono w szczegółowym zestawieniu tabelarycznym kierunki działań i zadania, prowadzące do realizacji przyjętych priorytetów.

PRIORYTET I: SPRAWNE I NOWOCZESNE ZARZĄDZANIE ZASOBEM DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
kierunki działań	zadania
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego.	• prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego; • zlecanie prac dokumentacyjnych dotyczących obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego regionu (przy współpracy w tym zakresie ze służbami konserwatorskimi); • okresowa aktualizacja „Planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych”; • współpraca z policją, służbami konserwatorskimi i służbami celnymi w sprawie kradzieży i nielegalnego wywozu obiektów zabytkowych za granicę oraz ochrony p/poż. (szkolenie nt. zabezpieczania obiektów zabytkowych); • aktualizacja i weryfikacja Gminnej Ewidencji Zabytków (podejmowanie stosownych uchwał)→patrz zał. nr 5; • korelowanie zapisów Gminnej Ewidencji Zabytków z zapisami w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy; • w gospodarce nieruchomościami przyjmowanie zasady dalszego nierozdrabniania własności zespołów zabytkowych; • występowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków wytypowanych obiektów; • informowanie lokalnych społeczności o zmianach przepisów związanych z ochroną zabytków
Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	• opracowywanie szczegółowej koncepcji ścieżek turystycznych pieszych uwzględniających edukację historyczną oraz edukację ekologiczną; • kontrola oznakowania szlaków turystycznych i rowerowych; • wspieranie rozwoju turystyki rowerowej poprzez realizowanie planowanych tras rowerowych;

PRIORYTET II: REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO WAŻNY CZYNNIK ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO GMINY	
kierunki działań	zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	• realizowanie zadań własnych gminy w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, będących jej własnością; • zapoznavanie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych z możliwościami uzyskania dotacji i środków pozabudżetowych na określone zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami; • monitoring umów dotyczących sprzedaży zabytków pod kątem realizacji zobowiązań podmiotów względem zakupionych obiektów; • skuteczna egzekucja prawa budowlanego, a co za tym idzie walka z samowolami budowlanymi; • organizacja spotkań mających na celu promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontownia obiektów zabytkowych; • wnioskowanie do Urzędu Marszałkowskiego o pomoc w organizowaniu konkursów na sposoby pozyskiwania środków finansowych w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego;
Podjęmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych	• znakowanie obiektów zabytkowych oraz pomników przyrody; • zaopatrywanie najważniejszych zabytków w tablice informujące o ich historii i znaczeniu dla regionu; • ochrona i opieka nad cmentarzami – tworzenie lapidariów;

PRIORYTET III: DZIAŁANIA EDUKACYJNE SKIEROWANE DO SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH W CELU BUDOWANIA TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ ORAZ PROMOCJA ZEWNĘTRZNA WARTOŚCI KULTUROWYCH REGIONU	
kierunki działań	Zadania
Edukacja społeczności lokalnej w kwestii znaczenia dziedzictwa dla regionu	• upowszechnianie informacji na temat dobrych praktyk konserwatorskich; • organizowanie i wspieranie organizacji konkursów, wystaw, imprez, kiermaszy, rajdów i festynów kulturowych z dziedzictwem kulturowym w tle; • wprowadzanie i upowszechnianie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji szkolnej poprzez organizowanie odpowiednich zajęć i konkursów; • edukacja regionalna w szkołach – współpraca z instytucjami i organizacjami propagującymi edukację regionalną, udział uczniów w konkursach o tematyce regionalnej; • ustanowienie nagrody za najlepiej przeprowadzony remont obiektu zabytkowego dla właścicieli i użytkowników zabytków; • wspieranie inicjatyw obywatelskich służących zachowaniu tradycji lokalnych;
Zapewnienie szerokiego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym regionu i zabytkach miasta	• utworzenie systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego; • udostępnianie na stronach internetowych Urzędu Gminy informacji o zabytkach; • aktywna współpraca z Urzędem Marszałkowskim i Starostwem Powiatowym w celu promocji zabytków i upowszechniania działań związanych z opieką nad zabytkami;
Popularyzacja dziedzictwa kulturowego regionu	• wspieranie imprez kulturalnych, popularyzujących dziedzictwo kulturowe gminy; • reklama w mediach elektronicznych i tradycyjnych dorocznych imprez związanych z dziedzictwem regionu; • wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych dziedzictwu kulturowemu i historii regionu; • wspieranie imprez popularyzujących tradycje sąsiednich regionów; • pozyskiwanie wolontariuszy i społeczników gotowych do współpracy w zakresie promocji zabytków; • uzupełnianie zbiorów istniejących Izb Śląskich

IX. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek prowadzenia kontroli stanu realizacji Programu Opieki nad Zabytkami wynika z art. 87 ust. 5 i 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Zgodnie z cytowaną ustawą władza samorządowa ma obowiązek sporządzenia sprawozdania ze stanu realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kamiennik na lata 2025–2028 i przedstawienia go Radzie Gminy w cyklu dwuletnim (*monitoring mid-term i monitoring ex post*).

Zadania określone w poprzednim rozdziale będą kontrolowane za pomocą następującego instrumentarium, którego podstawę stanowią obowiązujące przepisy:

- *instrumenty prawne* – wynikające z przepisów ustawowych (m.in.: wykonywanie decyzji administracyjnych, np. opolskiego wojewódzkiego konserwatora zabytków, uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powoływanie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, itp.);
- *instrumenty finansowe* (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje na remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków, inne subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych);
- *instrumenty koordynacji* (oddziałujące m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z innymi jednostkami samorządowymi, z organizacjami wyznaniowymi, z właścicielami zabytków);
- *instrumenty społeczne* (w sferze działania samorządu, m.in.: systemy szkoleń, doskazywanie profesjonalne, interdyscyplinarny model pracy; w sferze budowania powiązań między władzami samorządowymi a społeczeństwem: system konsultacji i dyskusji publicznych, działania edukacyjne, promocyjne, współpraca z organizacjami pozarządowymi);
- *instrumenty kontrolne* (m.in. weryfikacja GEZ, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, monitoring realizacji GPOnZ).

Poniżej zaproponowano kryteria przydatne do przeprowadzenia oceny realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kamiennik na lata 2025–2028 w odniesieniu do poszczególnych priorytetów programowych.

W ramach priorytetu I: Sprawne i nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego:

- stan gminnej ewidencji zabytków i rejestru zabytków w zakresie zabytków nieruchomych, ruchomych oraz archeologicznych,
- liczba prac dokumentacyjnych podjętych we współpracy ze służbami konserwatorskimi (studia historyczno-urbanistyczne, karty ewidencyjne zabytkowej architektury, karty ewidencyjne zabytkowego wyposażenia wnętrz, itp.),

- poziom uzyskanych zewnętrznych środków finansowych, w tym również uzyskanych z programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- liczba zaktualizowanych planów ochrony na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych,
- liczba zaktualizowanych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających zapisy gminnej ewidencji zabytków,
- zakres obowiązków pracownika na stanowisku zajmującym się ochroną dziedzictwa kulturowego i opieką nad zabytkami,
- sposoby uzgodnionej współpracy z policją i strażą pożarną w sprawie ochrony p/poż. i ochrony elementów zabytkowych przed kradzieżą i nielegalnym wywozem,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, ścieżek edukacyjnych, przyrodniczych, itp.,
- stan oznakowania szlaków turystycznych i obiektów zabytkowych.

W ramach priorytetu II: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako jeden głównych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego miasta:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami będącymi własnością gminy,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przez pozostałe podmioty właścicielskie przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi,
- liczba spotkań mających na celu promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontowania obiektów zabytkowych,
- wysokość dofinansowań gminy do remontów rejestrowych obiektów zabytkowych nie będących własnością gminy,
- sposoby i formy informowania o możliwościach uzyskania dotacji na zadania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- kontrole przestrzegania prawa budowlanego w zakresie walki z samowolą budowlaną,
- liczba oznakowanych obiektów zabytkowych.

W ramach priorytetu III: Działania edukacyjne skierowane do społeczności lokalnych w celu budowania tożsamości kulturowej oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu:

- liczba i rodzaj zrealizowanych konkursów, wystaw, kiermaszy, festynów, rajdów z dziedzictwem kulturowym w tle,
- sposób wprowadzenia kwestii dziedzictwa kulturowego regionu do systemu edukacji szkolnej,

- liczba wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, map, przewodników) związanych z historią i dziedzictwem kulturowym gminy,
- sposoby nagradzania właścicieli zabytków za najlepiej przeprowadzony remont,
- sposoby i zakres współpracy z mediami w celu promocji zabytkowego zasobu gminy,
- ilość inicjatyw obywatelskich na niwie ochrony dziedzictwa kulturowego (stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, sposoby ich współpracy z samorządem),
- liczba prelekcji oraz imprez popularyzatorskich dla lokalnej społeczności na temat najcenniejszych wartości lokalnego dziedzictwa kulturowego,
- przeprowadzone konkursy na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego oraz opieka nad zabytkami finansowana jest ze środków prywatnych (osoby fizyczne, fundacje, osoby prawne, kościoły) i ze środków publicznych (budżet państwa i budżety samorządów terytorialnych wszystkich szczebli). Obowiązek utrzymania obiektów zabytkowych spoczywa zasadniczo na właścicielach i użytkownikach tych obiektów.

Dysponentami środków państwowych są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków,
- organy stanowiące gminy, powiatu, samorządu województwa.

Podmioty te realizują dotacje poprzez corocznie organizowane nabory wniosków⁵³. Dotacja może zostać udzielona właścicielom bądź posiadaczom zabytku wpisanego do rejestru zabytków, którzy posiadają taki zabytek w trwałym zarządzie.

Standardowo jej wysokość wynosi do 50% nakładów niezbędnych na wykonanie założonych działań. W uzasadnionych wypadkach, może być jednak zwiększona nawet do 100% nakładów, w szczególności jeśli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych lub jego stan zachowania wymaga niezwłocznej interwencji.

Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Corocznie MKiDN publikuje programy ministerialne objęte w danym roku dofinansowaniem⁵⁴. Tegoroczne programy z zakresu dziedzictwa kulturowego i historycznego przedstawiają się następująco:

1. *Ochrona zabytków.* Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Dodatkowo w 2025 r. szczególnym celem będzie zabezpieczenie zabytków, uszkodzonych w wyniku powodzi, która przeszła przez województwa dolnośląskie, opolskie, lubuskie i śląskie we wrześniu 2024 r.

2. *Kultura ludowa i tradycyjna.* Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.

3. *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą.* Cel programu: poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat.

4. *Ochrona zabytków archeologicznych.* Cel programu: ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów

⁵³ zasady udzielania dotacji i obszerny katalog prac, na które mogą zostać przyznane środki finansowe przedstawia art. 77 Ustawy.

⁵⁴ na stronach ministerstwa znaleźć można informacje na temat obowiązujących w danym roku programów i zasad przyznawania dotacji;

wiadomości na temat tego- i przyszłorocznych programów i projektów – patrz: <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-i-projekty>

dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

5. *Badanie polskich strat wojennych.* Zasadniczym celem programu jest wsparcie działalności instytucji w kwestii badań proveniencyjnych odnośnie do strat wojennych, tj. ruchomych dóbr kultury utraconych w wyniku II wojny światowej z terenów Polski w granicach po 1945 r., w zakresie zbiorów pochodzących z kolekcji publicznych, prywatnych i związków wyznaniowych. Wspierane są kwerendy archiwalne, digitalizacja źródeł, publikacje, konferencje, szkolenia, budowa stron internetowych i organizacja wystaw poświęconych stratom wojennym lub badaniom proveniencyjnym.

6. *Wspieranie archiwów, bibliotek i muzeów poza krajem.* Strategicznym celem programu jest stworzenie możliwości efektywnej ochrony oraz zachowania polskiego dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz popularyzowania wiedzy na temat tej spuścizny kulturowej, obejmującej dziedzictwo wytworzone, zgromadzone i przechowywane w Europie oraz innych częściach świata przez organizacje polonijne i emigracyjne.

7. *Wspieranie działań muzealnych.* Celem programu jest wspieranie działalności muzealnej z zakresu prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych oraz opieki konserwatorskiej nad zbiorami.

8. *Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienie w kraju.* Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również dotacje na badania archeologiczne, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań⁵⁵.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków ruszył 1 stycznia 2018 r. jako państwowy fundusz celowy. W założeniu miał gospodarować pieniędzmi z administracyjnych kar pieniężnych orzekanych w oparciu o ustawę o ochronie zabytków, jednak dochody funduszu są znacznie niższe od zakładanych. Od 2020 r. z

⁵⁵ zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków (NFOZ) finansowane są projekty związane z montażem w zabytkach instalacji przeciwpożarowej oraz gaszenia mgłą wodną (FOG). W 2021 r. Fundusz został dofinansowany kwotą 88 mln zł z budżetu państwa.

Narodowy Instytut Dziedzictwa – program dotacyjny „Wspólnie dla dziedzictwa”. Celem Programu jest tworzenie warunków do zrównoważonej ochrony dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego wartości dla rozwoju społecznego obecnych i przyszłych pokoleń. Program adresowany jest do **organizacji pozarządowych**. W jego ramach wnioskodawcy mogą ubiegać się o dofinansowanie zadań adresowanych przede wszystkim do społeczności lokalnych, realizujących strategiczne cele Programu poprzez niżej wymienione działania:

1. prace porządkowe przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub włączonych do gminnej lub wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz w ich otoczeniu;
2. działania przy identyfikowaniu, inwentaryzowaniu i dokumentowaniu materialnego dziedzictwa kulturowego, prowadzące do jego rozpoznania, utrwalenia oraz zachowania dziedzictwa kulturowego i jego wartości;
3. działania zmierzające do zachowania i wzmacniania tradycji rękodzielniczych, upowszechniania umiejętności związanych z rzemiosłem lub tradycyjnymi technikami budowlanymi, służących zachowaniu zabytków i ich wartości;
4. działania edukacyjne oraz popularyzujące lokalne dziedzictwo kulturowe (materialne) i wiedzę na jego temat lub na temat jego wartości, prowadzące do zwiększenia świadomości społecznej wartości dziedzictwa oraz wzmacniania społecznej woli zachowania dziedzictwa i korzystania z jego wartości;
5. działania edukacyjne mające na celu zwiększenie poziomu wiedzy na temat procedury zgodnego z obowiązującymi przepisami prawa poszukiwania zabytków i promocję dobrych praktyk w zakresie poszukiwania zabytków przy użyciu urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Zakończyła się **10 edycja na rok 2025**, Narodowy Instytut Dziedzictwa ogłosił już wyniki naboru wniosków, a dofinansowanie otrzymało 37 zadań na łączną kwotę 1 520 000 zł.

Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego, na zasadach określonych w przepisach o regulacjach finansowania nauki, może także przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych⁵⁶.

Inne fundusze państwowe. Ważna rola przypada **Narodowemu Funduszowi Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej**⁵⁷, ze środków którego dofinansowuje się, m.in., prace konserwatorskie przy

⁵⁶ Art. 83 Ustawy: Na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach.

⁵⁷ Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) – publiczna instytucja finansowa, działająca od 1989 r., najpierw jako fundusz celowy, a od 2010 – jako państwowa osoba prawna. Głównym celem działania jest udzielanie finansowego wsparcia przedsięwzięciom służącym ochronie środowiska i gospodarce wodnej. NFOŚiGW wraz z 16 niezależnymi (podlegającymi samorządom wojewódzkim) wojewódzkimi funduszami stanowią trzon polskiego systemu finansowania przedsięwzięć służących

zabytkowych założeniach parkowych. Wnioski o dofinansowanie zadań można składać w dowolnym terminie. Nabór wniosków o dofinansowanie przedsięwzięć ze środków krajowych Funduszu odbywa się w ramach programu priorytetowego „Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej. Część 1) Ochrona obszarów i gatunków cennych przyrodniczo”, który dotyczy ochrony i rewitalizacji zabytkowych parków i ogrodów wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz objętych ochroną w formie Pomnika Historii lub będących w zarządzie parków narodowych. Beneficjentami pomocy finansowej (dofinansowanie do 90% kosztów kwalifikowanych) mogą być podmioty będące właścicielem, użytkownikiem wieczystym lub zarządcą zabytkowych parków i ogrodów, z wyłączeniem osób fizycznych oraz podmiotów wpisanych do KRS-rejestru przedsiębiorców (innych niż instytuty badawcze). Warunkiem niezbędnym do ubiegania się o dofinansowanie jest udostępnienie parku/ogrodu dla społeczeństwa.

Dotacje z NFOŚiGW można uzyskiwać również w ramach programu „Czyste powietrze”. Udzielenie wsparcia finansowego umożliwia priorytet *Poprawa jakości powietrza, Część 2) Zmniejszenie zużycia energii w budownictwie*. Celem projektu jest zastosowanie usprawnień termomodernizacyjnych oraz wykonanie systemu zarządzania energią dla obiektów zabytkowych. Zakres prac termomodernizacyjnych obejmuje: ocieplenie przegród budowlanych, wymianę i docieplenie stolarki okiennej i drzwiowej, modernizację systemu grzewczego (źródła ciepła i instalacji ogrzewania) oraz modernizację systemu przygotowania ciepłej wody użytkowej, instalację baterii fotowoltaicznych i pomp ciepła, instalację oświetlenia LED.

Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jedną z istotnych kompetencji WKZ jest udzielanie dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Opolski Wojewódzki Konserwator Zabytków udziela rokrocznie dotacji na takie prace prowadzone na terenie województwa śląskiego. Zasady udzielania dotacji określa rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie restauratorskie przy zabytku wpisanym Na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków⁵⁸. Wniosek należy złożyć do 28 lutego roku, w którym ma być udzielona dotacja na dofinansowanie prac, które mają zostać przeprowadzone lub do 30 czerwca roku, w którym dotacja ma być udzielona na dofinansowanie prac już przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Środki samorządowe. Samorządy lokalne mają możliwość dofinansowywania prac remontowych i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych na swoim terenie. Taką możliwość stwarza art. 81 Ustawy. Sposób i zasady udzielania dotacji określone są uchwałami przyjmowanymi przez organ stanowiący jednostki samorządowej. O dotację celową w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami może ubiegać się osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac, które wnioskodawca zamierza wykonać w roku złożenia wniosku. Podstawą udzielenia dotacji jest wniosek o jej przyznanie.

ochronie środowiska, wykorzystujący środki krajowe jak i zagraniczne. Podstawy prawne działalności NFOŚiGW określają artykuły 400 – 411a ustawy z dnia 27 kwietnia Prawo ochrony środowiska z 2001 (Dz. U. z 2013 r. poz. 1232 r. (z późn. zmianami)).

⁵⁸ Dz.U. 2017 poz. 1674.

Z **budżetu województwa** udzielane mogą być dotacje celowe na realizację zadań w związku z prowadzonymi pracami konserwatorskimi, restauratorskimi lub robotami budowlanymi przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na obszarze województwa śląskiego, posiadającym istotne znaczenie kulturowe. O dotację celową w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami może ubiegać się osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac, które wnioskodawca zamierza wykonać w roku złożenia wniosku. Podstawą udzielenia dotacji jest wniosek o jej przyznanie.

Fundusz kościelny. Remonty obiektów sakralnych wpisanych do rejestru zabytków wspomagane mogą być także dotacjami krajowego **Funduszu Kościelnego** (dotacje nie obejmują zabytkowego wyposażenia wnętrz), który usytuowany jest w strukturze Departamentu Wyznań i Mniejszości Narodowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Dotacje z Funduszu Kościelnego przyznawane są na wniosek osób prawnych, kościołów i innych związków wyznaniowych lub z inicjatywy własnej Zarządu Funduszu Kościelnego. Przy podejmowaniu decyzji o przyznaniu dotacji zarząd korzysta z opinii przedstawicielstw, jakie przy funduszu mogą tworzyć osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych oraz bezpośrednio władz kościelnych.

Fundusze europejskie. Finansowanie ochrony zabytków w Polsce odbywa się przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej. Strona internetowa <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/> dostarcza aktualnych informacji na temat **europejskich funduszy strukturalnych** i działających w ich ramach programów rozwojowych, dotyczących wszystkich aspektów życia społeczno-gospodarczego.

Podstawowym dokumentem, który określa współpracę UE z Polską, jest Umowa Partnerstwa. To uzgodniona z Komisją Europejską strategia wykorzystania Funduszy Europejskich. Dokument określa cele i sposób inwestowania funduszy unijnych z polityki spójności oraz środków z Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji. Polityka spójności na lata 2021-27 ma obejmować następujące fundusze: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR), Fundusz Spójności (FS), Europejski Fundusz Społeczny+ (EFS+) oraz Fundusz Sprawiedliwej Transformacji (FST). Podobnie jak w latach 2014-2020, również w nowej perspektywie około 60% funduszy z polityki spójności trafi do programów realizowanych na poziomie krajowym. Pozostałe 40% otrzymają programy regionalne, zarządzane przez marszałków województw.

W latach 2021–2027 w ramach funduszy strukturalnych będą działały następujące *programy krajowe*:

1. **Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)**, w założeniu, oprócz wsparcia działań na rzecz ochrony środowiska, ma wpłynąć na poprawę jakości ochrony zdrowia oraz na stan i dostępność dziedzictwa kulturowego. Planowany budżet to: ponad **25 mld euro**.

FEnIKS stanowi kontynuację dwóch wcześniejszych programów *Infrastruktura i Środowisko 2007-2013* oraz *2014-2020*. Głównym celem programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym także poprzez wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym.

W sektorze kultury planuje się działania mające na celu ochronę zabytków o światowym i krajowym znaczeniu, zarówno ruchomych i nieruchomych. Równocześnie podejmowane będą działania na rzecz rozwoju instytucji kultury oraz ich adaptacji do nowych funkcji kulturalnych i społecznych.

Oferta programu skierowana jest do: przedsiębiorstw, jednostek samorządu terytorialnego, państwowych jednostek budżetowych i administracji publicznej, instytucji kultury, a także do: właścicieli budynków mieszkalnych, organizacji pozarządowych, kościołów i związków wyznaniowych.⁵⁹

2. **Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki (FENG)** – kontynuacja dwóch wcześniejszych programów: *Innowacyjna Gospodarka 2007-2013* oraz *Inteligentny Rozwój 2014-2020*. FENG będzie wspierał realizację projektów badawczo-rozwojowych, innowacyjnych oraz takich, które zwiększają konkurencyjność polskiej gospodarki. Planowany budżet to ok **7,9 mld euro**.

3. **Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027 (FERS)** – następca programu *Wiedza Edukacja Rozwój*. Główne obszary działania FERS to: praca, edukacja, zdrowie oraz dostępność. Program będzie wspierał projekty z zakresu: poprawy sytuacji osób na rynku pracy, zwiększenia dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami, zapewnienia opieki nad dziećmi, podnoszenia jakości edukacji i rozwoju kompetencji, integracji społecznej, rozwoju usług społecznych i ekonomii społecznej oraz ochrony zdrowia..

4. **Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy (FERC)** – kontynuacja programu *Polska Cyfrowa*, który w latach 2014-2020 wspierał cyfryzację w Polsce. FERC będzie koncentrował się przede wszystkim na: zwiększeniu dostępu do ultraszybkiego internetu szerokopasmowego, udostępnieniu zaawansowanych e-usług, zapewnieniu cyberbezpieczeństwa, rozwoju gospodarki opartej na danych, wykorzystującej najnowsze technologie cyfrowe, rozwoju współpracy międzysektorowej na rzecz tworzenia cyfrowych rozwiązań problemów społeczno-gospodarczych, itp. Planowany budżet FERC to ok. **2 mld euro**.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Opolskiego. Program nosi nazwę „Fundusze Europejskie dla Opolskiego 2021-2027”. Na **Działanie 10.4: Dziedzictwo kulturowe i kultura, rozwój turystyki na obszarach innych niż miejskie - 4 subregiony**, obejmujące inwestycje w rozwój obiektów dziedzictwa kulturowego, rozwój działalności i aktywności kulturalnej, konserwację zabytków ruchomych, rozwój nowych projektów w dziedzinie kultury i turystyki i inwestycje w nowe turystyczne szlaki tematyczne, wysokość alokacji ogółem wyniesie 21 344 400,00 (EUR), z czego 18 142 740,00 (EUR) stanowi wsparcie UE.

Beneficjentami programu mają być: jednostki samorządu terytorialnego, ich związki, stowarzyszenia i porozumienia, jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, jednostki sektora finansów publicznych, przedsiębiorstwa. Przewiduje się konkursowy tryb wyboru projektów.

⁵⁹ na stronach rządowych można zapoznać się z założeniami programu Feniks: <https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-infrastrukture-klimat-srodowisko/konsultacje-spoleczne-programu/>

Środki prywatne. Istotnym źródłem finansowania opieki nad zabytkami mogą być **środki pozyskane od firm, fundacji, czy stowarzyszeń lub osób prywatnych**. Stosunkowo niewielki stopień wykorzystania tego źródła dla wspomagania zadań publicznych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego można znacząco zwiększyć dzięki zasadom partnerstwa publiczno-prywatnego.

Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej. Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej wspiera relacje między Polakami i Niemcami. Przez 30 lat istnienia FWPN dofinansowała 16 tysięcy wspólnych projektów i współtworzyła tym samym podstawy zasad porozumienia polsko-niemieckiego. Głównym zadaniem Fundacji jest wspieranie wartościowych inicjatyw polsko-niemieckich, m.in. projektów o charakterze edukacyjnym poszerzających wiedzę o Polsce i Niemczech, współpracy naukowej, a także projektów artystycznych i literackich.

Jedną z dziedzin będących w kręgu zainteresowania Fundacji jest ochrona i zachowanie wspólnego dziedzictwa kulturowego. O dotacje mogą ubiegać podmioty posiadające osobowość prawną. W swojej działalności dotacyjnej Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej określiła kilka priorytetów, m. in.:

Kultura – projekty wpływające na zrozumienie kultury kraju sąsiada oraz podnoszące jakość działań kulturalnych i zwiększające udział społeczeństwa w kulturze.

Spółeczeństwo, gospodarka, środowisko – projekty dotyczące aktualnej tematyki, istotnych problemów związanych z funkcjonowaniem społeczeństwa, gospodarki i ochroną środowiska w Polsce, Niemczech, UE, ewentualnie – w wybranych krajach czy regionach oraz projekty mające wpływ na rozwój społeczeństwa obywatelskiego, w tym projekty realizowane w ramach partnerskiej współpracy samorządów lokalnych, także związane z kulturą i wspólnym dziedzictwem. Szczegółowe informacje znajdują się na stronie fundacji: www.fwpn.org.pl.

XI. POSTANOWIENIA KOŃCOWE

1. Gminny Program Opieki nad Zabytkami przyjmuje Rada Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
2. Realizacja Programu poddana będzie ocenie Rady Gminy po upływie dwóch oraz czterech lat od jego uchwalenia.
3. Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest ogłaszany w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym.
4. W sprawach nie uregulowanych w programie mają zastosowanie obowiązujące przepisy prawa.

MATERIAŁY WYKORZYSTANE W TEKŚCIE:

1. Akty prawa miejscowego gminy Kamiennik: Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego miejscowości.
2. Programy i strategie gminne: Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kamiennik; Strategia Rozwoju Gminy Kamiennik, Plany odnowy miejscowości: Kłodobok, Ciechanowice; Program Ochrony Środowiska dla Gminy Kamiennik; raporty o stanie gminy Kamiennik; Gminna Ewidencja Zabytków, z uaktualnieniami.
3. Program Opieki Nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata., opr. I. Solisz.
4. Materiały udostępnione w Opolskim Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Opolu: karty ewidencyjne architektury i budownictwa.
5. A. DUNCKER, Die ländlicher Wohnsitze, Schlösser und Residenzen ... , Berlin 1857-1883
6. F.B. WERNER, Silesia in Compendio seu Topographia as ist Praesentatio und Beschreibung des Herzogthums Schlesiens .. , Pars I, 1750-1800
7. J.G. KNIE, Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken Breslau 1845.
8. F. TRIEST, Topographischen Handbuch von Oberschlesien., 1865,.
9. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce., T. VII, Powiat nyski., Warszawa 1961.
Zabytki Sztuki w Polsce. Śląsk., Warszawa 2006.
10. E. Molak, I. Raclawicki, Zapomniane zabytki. Dwory i pałace wiejskie pd. Polski., Opole 2008 T.I
11. Nowiny nyskie. Tygodnik miejski i regionalny, m.in. nr 14, 4-9 kwietnia 2017

Internet: strona internetowa UG Kamiennik oraz, m.in.: <http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de>,
<http://www.palaceslaska.pl/>, <https://www.komoot.com/pl-pl/guide/2606774/atrakcje-woko-gmina-kamiennika>; www.polska-org.pl; www.fotopolska.eu; <https://samorząd.nid.pl/>;
<https://www.straznicyzasu.pl/viewtopic.php?t=21016>; <https://nto.pl/kamiennik-700-lat-temu-wyznaczaly-granice-dzis-to-unikatowe-zabytki-w-skali-calego-kraju-znacie-granice-sw-jana/ar/c7-16860535>

ANEKS

ZAŁĄCZNIK NR 1

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH

Lp.	Obiekt	Numer w rejestrze zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków	Lokalizacja
1.	Dwór w zespole dworskim	991/65	05.05.1965r.	Cieszanowice 36
2.	Oficyna w zespole dworskim	991/65	05.05.1965r.	Cieszanowice 35
3.	Spichlerz w zespole dworskim	991/65	05.05.1965r.	Cieszanowice 36
4.	Pawilon ogrodowy w zespole dworskim	991/65	05.05.1965r.	Cieszanowice, w południowo-wschodniej części parku, na zachód od pałacu
5.	Park	72/83 991/65 43/48	01.08.1983r. 05.05.1965r. 09.09.1948r. (WKZ)	Cieszanowice, w północno-zachodniej części wsi, na zachód od dworu
6.	Kościół parafialny pw. Nawiedzenia NMP	1146/66	12.02.1966r.	Goworowice
7.	Park pałacowy	42/48 42/48	27.08.1948r. 27.08.1948r. (Dec. Konserwatora Śląsko-Dąbrowskiego)	Goworowice
8.	Kościół Parafialny pw. Św. Andrzeja	1147/66	12.02.1966r.	Kamiennik, ul. 1 Maja 35
9.	Dwór	993/65	05.05.1965r.	Karłowice Małe
10.	Spichlerz	993/65	05.05.1965r.	Karłowice Małe 11
11.	Kościół parafialny pw. Św. Marii Magdaleny	1148/66	12.02.1966r.	Karłowice Wielkie
12.	Dom nr 66	1576/66	12.09.1966r.	Kłodobok 66
13.	Dom nr 71	1575/66	12.09.1966r.	Kłodobok 71
14.	Kościół parafialny pw. Św. Marcina	1151/66	16.02.1966r.	Lipniki
15.	Kościół parafialny pw. Św. Michała Archanioła	1157/66	17.02.1966r.	Szklary
16.	Dawny młyn wodny	1952/71	08.11.1971r.	Szklary 82
17.	Pałac	2100/84	05.11.1984r.	Wilemowice 14
18.	Park	47/81	01.06.1981r.	Wilemowice 14
19.	Spichlerz, budynek i brama wjazdowa w zespole folwarcznym	1587/66	13.09.1966r.	Wilemowice 11

ZAŁĄCZNIK NR 2
GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW

Lp.	Obiekt	Lokalizacja	Nr karty GEZ
1.	Dom w zagrodzie	Białowieża Górna 1	
2.	Dom	Chociebórz 3	72
3.	Obora w zespole dworsko-folwarcznym	Chociebórz 35	73
4.	Spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym	Chociebórz 35	74
5.	Oficyna w zespole dworsko-folwarcznym, ob. Dom nr 37	Chociebórz 37	75
6.	Fragment muru otaczającego zespół dworski	Chociebórz, nieopodal spichlerza nr 35	76
7.	Kaplica grobowa w parku	Chociebórz, w parku ok. 1 km na płd. wsch. od zabudowań folwarcznych.	77
8.	Dom mieszkalno-gospodarczy tzw. "wycug" w zagrodzie nr 6	Cieszanowice 6	1
9.	Dom	Cieszanowice 11	2
10.	Dom	Cieszanowice 12	3
11.	Dom	Cieszanowice 14	4
12.	Stodoła przy domu nr 14	Cieszanowice 14	5
13.	Dom	Cieszanowice 15	6
14.	Dom	Cieszanowice 17	7
15.	Dom mieszkalny, ob. Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 29	Cieszanowice 29	8
16.	Dom w zagrodzie	Cieszanowice 30	9
17.	Oficyna w zespole dworskim	Cieszanowice 35	10
18.	Dwór w zespole dworskim	Cieszanowice 36	11
19.	Spichlerz w zespole dworskim	Cieszanowice 36	12
20.	Ogrodzenie z kapliczką obok dworu	Cieszanowice 36	13
21.	Dom robotników folwarcznych ob. dom mieszkalny	Cieszanowice 39	14
22.	Dom w zespole folwarcznym ob. dom mieszkalny nr 40	Cieszanowice 40	15
23.	Obora I w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Cieszanowice, na wschód od oficyny nr 35	16
24.	Obora II w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Cieszanowice, w południowo-zachodniej części folwarku	17
25.	Obora III w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Cieszanowice, w południowej pierzei folwarku	18

26.	Stodoła I w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Cieszanowice, na południowy wschód	19
27.	Stodoła II w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Cieszanowice, w południowo-wschodniej części folwarku przy wjeździe	20
28.	Kuźnia w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Cieszanowice, w południowo-zachodniej części folwarku, pomiędzy oborą II a III	21
29.	Pawilon ogrodowy "Świątynia Dumania" w zespole dworsko-parkowym	Cieszanowice, w południowo-wschodniej części parku, na zachód od pałacu	22
30.	Park w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Cieszanowice, w północno-zach. części wsi, na zachód od dworu	23
31.	Dom	Goworowice 30	78
32.	Dom	Goworowice 32	79
33.	Dom	Goworowice 38	81
34.	Dom	Goworowice 40	80
35.	Szkoła, ob. zespół szkolno-przedszkolny w Goworowicach	Goworowice 53	82
36.	Dom	Goworowice 53	
37.	Dom nr 55, ob. sklep i mieszkania	Goworowice 54	83
38.	Dom	Goworowice 55	84
39.	Dom	Goworowice 56	85
40.	Obora w zespole pałacowo-folwarcznym	Goworowice 58	87
41.	Pałac	Goworowice 61	26
42.	Budynek inwentarski w zespole pałacowo-folwarcznym	Goworowice 62	88
43.	Dom mieszkalny "rządcówka" w zespole pałacowo-folwarcznym	Goworowice 62	89
44.	Stodoła II w zespole pałacowo-folwarcznym	Goworowice 62	90
45.	Cmentarz	Goworowice 62	91
46.	Kaplica cmentarna	Goworowice, na wzgórzu, na pld.-wsch. od wsi, przy drodze do Ogonowa	92
47.	Kościół parafialny pw. Nawiedzenia NMP	Goworowice	24
48.	Park w zespole pałacowo-parkowym z folwarkiem	Goworowice	25
49.	Spichlerz II w zesp. Folwarcznym	Goworowice	93
50.	Stodoła I w zespole pałacowo-folwarcznym	Goworowice	94
51.	Wozownia w zespole pałacowo-folwarcznym	Goworowice	95
52.	Układ ruralistyczny	Goworowice	96
53.	Dom	Kamiennik, ul. 1 Maja 2	27

54.	Kapliczka	Kamiennik, przy domu, ul.1 Maja 8	28
55.	Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 9	Kamiennik, ul. 1 Maja 9	29
56.	Kapliczka	Kamiennik, przy domu, ul. 1 Maja 10	30
57.	Dom	Kamiennik, ul.1 Maja 12	31
58.	Dom	Kamiennik, ul. 1 Maja14	32
59.	Dom	Kamiennik, ul. 1 Maja 16	33
60.	Szkoła, ob. zespół szkół ogólnokształcących	Kamiennik, ul. 1 Maja 28	34
61.	Kościół parafialny pw. Św. Andrzeja	Kamiennik, ul. 1 Maja 35	35
62.	Ogrodzenia kościoła parafialnego pw. Św Andrzeja	Kamiennik, ul. 1 Maja 35	36
63.	Plebania przy kościele parafialnym pw. Św. Andrzeja	Kamiennik, ul. 1 Maja 35	37
64.	Wozownia przy kościele parafialnym pw. Św. Andrzeja	Kamiennik, ul. 1 Maja 35	38
65.	Dom	Kamiennik, ul. 1 Maja 44	39
66.	Dom	Kamiennik, ul. 1 Maja 59	40
67.	Dwór w zespole dworsko - folwarcznym	Kamiennik, ul. Chopina 1	41
68.	Dom	Kamiennik, ul. Kościuszki 13	42
69.	Dom	Kamiennik, ul. Kościuszki 14	43
70.	Dom	Kamiennik, ul. Kościuszki 16	44
71.	Dom	Kamiennik, ul. Wiejska 2	45
72.	Dom	Kamiennik, ul. Wiejska 4	46
73.	Dom	Kamiennik, ul. Wiejska 10	47
74.	Dom	Kamiennik, ul. Wiejska 14	48
75.	Brama w zagrodzie	Kamiennik, ul. Wiejska 14	49
76.	Dom	Kamiennik, ul. Wiejska 22	50
77.	Stodoła przy domu ul. Wiejska 24	Kamiennik, ul. Wiejska 24	51
78.	Spichlerz dworski, ob. w zagrodzie nr 11	Karłowice Małe 11	53
79.	Stodoła dworska, ob. w zagrodzie nr 11	Karłowice Małe 11	54
80.	Dwór, ob. dom nr 14	Karłowice Małe	52
81.	Dom	Karłowice Małe 39	97

82.	Dom	Karłowice Małe 43	98
83.	Wiadukt	Karłowice Małe, przy domu 43	99
84.	Dom	Karłowice Wielkie 4	100
85.	Dom	Karłowice Wielkie 6	101
86.	Dom	Karłowice Wielkie 8	102
87.	Kościół parafialny pw. Św. Marii Magdaleny	Karłowice Wielkie	55
88.	Dom	Karłowice Wielkie 25	103
89.	Dom	Karłowice Wielkie 26	104
90.	Zajazd i poczta, ob. dom	Karłowice Wielkie 29	105
91.	Dom	Karłowice Wielkie 30	106
92.	Dom	Karłowice Wielkie 32	107
93.	Młyn	Karłowice Wielkie, obok domu nr 4	108
94.	Remiza Strażacka	Karłowice Wielkie, przy domu nr 6	109
95.	Dom	Kłodobok 11	110
96.	Dom	Kłodobok 11a	111
97.	Dom	Kłodobok 42a	112
98.	Dom	Kłodobok 43	113
99.	Dom	Kłodobok 44	114
100.	Dom	Kłodobok 45	115
101.	Dom	Kłodobok 46	116
102.	Kaplica	Kłodobok 52	117
103.	Brama w ogrodzie	Kłodobok 53	118
104.	Dom w zagrodzie	Kłodobok 53	119
105.	Dom tzw. „wycug” w zagrodzie	Kłodobok 53a	120
106.	Dom	Kłodobok 57	121
107.	Dom	Kłodobok 59	122
108.	Dom	Kłodobok 63	123
109.	Dom	Kłodobok 64	124
110.	Brama w zagrodzie	Kłodobok 66	125
111.	Dom	Kłodobok 66	56
112.	Dom	Kłodobok 71	57
113.	Dom wraz z bramą zagrodzie	Kłodobok 81	126
114.	Dom w zagrodzie	Kłodobok 81a	127
115.	Dom	Kłodobok 82	128
116.	Dom	Kłodobok 83	129
117.	Dom	Lipniki 5	130
118.	Dom	Lipniki 23	131
119.	Gospoda, ob. świetlica wiejska	Lipniki 55	132
120.	Dom	Lipniki 55	
121.	Szkoła, ob. dom nr 58	Lipniki 58	134
122.	Spichlerz przy domu nr 58	Lipniki 58	
123.	Dom	Lipniki 75a	135
124.	Dwór, ob. dom	Lipniki 88	136
125.	Dom	Lipniki 91	137
126.	Dom	Lipniki 96	138
127.	Dom	Lipniki 98a	139
128.	Spichlerz w zagrodzie	Lipniki 100	140

129.	Stodoła w zagrodzie	Lipniki 100	141
130.	Budynek mieszkalno-gospodarczy	Lipniki 101	142
131.	Plebania	Lipniki 101	60
132.	Dom sióstr zakonnych, ob. restauracja i hotel	Lipniki 102	143
133.	Dom	Lipniki 104	144
134.	Kościół parafialny pw. Św. Marcina	Lipniki	58
135.	Ogrodzenie kościoła parafialnego pw. Św. Marcina	Lipniki	59
136.	Układ ruralistyczny	Lipniki	145
137.	Dom w zagrodzie	Ogonów 4	146
138.	Dom w zagrodzie	Ogonów 14	147
139.	Spichlerz w zagrodzie	Ogonów 14	148
140.	Dom w zagrodzie	Ogonów 16	149
141.	Spichlerz w zagrodzie	Ogonów 16	150
142.	Kapliczka	Ogonów, przy zagrodzie nr 4	151
143.	Dom	Szklary 4	
144.	Dom w zagrodzie	Szklary 7	152
145.	Dom	Szklary 37	153
146.	Przedszkole	Szklary 50	154
147.	Dom	Szklary 51	155
148.	Dom	Szklary 59	156
149.	Dom	Szklary 62	157
150.	Dom w zagrodzie	Szklary 65	158
151.	Obora i spichlerz w zagrodzie	Szklary 65	159
152.	Stodoła w zagrodzie	Szklary 65	160
153.	Dom	Szklary 66	161
154.	Dom w zespole folwarcznym	Szklary 67	162
155.	Dom w zespole folwarcznym	Szklary 68	163
156.	Dwór, ob. dom nr 69	Szklary 69	164
157.	Dom	Szklary 80a	165
158.	Młyn wodny	Szklary 82	63
159.	Dom	Szklary 83	166
160.	Dom	Szklary 112	167
161.	Plebania	Szklary 113	64
162.	Szkoła	Szklary 114	65
163.	Dom	Szklary 115	66
164.	Stodoła w zagrodzie	Szklary 115	67
165.	Dom	Szklary 119	168
166.	Budynek nadleśnictwa	Szklary 122	169
167.	Dom w zagrodzie	Szklary 123	170
168.	Stodoła w zagrodzie	Szklary 123	171
169.	Dom	Szklary 130	172
170.	Dom	Szklary 131	173
171.	Dom, ob. świetlica	Szklary 132a	174
172.	Dom	Szklary 138	175
173.	Kapliczka	Szklary, przy domu 123	176
174.	Kapliczka	Szklary, przy domu nr 62	177
175.	Obora w zespole dworsko-folwarcznym	Szklary, przy domu 67	178

176.	Spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym	Szklary, przy domu 67	
177.	Kapliczka	Szklary, przy domu nr 7	179
178.	Kościół parafialny pw. Św. Michała Archanioła	Szklary	61
179.	Ogrodzenie kościoła parafialnego pw. Św. Michała Archanioła	Szklary	62
180.	Dom	Wilemowice 1	
181.	Zagroda	Wilemowice 4	180
182.	Dom	Wilemowice 6	181
183.	Dom	Wilemowice 8	182
184.	Dom	Wilemowice 9	183
185.	Dom	Wilemowice 10	184
186.	Spichlerz, budynek i brama wjazdowa w zespole pałacowo-folwarcznym	Wilemowice 11	68
187.	Stajnia w zespole pałacowo-folwarcznym	Wilemowice 11	185
188.	Pałac	Wilemowice 14	69
189.	Park	Wilemowice 14	70
190.	Dom	Wilemowice 20	186
191.	Dom	Wilemowice 28	187
192.	Szkoła, ob. dom 31	Wilemowice 31	188
193.	Stajnia w zespole pałacowo-folwarcznym	Zurzyce 5	
194.	Dwór	Zurzyce 5	189
195.	Dom w zespole dworsko-folwarcznym	Zurzyce 15	190
196.	Stodoła w zespole dworsko-folwarcznym	Zurzyce 15	191

ZAŁĄCZNIK NR 3
WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Lp.	Miejscowość	Nr w rejestrze zabytków	Nr stanowiska	Obiekt	Chronologia
1.	Białowieża	A- 65/2009	92-29/45	Grodzisko	Późne średniowiecze (XIV-1 poł. XV w.)
2.	Białowieża	A- 66/2009	92-29/46	Grodzisko	Późne średniowiecze (XVI-XVw.)/ /renesans
3.	Białowieża	A- 67/2009	92-29/47	Osada, osada, punkt osadniczy	Wczesne średniowiecze (2poł.X-XIw.), późne średniowiecze (XIV- 1 poł. XV w.),Renesans (XVI w)
4.	Białowieża		92-29/48	Cmentarzysko, punkt osadniczy, punkt osadniczy,	Kultura łużycka (epoka brązu)
5.	Białowieża		92/29/49	Punkt osadniczy, punkt osadniczy,	Wczesne średniowiecze (X-XIw.), pradzieje, późne średniowiecze (XIV-XV)
6.	Białowieża		92-29/50	Punkt osadniczy	Późne średniowiecze (2 poł. XIII-XIV w.)
7.	Białowieża		92-29/51	Osada, ślad osadnictwa	Kultura przeworska (późny okres wpływów rzymskich)
8.	Białowieża		92-29/52	Osada, punkt osadniczy	Kultura przeworska (późny okres wpływów rzymskich – faza C1- C2), późne średniowiecze (XIV-XV w.)
9.	Białowieża		92-29/53	Osada, ślad osadnictwa	Kultura przeworska (późny okres wpływów rzymskich – faza C1- C2) późne średniowiecze (XIV-XV w)
10.	Białowieża		92-29/54	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny
11.	Białowieża		92-29/55	Ślad osadnictwa	Pradzieje
12.	Białowieża		92-29/56	Punkt osadniczy	Kultura przeworska (IV w.n.e)
13.	Białowieża		92-29/57	Ślad osadnictwa	Neolit
14.	Białowieża		92-29/58	Ślad osadnictwa	Kultura łużycka (III okres epoki brązu)
15.	Białowieża		92-29/59	Osada	Kultura łużycka (wczesna epoka brązująca)
16.	Białowieża		92-29/60	Ślad osadniczy	Kultura łużycka (halsztat)
17.	Białowieża	A- 1061/97	92-30/56	Punkt osadniczy	Wczesne średniowiecze (IX-X)
18.	Białowieża		92-30/57	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Epoka kamienia, pradzieje
19.	Chociebórz		91-29/48	Punkt osadniczy	Epoka kamienia, brązu
20.	Chociebórz		91-29/49	Ślad osadnictwa	Neolit
21.	Chociebórz		91-29/50	Ślad osadnictwa	Neolit
22.	Chociebórz		91-29/51	Ślad osadnictwa	Neolit
23.	Cieszanowice	A-47/66	91-30/1	Grodzisko	Wczesne średniowiecze (X-XII w.)
24.	Cieszanowice		91-30/2	Grodzisko	Wczesne średniowiecze (X-XII w.)
25.	Cieszanowice		91-30/3	Osada- pracownia hutnicza	Epoka kamienia, pradzieje
26.	Cieszanowice		91-30/4	Ślad osadnictwa, osada pracowniczo-hutnicza	Epoka kamienia, pradzieje
27.	Cieszanowice		91-30/5	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia
28.	Cieszanowice		91-30/6	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia
29.	Goworowice		92-29/27	Punkt osadniczy	Neolit
30.	Goworowice		92-29/28	Ślad osadniczy	Neolit

31.	Goworowice		92-29/29	Punkt osadniczy ślad osadniczy	Neolit, pradzieje, późne średniowiecze
32.	Goworowice		92-29/30	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Neolit, późne średniowiecze
33.	Goworowice		92-29/31	Punkt osadniczy	Neolit
34.	Goworowice		92-29/32	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Neolit, późne średniowiecze
35.	Goworowice		92-29/33	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze
36.	Goworowice		92-29/34	Ślad osadnictwa	Neolit
37.	Goworowice		92-29/35	Punkt osadniczy, ślad osadniczy	Neolit, późne średniowiecze
38.	Goworowice		92-29/36	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Neolit, późne średniowiecze (XIV-XV w.)
39.	Goworowice	A- 63/2008	92-29/37	Osada	Późny okres wpływów rzymskich (faza C1-C2)
40.	Goworowice	A-64/2008	92-29/38	Osada	Wczesne średniowiecze (XI-XII w.)
41.	Goworowice		92-29/39	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze (XIV-XV w.)
42.	Goworowice		92-29/40	Punkt osadniczy	Wczesne średniowiecze (IX-X w.)
43.	Goworowice		92-29/41	Ślad osadnictwa	Neolit
44.	Goworowice		92-29/42	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze
45.	Goworowice		92-29/43	Ślad osadnictwa	Neolit
46.	Goworowice		92-30/72	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia
47.	Kamiennik		91-29/36	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia
48.	Kamiennik		91-29/37	Osada	Wczesne średniowiecze (IX-X w.)
49.	Kamiennik		91-29/38	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze (XIV-XV w.)
50.	Kamiennik		91-29/39	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze (XIV-XV w.)
51.	Kamiennik		91-29/40	Grodzisko	Wczesne średniowiecze
52.	Kamiennika		91-29/41	Punkt osadniczy (cmentarzysko)	Kultura łużycka (epoka brązu)
53.	Kamiennik		91-29/42	Ślad osadnictwa	Neolit
54.	Kamiennik		91-29/43	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia
55.	Kamiennik		91-30/7	Osada-pracownia hutnicza, ślad osadnictwa	Kultura przeworska (późny okres wpływów rzymskich), późne średniowiecze
56.	Kamiennik		91-30/8	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia
57.	Kamiennik		91-30/9	Ślad osadnictwa, punkt osadniczy	Pradzieje, późne średniowiecze (XIV-XV w.)
58.	Kamiennik		91-30/10	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia (neolit)
59.	Karłowice Małe		92-30/98	Punkt osadniczy, ślad osadnictwa	Pradzieje, późne średniowiecze
60.	Karłowice Małe		92-30/99	Punkt osadniczy, ślad osadnictwa, punkt osadniczy	Pradzieje, wczesne średniowiecze (faza młodsza), późne średniowiecze (XIV-XV w.)
61.	Karłowice Małe	A- 1072/97	92-30/100	Punkt osadniczy, ślad osadnictwa	Kultura przeworska (faza D), późne średniowiecze (XIV-XV w.)
62.	Karłowice Małe		92-30/101	Punkt osadniczy, ślad osadnictwa, punkt osadniczy	Kultura przeworska (faza D), pradzieje, późne średniowiecze
63.	Karłowice Małe		92-30/102	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Pradzieje, wczesne średniowiecze (faza młodsza)
64.	Karłowice Małe		92-30/103	Ślad osadnictwa, punkt osadniczy, ślad osadnictwa	Neolit, pradzieje, późne średniowiecze
65.	Karłowice Małe		92-30/104	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Epoka kamienia, pradzieje
66.	Karłowice Małe		92-30/105	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa, punkt osadniczy	Neolit, pradzieje, późne średniowiecze

67.	Karłowice Małe	A- 1073/97	92-30/106	Punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy, ślad osadnictwa	Kultura ceramiki wstęgowej (faza nutowa), kultura pucharów lejkowatych (neolit), pradzieje, późne średniowiecze
68.	Karłowice Małe		92-30/107	Punkt osadniczy	Późne średniowiecze
69.	Karłowice Wielkie		92-30/108	Punkt osadniczy, osada, ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze (X-XIII w.), późne średniowiecze (XIV- XV w.), okres nowożytny
70.	Karłowice Wielkie		92-30/109	Punkt osadniczy, punkt osadniczy	Pradzieje, późne średniowiecze
71.	Karłowice Wielkie		92-30/110	Ślad osadniczy	Kultura pucharów
72.	Karłowice Wielkie		92-30/111	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa, punkt osadniczy, punkt osadniczy,	Epoka kamienia, kultura pucharów lejkowatych (neolit) pradzieje, późne średniowiecze
73.	Karłowice Wielkie		92-30/112	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Kultura przeworska (faza D), wczesne średniowiecze (XIV- XV w.) późne średniowiecze (XIV- XV w.)
74.	Karłowice Wielkie		92-30/113	Punkt osadniczy	Pradzieje
75.	Karłowice Wielkie		92-30/114	Ślad osadnictwa, punkt osadniczy, punkt osadniczy, ślad osadnictwa	Neolit, kultura przeworska (faza D), pradzieje, późne średniowiecze
76.	Karłowice Wielkie		92-30/115	Ślad osadnictwa, punkt osadniczy, punkt osadniczy	Neolit, kultura przeworska (faza D), pradzieje
77.	Karłowice Wielkie		92-30/116	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Epoka kamienia, kultura przeworska (faza D), późne średniowiecze
78.	Karłowice Wielkie		92-30/117	Punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy	Kultura ceramiki wstęgowej rytej (neolit), pradzieje, późne średniowiecze (VIV-XV w.).
79.	Karłowice Wielkie		92-30/118	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Pradzieje, późne średniowiecze (XIV-XV w.)
80.	Karłowice Wielkie		91-30/119	Punkt osadniczy, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Przeworska (faza D), pradzieje, późne średniowiecze
81.	Karłowice Wielkie		92-30/120	Punkt osadniczy, punkt osadniczy,	Kultura łużycka
82.	Kłodobok		91-30/11	Grodzisko	Średniowiecze (XIII w.)
83.	Kłodobok		91-30/12	Osada-pracownia hutnicza	Pradzieje lub średniowiecze
84.	Kłodobok		92-30/78	Cmentarzysko ciałopalne	Kultura łużycka (epoka brązu-halsztat)
85.	Kłodobok		92-30/79	Punkt osadniczy	Neolit
86.	Kłodobok		92-30/80	Ślad osadnictwa	Kultura łużycka
87.	Kłodobok		92-30/81	Ślad osadnictwa	Kultura łużycka (epoka brązu)
88.	Kłodobok		92-30/82	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Neolit, pradzieje, wczesne średniowiecze (faza młodsza), późne średniowiecze
89.	Kłodobok		92-30/83	Punkt osadniczy	Punkt osadniczy wczesne średniowiecze (faza starsza VI-IX w.)
90.	Kłodobok		92-30/84	Punkt osadniczy, ślad osadnictwa	Neolit, wczesne średniowiecze (faza starsza VI-IX)
91.	Kłodobok		92-30/85	Ślad osadnictwa, punkt osadniczy	Epoka kamienia, wczesne średniowiecze (faza starsza VI-IX w.)
92.	Kłodobok		92-30/86	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Kultura pucharów lejkowatych
93.	Kłodobok		92-30/87	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia

94.	Kłodobok		92-30/88	Punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy	Kultura przeworska (faza D)
95.	Kłodobok		92-30/89	Ślad osadnictwa	Epoka kaenia
96.	Kłodobok		92-30/90	Punkt osadniczy, ślad osadnictwa, punkt osadniczy	Epoka kamienia, kultura przeworska (faza D), pradzieje
97.	Kłodobok		92-30/91	Ślad osadnictwa	Kultura łuzycka (V okres epoki brązu – halsztat C)
98.	Kłodobok		92-30/92	Ślad osadnictwa	Neolit
99.	Kłodobok		92-30/93	Ślad osadnictwa	Neolit
100.	Kłodobok		92-30/94	Ślad osadnictwa	Neolit
101.	Kłodobok		92-30/95	Punkt osadniczy	Wczesne średniowiecze
102.	Kłodobok		92-30/96	Punkt osadniczy	Epoka kamienia
103.	Kłodobok		92-30/97	Cmentarzysko ciałopalne	Kultura pomorska
104.	Lipniki		92-29/13	Punkt osadniczy	Epoka kamienia
105.	Lipniki		92-29/14	Ślad osadnictwa	Pradzieje
106.	Lipniki		92-29/15	Ślad osadnictwa	Neolit
107.	Lipniki		92-29/16	Ślad osadnictwa	Neolit
108.	Lipniki		92-29/17	Ślad osadnictwa	Neolit
109.	Lipniki	A-186/2015	92-29/18	Punkt osadniczy, osada	Kultura pucharów lejkowatych (neolit), kultura łuzycka (V okres epoki brązu)
110.	Lipniki		92-29/19	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia
111.	Lipniki		92-9/20	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Pradzieje, późne średniowiecze (XIV-XV w.)
112.	Lipniki		92-29/21	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Pradzieje, późne średniowiecze (XIV-XV w.)
113.	Lipniki		92-29/22	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze (XIV- XV w.)
114.	Lipniki		92-29/23	Punkt osadniczy, ślad osadnictwa	Kultura pucharów lejkowatych (neolit), późne średniowiecze (XIV- XV w.)
115.	Lipniki		92-29/24	Ślad osadnictwa, punkt osadniczy	Wczesne średniowiecze (XI-XII w.), późne średniowiecze (XIV-XV w.)
116.	Lipniki		92-29/25	Punkt osadniczy	Neolit
117.	Lipniki		92-29/26	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia
118.	Ogonów		92-29/44	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Pradzieje, późne średniowiecze (XIV-XV w.)
119.	Ogonów		92-29/58	Ślad osadnictwa	Kultura przeworska (późny okres wpływów rzymskich)
120.	Ogonów	A- 1041/97	92-30/59	Punkt osadniczy, osada	Kultura pucharów lejkowatych (neolit), wczesne średniowiecze (faza młodsza X-XI w.)
121.	Ogonów	A- 1042/97	92-30/60	Punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy	Neolit, kultura łuzycka (V okres epoki brązu-halsztat D), pradzieje, wczesne średniowiecze (XIV-XV w.)
122.	Ogonów		92-30/61	Punkt osadniczy, punkt osadniczy, ślad osadnictwa	Neolit, pradzieje, późne średniowiecze (XIV-XV w.)
123.	Ogonów		92-30/62	Punkt osadniczy, ślad osadnictwa	Neolit, późne średniowiecze
124.	Ogonów		92-30/63	Ślad osadnictwa	Kultura ceramiki wstęgowej (neolit)
125.	Ogonów		92-30/64	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia
126.	Ogonów		92-30/65	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Epoka kamienia, kultura przeworska (faza D)
127.	Ogonów		92-30/66	Punkt osadniczy	Wczesne średniowiecze

128.	Ogonów	A- 1043/97	92-30/67	Punkt osadniczy, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Kultura pucharów lejkowatych (neolit)
129.	Ogonów		92-30/68	Ślad osadnictwa	Pradzieje
130.	Ogonów	A- 1044/97	92-30/69	Punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy	Kultura ceramiki wstęgowej rytej (neolit), kultura lendzielska (neolit), kultura pucharów lejkowatych (neolit), kultura przeworska (późny okres wpływów rzymskich), pradzieje, wczesne średniowiecze
131.	Ogonów		92-30/70	Punkt osadniczy	Wczesne średniowiecze (IX-X w.)
132.	Ogonów		92-30/71	Ślad osadnictwa	Neolit
133.	Szklary		91-30/18	Ślad osadnictwa	Kultura łużycka (III okres epoki brązu)
134.	Szklary		91-30/19	Osada – pracownia hutnicza	Wczesne średniowiecze (VIII-IX w.)
135.	Szklary		91-30/20	Punkt osadniczy	Późne średniowiecze (XIV-XV w.)
136.	Szklary		91-30/21	Grodzisko	Średniowiecze
137.	Wilemowice		91-29/44	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Neolit, późne średniowiecze/ okres nowożytny
138.	Wilemowice		91-29/45	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia, wczesne średniowiecze
139.	Wilemowice		91-29/46	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze
140.	Wilemowice		91-29/47	Grodzisko	Średniowiecze
141.	Zurzyce		92-30/73	Ślad osadnictwa	Kultura ceramiki wstęgowej (neolit)
142.	Zurzyce		92-30/74	Osada, punkt osadniczy	Wczesne średniowiecze (X-XI w.)
143.	Zurzyce		92-30/75	Grodzisko	Średniowiecze
144.	Zurzyce		92-30/76	Ślad osadnictwa, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	Epoka kamienia, pradzieje, późne średniowiecze
145.	Zurzyce		92-30/77	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze

ZAŁĄCZNIK NR 4
WYKAZ OBIEKTÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW RUCHOMYCH

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru
1.	Chociebórz	Słup graniczny, dz. ewid. nr 1/1	Ks.B.t.II-131/08 z 27.05.2008 r.
2.	Cieszanowice	Rzeźba Św. Jana Nepomucena przy domu 12	Ks.B.t.V-852/90 z 04.01.1990 r.
3.	Goworowice	Prospekt organowy wraz z instrumentem z kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP	Ks.B.t.IV-347/16 z 19.05.2016 r.
4.	Goworowice	Ołtarz główny z obrazem-nawiedzenia NMP z kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP w Goworowicach	Ks.B.t.IV-393/2019 z 12.11.2019 r.
5.	Kamiennik	Wypożyczenie z kościoła parafialnego pw. Św. Andrzeja Apostoła	Ks.B.t.I-338/67 z 30.08.1967 r. Ks.B.t.III-583/72 z 12.05.1972 r. Ks.B.t.III-235/11 z 08.07.2011 r.
6.	Kamiennik	Dwie płyty nagrobne z d. dworu	Ks.Bt.III-572/72 z 25.04.1972r.
7.	Karłowice Wielkie	Wypożyczenie z kościoła parafialnego pw.Św. Marii Magdaleny	Ks.B.t.I- 572/1-17/72 z 10.04.1972 r.
8.	Karłowice Wielkie	Rzeźba Św. Jana Nepomucena	Ks.B.t.V-835/90 z 31.08.1990 r.
9.	Lipniki	Wypożyczenie kościoła parafialnego pw. Św. Marcina Biskupa	Ks.B.t.II-422/69 z 25.11.1969r.
10.	Lipniki	Słupy kamienne /graniczne b. Księstwa Nyskiego z XVI w./	Ks.B.t.I-168/59 z 22.10.1959 r.
11.	Lipniki	Słup graniczny, dz. ewid. Nr 698	Ks.B.t.II-132/08 z 27.05.2008 r.
12.	Szklary	Wypożyczenie z kościoła parafialnego pw. Św Michała Archanioła	Ks.B.t.II-490/70 z 25.03.1970 r. Ks.B.t.VI-907/01-25/93 z 06.05.1993 r.
13.	Szklary	Słup graniczny, dz. ewid. nr 2/3	Ks.Bt.II-133/08 Z 27.05.2008 r.
14.	Wilamowice	Rzeźba św. Jana Nepomucena, na terenie zespołu pałacowo-parkowego	Ks.B.t.V-841/90 z 27.11.1990 r.

ZAŁĄCZNIK NR 5
WERYFIKACJA GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

pozycja na liście⁶⁰	Obiekt	Lokalizacja	Nr karty GEZ⁶¹	Uwagi
1.	Dom w zagrodzie	Białowieża Górna 1		brak karty GEZ
3.	Obora w zespole dworsko-folwarcznym	Chociebórz 35	73	uzupełnić adres na karcie GEZ
4.	Spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym	Chociebórz 35	74	uzupełnić adres na karcie GEZ
33.	Dom	Goworowice 38	81	poprawić adres na karcie i na liście: Goworowice nr 40
34.	Dom	Goworowice 40	80	poprawić adres na karcie i na liście: Goworowice nr 38
35.	Szkoła, ob. zespół szkolno-przedszkolny w Goworowicach	Goworowice 53	82	na liście powinien być adres Goworowice 52
36.	Dom	Goworowice 53		brak karty GEZ
37.	Dom nr 55, ob. sklep i mieszkania	Goworowice 54	83	na liście i na karcie powinien być adres Goworowice 51, dom; w rubryce obiekt usunąć ob. sklep i mieszkania
38.	Dom	Goworowice 55	84	W rubryce obiekt należy dodać: ob. sklep i mieszkania
115.	Dom	Kłodobok 82	128	Uzgodniono z OWKZ wyłączenie obiektu z GEZ
120.	Dom	Lipniki 55		Istnieje karta nr 133 (dom w ruinie); obok nr 55
122.	Spichlerz przy domu nr 58	Lipniki 58		brak karty GEZ
134.	Kościół parafialny pw. Św. Marcina	Lipniki	58	poprawić wezwanie na karcie GEZ
135.	Ogrodzenie kościoła parafialnego pw. Św. Marcina	Lipniki	59	poprawić wezwanie na karcie GEZ
143.	Dom	Szklary 4		brak karty GEZ
175.	Obora w zespole dworsko-folwarcznym	Szklary, przy domu 67	178	zła mapka w karcie; nie ten budynek
176.	Spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym	Szklary, przy domu 67		brak karty GEZ
180.	Dom	Wilemowice 1		brak karty GEZ
192.	Szkoła, ob. dom 31	Wilemowice 31	188	poprawić adres na liście na nr 26
193.	Stajnia w zespole pałacowo-folwarcznym	Zurzyce 5		brak karty GEZ

⁶⁰ Lista sporządzona w oparciu o Zarządzenie 69/2022 Wójta Gminy Kamiennik z dnia 22.09.2022 roku

⁶¹ Karty GEZ sporządzone w latach 2018-2020 w postaci wydruku ze zdjęciem

-	Układ ruralistyczny	Kamiennik	-	Sporządzić kartę GEZ w związku z zawiadomieniem o włączeniu karty układu do wojewódzkiej ewidencji zabytków
---	---------------------	-----------	---	--